

Jong & Turk in Nederland

JONG & TURK IN NEDERLAND

Opvoedingspraktijken, waarden en identiteiten onder jongvolwassen Turkse Nederlanders

Masterscriptie Rijksuniversiteit Groningen

Door:
Anne-Jan Hempenius
S1768956

Eindscriptie van de master:
Religion, Conflict & Globalisation

Eerste beoordelaar prof. dr. M.W. Buitelaar
Tweede beoordelaar dr. P. Berger
November 2017

Trefwoorden: opvoedingspraktijken, culturele socialisatie, Turkse Nederlander, waarden, identiteiten

ABSTRACT

Het doel van deze scriptie is om inzicht te krijgen in de opvoedingspraktijken van jongvolwassen Turkse-Nederlanders en het effect van deze opvoedingspraktijken op hun waarden en identiteiten. Data voor dit onderzoek werd vergaard door het afnemen van semigestructureerde interviews met vijf succesvolle Turks-Nederlandse jongvolwassenen. Ze werden gevraagd om de opvoedingspraktijken uit hun jeugd te beschrijven, te reflecteren op de opvoeding, na te denken over welke waarden er centraal stonden in hun opvoeding en die van andere groepen en, ten slotte, om te vertellen welke identiteiten en waarden er ten tijde van het interview in hun leven een rol speelde. De interviews laten zien dat de informanten een veelal Turkse opvoeding genoten. De rol van hun moeder noemen ze als meest positieve aspect van hun opvoeding, terwijl ze de vaak onvoldoende voorbereiding op contact met de Nederlandse samenleving als meest negatieve aspect ervaren. Om hun eigen opvoeding te beschrijven, noemen de informanten veelal conservatieve, zelfoverstijgende waarden. Wat betreft identiteiten is de islamitische identiteit voor mijn informanten belangrijkst, waar ze zelfoverstijgende en progressieve waarden aan koppelen. De Turkse identiteit komt op de tweede plek, gekoppeld aan wat conservatievere waarden, terwijl de Nederlandse identiteit als laatst genoemd wordt, gepaard met progressievere en zelfverrijkende waarden.

VOORWOORD

Voor u ligt de scriptie ‘Jong & Turk in Nederland: opvoedingspraktijken, waarden en identiteiten onder jongvolwassen Turkse Nederlanders.’ Ik heb met veel plezier gewerkt aan deze scriptie en ik ben de volgende personen meer dan dankbaar:

Allereerst wil ik de vijf informanten bedanken. Zonder jullie was deze scriptie niet tot stand gekomen. Jullie waren niet alleen bereid om mij te ontmoeten, maar jullie legden jezelf ook bloot en vertrouwden mij jullie persoonlijke verhalen toe.

Daarnaast wil ik graag mijn stagebegeleider Ahmet Kaya bedanken. Afgezien van de morele steun, was je ook de persoon die zorgde dat ik contact kon komen met de informanten.

Natuurlijk wil ik mijn begeleider, Marjo Buitelaar, ontzettend bedanken voor alle hulp, enorme enthousiasme en, bovenal, een enorme dosis geduld. ‘Roeien met de riemen die je hebt’, is een les die ik niet zal vergeten.

Ten slotte nog een woord van dank aan mijn tweede beoordelaar Peter Berger voor de genomen tijd en moeite om mijn scriptie te beoordelen.

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	II
VOORWOORD	III
INHOUDSOPGAVE	IV
1. INTRODUCTIE	8
1.1 Inleiding	8
1.2 De informanten	12
2. RACIAAL-ETNISCHE SOCIALISATIE	17
2.1 Introductie	17
2.1.1 Socialisatie in het algemeen	17
2.1.2 Raciaal-etnische socialisatie in dit onderzoek	18
2.1.3 Deelvraag	20
2.2 Sociale culturalisatie	20
2.2.1 Inleiding	20
2.2.2 Taal	22
2.2.3 Nieuws & actualiteiten	26
2.2.4 Boeken	28
2.2.5 Verhalen Turkije	29
2.2.6 Vakantie Turkije	32
2.2.7 Feestdagen	33
2.2.8 Moskeebezoek	35
2.2.9 Lessen moskee	37
2.2.11 Conclusie	39
	iv

2.3 Voorbereiden op bias	40
2.3.1 Inleiding	40
2.3.2 Voorbereiden op bias in mijn onderzoek	41
2.3.3 Conclusie	44
2.4 Promotie van wantrouwen	46
2.4.1 Inleiding	46
2.4.2 Promotie van wantrouwen in mijn onderzoek	47
2.4.3 Conclusie	49
2.5 Conclusie	49
3. REFLECTIE OP OPVOEDING	53
3.1 Inleiding	53
3.2 Positief ervaren	53
3.3 Gat in de opvoeding	56
3.4 Botsingen	62
3.5 Ambivalent	65
3.4 Conclusie	67
4. WAARDEN TIJDENS DE OPVOEDING	68
4.1 Inleiding	68
4.2 Waarden in eigen gezin	73
4.2.1 Welwillendheid	74
4.2.2 Traditie	76

4.2.3 Conformiteit	79
4.2.4 Conclusie waarden in eigen gezin	82
4.3 Waarden in Turks gezin	84
4.3.1 Inleiding	84
4.3.1 Veiligheid	84
4.3.2 Hedonisme	86
4.3.3 Traditie	87
4.3.4 Macht	89
4.3.5 Conformiteit	89
4.3.6 Conclusie Turkse waarden	90
4.4 Waarden in een Nederlands gezin	92
4.4.1 Inleiding	92
4.4.2 Zelfsturing	92
4.4.3 Prestatie	93
4.4.4 Universalisme	94
4.4.5 Conclusie	95
4.5 Conclusie	97
5. WAARDEN NU	99
5.1 inleiding	99
5.2 Abdullah	100
5.2.1 Abdullah als Turk	101
5.2.2 Abdullah als moslim	104
5.2.3 Abdullah als Nederlander	107
5.2.4 Discussie Abdullah	108
5.3 Deniz	110
5.3.1 Deniz als moslim	112
5.3.2 Deniz als Nederlander	115

5.3.3 Deniz als Turk	116
5.3.4 Deniz' ego-identiteit	117
5.3.5 Discussie Deniz	118
5.4 Hakan	120
5.4.1 Hakan als Turk	120
5.4.2 Hakan als moslim	122
5.4.3 Hakan als Nederlander	123
5.4.4 Discussie Hakan	124
5.5 Tunahan	126
5.5.1 Tunahan als hizmet	126
5.5.2 Tunahan als Nederlander	130
5.5.3 Discussie Tunahan	131
5.6 Sedat	131
5.6.1 Sedat als praktiserende moslim	133
5.6.2 Sedat als gedreven vrijwilliger	134
5.6.3 Sedat als wereldburger	135
5.6.4 Discussie Sedat	137
5.7 Conclusie	138
6. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	140
BIBLIOGRAFIE	149

1. INTRODUCTIE

1.1 Inleiding

In Nederland is er betrekkelijk weinig gedegen onderzoek gedaan naar socialisatie- en opvoedingspraktijken in Turks-Nederlandse gezinnen (Pels, 2010). Onderzoek naar opvoedingspraktijken van niet-westerse minderheden wordt wel gedaan, maar kent een aantal tekortkomingen. Het merendeel van de onderzoeken is vanuit Nederlands perspectief, waarbij migrantengroepen vergeleken worden met de autochtone bevolking (Huijnk, Dagevos, Gijsberts & Andriessen, 2015). Een andere tekortkoming is dat de literatuur, die wél hoofdzakelijk gericht is op de Turkse-Nederlanders, gedateerd is (Coenen, 2001; Nijsten, 1998). Daarnaast is het zo dat een groot deel van de publicaties over minderheden zich richt op problematische subgroepen, door de grote rol van de overheid als opdrachtgever van dergelijk onderzoek, bijvoorbeeld in het recente rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) genaamd *Werelden van verschil* (Huijnk et al., 2015). Verder zijn er ook pseudowetenschappelijke publicaties die het geheel niet overzichtelijker maken, zoals *Onzichtbare ouders, de buurt van Mohammed B.* van Margalith Kleijwegt (2005) en *Het Marokkanendrama* van Fleur Jurgens (2007). Trees Pels spreekt van een ‘driedubbele blikvernauwing’: volgens haar wordt er ten onrechte gegeneraliseerd, wordt er een te grote nadruk gelegd op de opvoedingsinvloeden van de ouders en wordt er te weinig gekeken naar andere factoren (2010).

Ook al is integratie een veelbesproken onderwerp binnen de Nederlandse samenleving, goed onderzoek naar ervaringen en het daadwerkelijke socialisatieproces blijft dus grotendeels achterwege. Dit zorgt voor een blind spot die geldt zowel voor het methodologische als het inhoudelijke aspect. Er is dus niet alleen vrij weinig bekend over hoe Turkse

Jong & Turk in Nederland

immigranten(kinderen) hun kinderen opvoeden, maar ook hoe de kinderen deze opvoeding ervaren. Hierdoor ontstaat het probleem dat de methodologie achterloopt.

Onderzoeksinstrumenten die op grond van onderzoek onder westerse gezinnen is opgesteld kunnen niet een op gebruikt worden voor onderzoek naar etnische minderheden in het algemeen en Turks-Nederlandse gezinnen in het bijzonder (Nijsten, 1998). Pas nadat er langdurig en diepgaand onderzoek is gedaan naar opvoedingspraktijken kan er gekeken worden naar trends en aanbevelingen en kan er een methodologisch instrument ontwikkeld worden dat is gespecificeerd op deze unieke groep.

Een mogelijke start om dit methodologische gat in te vullen ligt aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. De Verenigde Staten heeft sinds de jaren '80 een groei meegemaakt in onderzoek naar Afrikaans-Amerikaanse opvoedingspraktijken. Er zijn meerdere goedgefinancierde en langdurige studies uitgevoerd naar opvoedingspraktijken in deze groep. Hoewel de twee groepen, Afrikaans-Amerikaans en Turks-Nederlands, van elkaar verschillen als dag en nacht, zijn er ook veel overeenkomsten die een vergelijking de moeite waard maken. Beide groepen hebben een lange etnische geschiedenis en zijn als groep erg naar binnen gericht (Huijnk et al., 2015; Hughes et al., 2006). Aan de ene kant bevinden zich de Turkse Nederlanders en het daar bijbehorende Turkije en Ottomaanse Rijk, aan de andere kant de Afrikaans-Amerikaanse burgers en de lange geschiedenis van slavernij en emancipatie. Kinderen uit deze groepen groeien vaak op buiten de mainstream, witte, samenleving. De groepen verschillen ook sterk in bepaalde opzichten. De beide groepen verhouden zich verschillend als we kijken naar de verstreken tijd. Turken maken pas vanaf de jaren 70 onderdeel uit van de Nederlandse samenleving, terwijl de geschiedenis van de Afrikaanse-Amerikaan honderden jaren teruggaat. Ook hebben de meeste Turkse-Nederlanders zowel een Turks als Nederlands paspoort

en nog steeds veel contact met het land van herkomst terwijl dit bij de tweede groep niet zo is. De grootste overeenkomsten, namelijk het moeten invechten in de mainstream samenleving en de tools die door de ouders worden aangereikt, wegen mijns inziens zwaarder dan de verschillen. Daarom heb ik gekozen om mijn start te maken in de Verenigde Staten, temeer omdat dit een verkennend onderzoek betreft. Wat de theorie precies inhoudt, behandel ik in de komende paragrafen.

Omdat deze studie een interpretivistische benadering heeft is generalisatie van de bevindingen niet het doel van deze studie. Het verkennende karakter van deze scriptie staat in contrast met het gesubsidieerde onderzoek van de overheid. Het doel van deze scriptie is dan ook niet om beleid mogelijk te maken. Ik hoop dat mijn onderzoek de rijkdom laat zien van het feit dat elk individu in de Nederlandse samenleving, en specifiek uit de groep waaruit mijn informanten komen, een eigen verhaal heeft. Met andere woorden, ik probeer, naast de formele conclusies die bij een scriptie horen, een gevoel van wetenschappelijke *sonder*¹ los te maken in de lezer. Ik hoop dat ik daarmee kan inspireren tot vervolgonderzoek naar deze groep, zodat kennis over hun levens behouden blijft. Ten slotte hoop ik dat de resultaten uit deze scriptie in brede zin bij kunnen dragen aan dialoog en begrip tussen bevolkingsgroepen.

Zoals de al eerdergenoemde enigszins problematische, negatieve insteek van een groot deel van bestaande publicaties lijkt het mij zinvol om succesvolle² Turkse-Nederlandse jongeren te interviewen. Wat voor soort opvoeding hebben zij gehad? Hoe kijken zij hierop terug?

¹ Dit is een Engelse, overigens niet officiële, term die het gevoel beschrijft dat elke willekeurige voorbijganger een leven leidt dat net zo levendig en complex is als die van jezelf.

In dit onderzoek wil ik de volgende vraagstellingen beantwoorden. Ik zal deze in de komende hoofdstukken verder introduceren:

- Welke vormen van raciaal-etnische socialisatie herinneren de informanten zich?
- Hoe kijken de informanten terug op deze opvoeding?
- Welke waarden koppelen de informanten aan hun opvoeding? Welke waarden koppelen zij aan de opvoeding van een gemiddeld Turks gezin en van een gemiddeld Nederlands gezin?
- Welke identiteiten geven mijn informanten zichzelf en wat vertellen ze hierover? Welke waarde-items kennen mijn informanten aan zichzelf toe en onder welke identiteiten plaatsen ze deze? Hoe verhouden deze identiteiten zich tot elkaar?

1.2 De informanten

Om de vraagstellingen te beantwoorden heb ik kwalitatief onderzoek gedaan en heb hiervoor vijf semigestructureerde diepte-interviews gehad met Turks-Nederlandse jongvolwassenen. Doordat ik, voor ik met deze scriptie begon, stageliep bij een Turks-Nederlandse islamitische organisatie (Platform INS) kon ik via dit netwerk geïnteresseerden zoeken die ik nodig had voor het onderzoek. De mannen die bereid waren tot een gesprek, waren om die reden allemaal verbonden met deze stichting en zijn onderdeel van de Gülenbeweging. De Gülenbeweging is de afgelopen jaren veelvuldig in het nieuws geweest, vaak in een niet positieve context. Zo werd de beweging door media in 2014 afgeschilderd als een beweging met studiehuizen die ‘in het verborgene’ haar leden ‘indoctrineert’ (Van Opzeeland, 2014). Dit thema gaat terug tot rond 2008. Meer recentelijk is de beweging onderdeel geworden van een hetze door de Turkse president Tayip Erdogan na de mislukte coup in juli 2016. Het blijkt een hetze die zich ook in Nederland lijkt uit te spelen in Nederland. De omschrijvingen die aan de

Gülenbeweging worden toegekend zijn daarnaast vaak tegenstrijdig. Aan de ene kant wordt de beweging afgeschilderd als een moderne, spirituele beweging die zich inzet voor interreligieuze dialoog en vrede, aan de andere kant, zoals het artikel laat zien, wordt de Gülenbeweging gezien als een beweging met een dubbele agenda met als ultiem doel een islamitisch bewind over de hele wereld door indoctrinatie van kinderen en jongeren.

Deze tegenstrijdigheden rondom vorm en inhoud van de Gülenbeweging helpen ons niet veel verder. De beweging opereert wereldwijd, maar wordt niet centraal aangestuurd en is praktisch gezien een grassrootbeweging. Hierdoor kan je in feite spreken van meerdere Gülenbewegingen. Wat betreft officieel onderzoek, dat wil zeggen door de overheid geïnitieerd, vinden we het onderzoek van professor van Bruinessen (2010). Hij omschrijft de beweging als een van de snelst groeiende islamitische bewegingen wereldwijd die Turks nationalisme en een Turkse vorm van religiositeit samenbrengt. De beweging legt zich voornamelijk toe op het oprichten van scholen en geven van bijles. In scholierenpensions en studentenhuizen wordt de jonge generatie gestimuleerd en geholpen met de studie maar staat deze tevens onder sociale controle. Hij stelt vast dat de hier getrainde leden van de beweging vaak zeer goede studieresultaten bleken te hebben, gemakkelijk hun plaats in de samenleving te vinden, en loyaal te blijven aan de beweging, wat zich uit in de bereidheid eigen belangen ondergeschikt te maken aan die van de beweging. Verder constateert hij een nauwe band met Turks ondernemerschap. Ten slotte houdt de beweging zich bezig met interreligieuze dialoog, liefdadigheidswerk en noodhulp. De beweging heeft haar inspiratie bij de Turkse moslimgeleerde Fethullah Gülen. Deze geeft niet formeel leiding aan de beweging, maar de beweging heeft de vele geschriften, preken en lezingen als inspiratie. De begrippen tolerantie en dialoog komen veelvuldig voor in de toespraken van Gülen en worden door aanhangers van de beweging als typerend voor de

eigen levenshouding beschouwd. De verschillende instellingen van de beweging spannen zich in, vaak met succes, om nauw samen te werken met personen en organisaties die een geheel andere achtergrond hebben, moslims zowel als niet-moslims. Net als elders hebben ook in Nederland de publieke activiteiten van de beweging en de eraan verbonden instellingen, waaronder de Cosmicus-scholen, de ondernemersvereniging HOGIAF, Platform INS (voorheen de Dialoog Academie) en media zoals de krant De Kanttekening (voorheen Zaman Vandaag), geen specifiek religieus karakter. Met deze activiteiten wordt een relatief breed Turks Nederlands publiek bereikt (Van Bruinessen, 2010).

De omschrijving die door van Bruinessen wordt gegeven geeft een definitie van de beweging in Nederland, maar erg precies is deze niet. Toch volstaat deze ruime omschrijving in mijn ogen, omdat niet de Gülenbeweging in dit onderzoek centraal staat, maar mijn informanten. De Gülenbeweging zal af en toe in mijn scriptie terugkomen. Ik ben dus voornamelijk geïnteresseerd in de rol die de Gülenbeweging had na de opvoeding van mijn informanten en niet zozeer wat de beweging wel of niet is.

De verhalen die mijn informanten vertelden waren vaak erg persoonlijk. Veel mannen vertelden persoonlijke en intieme feiten en anekdotes. Ik vond het erg indrukwekkend en ik was dankbaar dat mannen, die ik nog maar net had ontmoet, mij deze verhalen wilden vertellen. Toch had ik ook wel momenten dat ik het gevoel had dat er méér had ingezeten. Toen ik bijvoorbeeld Deniz vroeg naar negatieve kenmerken uit zijn opvoeding, gaf hij aan dat hij niets kon bedenken, terwijl hij op andere plekken in het interview tussen de regels door milde kritiek uitte op zijn ouders. Mijn rol als buitenstaander zal hier ongetwijfeld een rol hebben gespeeld, maar het is onmogelijk te achterhalen welke rol dit precies was. In alle interviews kreeg ik persoonlijke verhalen, prachtige anekdotes en gemeente kritiek te horen, iets dat misschien niet was gelukt

als ik ‘dichter’ bij het leven van mijn informanten stond. Aan de andere kant kan deze ‘afstand’ ook een voordeel zijn geweest, omdat ik als outsider hun familie, vaak onderwerp van gesprek, niet persoonlijk kende.

De interviews waren semigestructureerd en verliepen volgens een enigszins vast stramien. Ik hield ze de metafoor voor dat ik samen met hen naar een schilderij van hun leven keek. Na mijn inleiding verteld te hebben, vroeg ik allereerst algemene vragen. Wat studeerden ze? Hoe zag het gezin waar ze in opgroeiden eruit? Na het inleidende gedeelte ging ik met hun terug naar de opvoeding. Ik vroeg hen om hun opvoeding te omschrijven en wilde ik het specifiek hebben over de opvoedingspraktijken die zij zich nog herinnerden uit hun jeugd. Nadat we deze herinneringen hadden opgehaald was het tijd voor het tweede deel. Hier vroeg ik de mannen hoe ze achteraf terugkeken op de opvoeding. Wat ging er goed? Wat had beter, of zelfs anders, gekund? Vervolgens vroeg ik ze om, net als in het eerste deel, terug te gaan naar hun jeugd. In dit gedeelte stonden niet de opvoedingspraktijken centraal, maar de waarden uit de opvoeding. Welke waarden gaven zij aan dat die belangrijk waren? En verschilden deze in hun ogen met die van een gemiddeld Turks of Nederlands gezin? Ten slotte keken we welke waarden er ten tijde van het interview belangrijk waren in het leven. Waarom waren deze waarden belangrijk voor hem? Waren deze vanuit de opvoeding meegenomen of juist niet?

In totaal namen de interviews tussen anderhalf uur en drie uur in beslag. Alle interviews waren met een mobiele telefoon en een tablet opgenomen en in hun volledigheid uitgetypt. De interviews vonden plaats bij mijn oude stage in Amsterdam, in een eetgelegenheid in Rotterdam, op de stage bij een informant. Een informant kwam naar Groningen voor het interview. Om anonimiteit te waarborgen zijn de namen gefingeerd.

Abdullah – Abdullah is een 23-jarige Turks-Nederlandse jongen van Turkse komaf die Bestuurskunde studeert. Zijn ouders komen oorspronkelijk uit Turkije en zijn zo'n 20 á 30 jaar geleden naar Nederland gekomen. Zijn vader werkt in een fabriek en zijn moeder is huisvrouw. Hij heeft een broer en een zus.

Deniz – Deniz studeert net als Abdullah aan de Erasmusuniversiteit en studeert daar Gezondheidswetenschappen. De 20-jarige student heeft als hobby's voetbal en lezen, maar is daarnaast ook geoccupeerd met de 'kunst van het samenleven'. Zijn ouders waren de eerste universitair geschoolde binnen hun familie, wat een academische stempel heeft gedrukt op de opvoeding van Deniz. Hij heeft een zusje van zestien en een zusje van acht jaar.

Hakan – Hakan is een 22-jarige Turkse-Nederlander die de lerarenopleiding economie volgt. Zijn jeugd bracht hij afwisselend in een internaat in Rotterdam en bij zijn moeder in Amsterdam door.

Tunahan – Tunahan studeert Computational Sciences en woont in Rotterdam. Hij groeide op in een 3-in-1 pand met opa, oma en twee ooms in een hechte gezinsomgeving.

Sedat – Met 29 jaar is Sedat de oudste van de vijf. Hij werkt momenteel als assistent van een basisschooldirecteur en werkt hij als vrijwilliger met jongeren. Hij heeft een Turkse vader en een moeder die uit Macedonië komt en hij heeft twee broers.

2. RACIAAL-ETNISCHE SOCIALISATIE

2.1 Introductie

2.1.1 Socialisatie in het algemeen

In de meest abstracte termen kan socialisatie worden omschreven als de relatie die individuen hebben met hun sociale omgeving (Camilleri & Malewska-Peyre, 1997). In deze zin is socialisatie het geheel aan veranderingen dat wordt veroorzaakt door de relatie die een individu heeft met anderen. Als we verder naar de literatuur kijken zien we dat culturalisatie en socialisatie omstreden concepten zijn binnen de sociologie. Aan de ene kant van het spectrum staan zij die een modernistisch uitgangspunt hebben, tegenover hen met postmodernistische visies.

Het modernistische model gaat uit van een neutrale, onveranderlijke, vaste definitie van cultuur. Wanneer deze cultuur gedefinieerd is beschrijft deze daarmee meteen de mensen die tot de in-group behoren. Het voordeel van het aanhouden van het modernistische standpunt is methodologisch groot. Weliswaar doet een enigszins simplistische weergave te kort aan de uniekheid van elk individu, het maakt het wel mogelijk om deze überhaupt te bestuderen en te generaliseren.

Dit is anders bij het postmodernisme dat onderschrijft dat elke menselijke ervaring in een constante flux is, variabel, vormbaar, lokaal en uniek. Praktisch onderzoek wordt volgens het postmodernisme daarmee moeilijk, omdat we, in het geval van mijn onderzoek, niet kunnen uitgaan van een Nederlandse, Turkse of een Nederlands-Turkse cultuur. Wanneer ik een postmodernistisch uitgangspunt zou nemen dan zou ik niet mogen spreken van een Nederlandse of een Turkse cultuur, omdat deze zich in een continue flux bevindt, deze niet definieerbaar en

hij volgens deze theorie in elk individu een verschillende vorm heeft waardoor generalisatie per definitie onmogelijk is (Schwartz, 2012).

Beide uiteinden van het spectrum brengen problemen met zich mee. Stel je voor dat een informant tijdens het interview zegt: “Ik ben Turks”. Simplistisch gezien hoef ik volgens het modernistische model niet door te vragen en kan ik het interview bij wijze van spreken beëindigen. Immers, door te stellen dat hij tot de Turkse in-group behoort kan ik de overige persoonlijke kenmerken al invullen. Aan de andere kant, wanneer ik het postmodernisme aan zou hangen, dan zou ik de individuele resultaten niet kunnen vergelijken, omdat er geen interpersoonlijke conclusies getrokken kunnen worden. De middenweg, namelijk de Turkse en Nederlandse cultuur gebruiken, maar daarbij in acht nemen dat deze voor iedereen anders is, is de weg die ik wil bewandelen.

In dit onderzoek wil ik daarom de gulden middenweg bewandelen. Dat betekent dat ik tijdens de interviews en in mijn scriptie spreek van de Nederlandse en Turkse cultuur, maar dat ik er rekening mee houd dat wat dit precies inhoudt, voor elk individu verschilt. De tussenweg zorgt ervoor dat ik methodologische stappen kan zetten, namelijk het vergelijken van individuen en deze generaliseren, maar ook dat de interviews zelf prettig zijn en niet door een te theoretische benadering gehinderd worden (Schwartz, 2012).

2.1.2 Raciaal-etnische socialisatie in dit onderzoek

Om de socialisatiepraktijken te verkennen stel ik voor om naar de Verenigde Staten te kijken om deze vervolgens te vergelijken met de ervaringen die mijn vijf respondenten zich uit hun jeugd herinneren. Om een goed beeld te krijgen van wat er aan onderzoek is geweest in de Verenigde Staten gebruik ik een metastudie van Diana Hughes, professor Psychologie aan de New York University.

Raciaal-etnische socialisatie als term verwijst naar alle overdrachtshandelingen van de ouders naar kinderen met informatie betreffende ras en etniciteit. De term is een combinatie van raciale en etnische socialisatie welke ieder net een andere betekenis hebben. Raciale socialisatie slaat historisch gezien op Afrikaans-Amerikaanse groepen en werd gebruikt in onderzoek naar deze groep. Hier werd vooral de nadruk gelegd op hoe ouders hun kinderen een hoge eigenwaarde meegaven en hoe ze hen voorbereidden op het leven in een raciaal gestratificeerde samenleving zoals de Verenigde Staten. Etnische socialisatie daarentegen ontstond later en legde zich toe op de immigrantengroepen zoals de Latijnse, Aziatische, en Caribische groepen in de Verenigde Staten. Omdat tegenwoordig beide termen grotendeels hetzelfde beslaan kies ik, net als Hughes, ervoor om de term raciaal-etnische socialisatie te gebruiken (Hughes et al., 2006).

Hughes voerde een studie uit naar raciaal-etnische socialisatie op metaniveau. Hieruit kwam naar voren dat er vier verschillende vormen van etnisch-raciale socialisatie kunnen worden waargenomen. De eerste is culturele socialisatie: het overbrengen van culturele gebruiken en tradities, het aanleren van de etnisch geschiedenis en erfgoed en een vorm van culturele, raciale en etnische trots, expliciet dan wel onbewust. Culturele socialisatie is vaak zichtbaar in dagelijkse routines, door het spreken van de taal, het vieren van feesten en tradities, en het nuttigen van het eten en drinken. Ten tweede noemt Hughes voorbereiding op bias. Deze vorm van etnisch-raciale socialisatie bereidt het kind voor op raciale barrières binnen de samenleving. Hoe is het om op te groeien met een X-achtergrond in de Y-samenleving? Ten derde is er de promotie van wantrouwen als etnisch-raciale socialisatie waarin het kind gewaarschuwd wordt om voorzichtig en behoedzaam interraciale interacties aan te gaan. Dit kan door waarschuwingen of verhalen over andere bevolkingsgroepen. Het verschil tussen voorbereiding op wantrouwen en etnisch-raciale socialisatie zit in het feit dat bij promotie van

wantrouwen niet op discriminatie wordt voorbereid. Ten slotte is er egalitarisme wat ontstaat wanneer ouders elke vorm van ras of etniciteit vermijden in de omgang met hun kinderen. Dit kunnen ze doen door individuele eigenschappen te benadrukken en kinderen te richten op het ontwikkelen van een skillset die nodig is om het goed te doen in de mainstream samenleving (Hughes et al., 2006).

2.1.3 Deelvraag

Met de vier componenten die Diana Hughes heeft gedestilleerd uit de verschillende studies wil ik mijn eerste onderzoeksvraag beantwoorden. Deze is zogezeegd:

Welke vormen van raciaal-etnische socialisatie herinneren de informanten zich?

Hughes deelt het brede begrip raciaal-etnische socialisatie, zoals gezegd, in de volgende componenten: culturele socialisatie, voorbereiding op bias, promotie van wantrouwen, en egalitarianisme. Deze vier componenten zullen de basis vormen van de komende (sub)paragrafen. Ik zal in de komende bladzijdes elk component kort introduceren. Hier beschrijf ik de bevindingen van de interviews met betrekking tot elke component waarna ik deze vergelijk met bevindingen uit andere ander onderzoek en schrijf ik een korte deelconclusie. Ook zal ik kort reflecteren op andere zaken die me opvielen tijdens de interviews, maar waarnaar ik niet specifiek zocht. Aan het einde van dit hoofdstuk beantwoord ik de bovengenoemde deelvraag.

2.2 Sociale culturalisatie

2.2.1 Inleiding

In navolging van Hughes omschrijf ik sociale culturalisatie als: ouderlijke praktijken richting hun kinderen met als doel hen te onderwijzen over de raciale of etnische geschiedenis en cultureel erfgoed, het promoten van culturele gebruiken en tradities, en het aanmoedigen culturele raciale en etnische trots. Dit kan zowel bewust als onbewust gebeuren. Voorbeelden

van raciaal-etnische socialisatie zijn praten over belangrijke historische figuren en gebeurtenissen; kinderen blootstellen aan culturele relevante boeken, artefacten, muziek en verhalen; vieren van culturele vakanties; consumeren van etnisch eten en drinken; en kinderen aansporen om de taal van herkomst te spreken. Volgens Hughes is deze vorm de meest voorkomende raciaal-etnische socialisatie: 40% van Afrikaanse Amerikanen geeft aan hieraan te doen. Bij andere groepen ligt dit percentage zelfs hoger, 85% of hoger bij Dominicaanse, Mexicaanse en Puerto Ricaanse ouders die hiervan melding doen (Hughes et al., 2006). Van Hughes gebruik ik de volgende pijlers: gesproken taal thuis, besproken Turkse/Nederlandse gebeurtenissen en figuren, boeken thuis, verhalen over Turkije, vakantie Turkije.

In 1998 deed Cécile Nijsten onderzoek naar opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland. Onderdeel hiervan was culturele oriëntatie. In dit deel keek ze naar de mate waarin Turkse gezinnen cultureel georiënteerd waren op het land van herkomst. Dit concept werkte ze uit in de volgende factoren: voorkeur woonbuurt naar etnische samenstelling; taal in communicatie met partner, doelkind, jongere kinderen, oudere kinderen; beheersing Turkse taal; beheersing Nederlandse taal; remigratiewens indien mogelijkheden daartoe bestaan; concrete remigratieplannen; evaluatie migratie; thuis voelen in Nederland; feesten die in gezinsverband gevierd worden (Nijsten, 1998). Sommige van deze factoren zijn ook geschikt om deze onderzoeksvraag te beantwoorden en zal ik daarom ook gebruiken. Ik zal gebruik maken van de volgende factoren: taal in communicatie met partner; beheersing Turkse taal; beheersing Nederlandse taal; feesten die in gezinsverband gevierd worden. De reden waarom ik deze factoren heb gekozen, omdat ik verwacht dat mijn informanten een goed idee hebben of deze factoren tijdens hun opvoeding een rol speelde, in tegenstelling tot factoren als remigratieplannen, waarvan het onwaarschijnlijker is dat de informanten hiervan afweten.

Om een overzicht te krijgen van de raciaal-etnische socialisatie heb ik mijn informanten gevraagd naar de praktijken die Hughes noemt in zijn onderzoek hebben, aangevuld met een aantal van Nijsten's factoren. Ik zal ze hieronder een voor een langs gaan om de eerste hoofdvraag te beantwoorden: Welke vormen van raciaal-etnische socialisatie herinneren de informanten zich?

2.2.2 Taal

De eerste vorm van culturele socialisatie die ik behandel is taal en dit was ook de eerste vorm van socialisatie waar ik mijn informanten naar vroeg. De vraag was simpel: "welke taal of talen werden er thuis gesproken?" Mijn informanten hoefden in geen enkel geval lang te wachten met hun antwoord. Allemaal gaven ze aan dat Turks de gangbare taal was in hun gezin al dan wel niet gevolgd door een oordeel. In sommige gezinnen spraken sommige familieleden Nederlands met elkaar, bijvoorbeeld broers en zussen onderling. Wat hierbij opviel is dat de ouders in geen enkel geval Nederlands met elkaar praatten. Hieronder gaan we daar dieper op in.

Turks was dus in de meeste huishoudens de gangbare taal. Helemaal als we ons tot het contact tussen de informanten en de ouders beperken gaat deze stelling zonder meer op. Al mijn informanten vertelden mij dat het contact met de ouders in het Turks ging. Dat men deze taal thuis sprak, was volgens hun in geen enkel gezin een doordachte keuze van de ouders. In de meeste gevallen beheersten een of meerdere ouders het Nederlands beperkt en was Turks spreken daarom de enige optie.

Abdullah's situatie was hierbij tekenend voor de overige respondenten:

Mijn ouders spreken alleen maar Turks. Mijn vader kan redelijk Nederlands spreken. Wel genoeg om met de buurman gedag te zeggen: "Hoe gaat het?", "wat ben je aan het doe?" en ook met collega's. Maar mijn moeder is nog minder, die praat nog minder Nederlands. Dus thuis spraken we Turks. Met mijn broer en zus sprak ik wel geregeld Nederlands, want zij spreken natuurlijk ook gewoon goed Nederlands. Maar Nederlands was wel een weinig gesproken taal thuis. En nu mijn broer en zus uit huis zijn, ze zijn getrouwd, is het weer alleen contact met mijn ouders thuis en dus spreken we alleen maar Turks nu. –Abdullah

Uit dit citaat kunnen we opmaken dat het spreken van Turks geen didactische keuze was, maar een direct gevolg van de geringe beheersing van het Nederlands door Abdullah's ouders. Doordat zijn ouders in Turkije waren grootgebracht en op latere leeftijd naar Nederland verhuisden, beheersten zij de Nederlandse taal onvoldoende voor dagelijkse conversatie. Er is ook een verschil tussen de ouders. Omdat Abdullah's vader werkte en zich onder Nederlanders begaf was zijn Nederlands beter dan dat van zijn moeder. Abdullah's moeder was huisvrouw en kwam hierdoor waarschijnlijk in minder situaties terecht waar Nederlands nodig was.

Een uitzondering was het gezin van Deniz, waar zijn zusjes op jongere leeftijd Nederlands praatten. Toch stapten de ouders ook in dit gezin over op het Turks, waar Deniz de slechte beheersing van het Turks als reden meegaf van de taalswitch.

Toen ik hem vroeg naar de talen die thuis werden gesproken gaf hij een afwijkend antwoord vergeleken met de andere informanten:

Nederlands en Turks. En mijn zusjes gingen altijd Nederlands praten. Maar toen viel ons Turks heel erg weg, dus toen hebben mijn ouders een tijdje heel erg gepusht van: thuis wordt er alleen maar Turks gesproken. Want ons Nederlands was in orde, maar ons Turks was niet zo goed. En nu nog steeds, daarom hameren ze erop dat er Turks wordt gesproken. -Deniz

Dit citaat heb ik uitgekozen om twee redenen waarbij ik de inhoudelijke reden als eerste wil behandelen. Deniz geeft aan dat zijn zusjes Nederlands spraken en dat dit door de ouders op een gegeven moment werd ontmoedigd wat het spreken van het Turks een bewuste keuze zou maken. Dit kan ik contrasteren met de andere vier informanten die aangeven dat de keuze onbewust was, een logisch gevolg van beperkte beheersing van het Nederlands. Deniz' ouders maakten hierbij, volgens hem, het Turks spreken tot een doel op zich. Inderdaad, een bewuste vorm van culturele socialisatie. Dat wil niet zeggen dat het alleen-Turks-spreken in de andere gezinnen uitsluitend een onbewuste en logisch gevolg van de beperkte beheersing van het Nederlands door de ouders. Het is ook mogelijk, en ook waarschijnlijker, dat het een combinatie van wens en noodzaak was, waarbij de wens van de ouders was dat hun kinderen de Turkse taal goed beheersten en waarbij de noodzaak was dat de ouders het Nederlands niet beheersten en daardoor het de Nederlandse conversaties tussen hun kinderen niet konden volgen

De andere reden waarom ik dit fragment heb gekozen is omdat deze mij er op wees dat wat een informant vertelt niet per se 'waar' hoeft te zijn. Deniz doet in dit fragment de volgende oorzaak-en-gevolgstelling: "Mijn zusjes gingen altijd Nederlands praten" en "toen hebben mijn ouders een tijdje heel erg gepusht" om het Turks op orde te krijgen. De zojuist gestelde conclusie dat de ouders een bewuste keuze maakten wat betreft het spreken van Turks in het gezin, is op

deze stelling gebaseerd. Toch moeten we bij deze, en alle overige citaten in deze scriptie, niet vergeten dat het in feite een als stelling verholde interpretatie is. Hoe weet Deniz dat de reden van de taalswitch de beperkte Turkse beheersing van zijn twee zusjes was? Is het een interpretatie of heeft hij het aan zijn ouders gevraagd? Mocht hij het zijn ouders gevraagd hebben dan is het ook mogelijk dat de ouders uit trots bovengenoemde reden gaven in plaats van de wat beschamendere reden dat ze simpelweg hun dochters niet konden verstaan. Of er naast ontwikkeling gerelateerde (onze kinderen moeten hun Turks verbeteren) ook praktische (we kunnen onze kinderen niet verstaan) beweegredenen aan deze taalswitch gekoppeld kunnen worden, is niet te zeggen. Dat wil echter niet zeggen dat we door deze ‘interpretatie van een interpretatie van een interpretatie’ helemaal niets zinnigs kunnen zeggen. Wel houdt het in dat het belangrijk is om in het achterhoofd te houden dat alle conclusies gebaseerd zijn op interpretaties van jonge mannen welke vervolgens geïnterpreteerd zijn door een onderzoeker.

Ik heb in deze paragraaf laten zien dat in alle gezinnen Turks de hoofdtal was. In deze taal spraken de familieleden met elkaar en dan met name het contact tussen en met de ouders. Een uitzondering was het contact tussen broers en zussen, welke vaak in het Nederlands was. Dit was in de meeste gevallen een noodzaak. De ouders spraken beperkt Nederlands en kozen dus voor een taal die ze wél beheersten. Deniz gaf aan dat in zijn gezin de ouders een bewuste keuze maakten door deze vorm van culturele socialisatie aan te moedigen. Verder ging ik kort in op de interpretatiekwesitie, waarbij ik benadrukte dat ik in mijn scriptie afhankelijk ben van interpretaties en meningen, die vaak terugkomen in de vorm van stellingen. De conclusie dat in alle gezinnen sprake was van – bewuste of onbewuste – culturele socialisatie wat betreft taal is dus een die ik maak aan de hand van vijf interpretaties. Nu we taal behandeld hebben wil ik

graag overstappen op het volgende onderwerp, namelijk welk soort nieuws de gezinsleden volgden.

2.2.3 Nieuws & actualiteiten

Om de band met Turkije te peilen heb ik gevraagd in hoeverre het dagelijkse nieuws, gebeurtenissen en personen werden gevolgd. Omdat Hughes deze activiteiten noemde als voorbeelden van culturele socialisatie, vroeg ik mijn informanten naar de verdeling van het bespreken van Turks dan wel Nederlands gebeurtenissen en figuren.

In alle gezinnen werden Turkse gebeurtenissen gevolgd tot op een diep niveau. Wat vooral opviel is de mate en frequentie waarmee de ouders het Turkse nieuws volgden:

Als er iets goeds gebeurt dan is er blijdschap en als er iets slechts gebeurt, als er een politicus op tv komt die hij niet mocht, dan met frustratie. -Deniz

Deniz geeft aan dat zijn ouders naar Turks nieuws keken. Ze volgden dit nieuws niet alleen, maar waren er ook emotioneel bij betrokken. Het waren niet alleen landelijke politieke ontwikkelingen die ouders volgden. Sommige gezinnen volgden ook lokaal nieuws:

Je volgt echt al die gebeurtenissen in Turkije, die volg je. Als er bijvoorbeeld een nieuwe brug wordt gebouwd in Turkije, weet je wel? Daar wordt echt over gesproken. En hoe komt zo'n brug tot stand, weet je wel? Waar komt het geld vandaan? Daar wordt allemaal over gesproken. -Abdullah

Zoals we in bovenstaand citaat lezen volgden Abdullah's ouders nieuws niet alleen het grote landelijke nieuws. Ook lokaal nieuws, de aanbouw van een brug, kwam op de televisie. De onderwerpen die gevolgd werden gingen over nieuwe bruggen die gebouwd werden tot aan politieke ontwikkelingen. Ook in Abdullah's geval waren zijn ouders emotioneel betrokken bij het nieuws en werd er volgens hem veel over gepraat.

Dit sentiment werd door alle andere informanten in meer of mindere mate gedeeld. Toen ik vroeg naar hoe zich dit verhield tot Nederlandse gebeurtenissen bleek dit in contrast te staan met de diepe band met Turkije. Er werd in de huishoudens vaak wel Nederlandse gebeurtenissen gevolgd, maar dit limiteerde zich in alle gevallen tot die zaken die de Turkse gemeenschap in het algemeen, en het gezin specifiek, trof. Dit was dan bijvoorbeeld nieuws over de burgemeester van Amsterdam, Geert Wilders en de moord op Theo van Gogh. Uit Turkije werden voorbeelden als geestelijken en belangrijke politieke leiders genoemd.

De eerdergenoemde matige beheersing van Nederlands bij de ouders zou een gedeeltelijke verklaring kunnen zijn voor het volgen van uitsluitend Turks nieuws, omdat dit het taalniveau ontoereikend maakt voor het volgen van het Nederlands nieuws. Toch zou het mijns inziens onjuist zijn om te stellen dat het taalniveau de enige reden hiervoor was. Het lijkt aannemelijk dat, ook bij uitstekende beheersing van het Nederlands, het Turkse nieuws gevolgd zou worden, omdat ze niet alleen het zakelijke nieuws volgden, maar hier ook emotioneel geïnvesteerd in waren.

Dat de Nederlandse en Turkse cultuur op sommige gebieden erg van elkaar afliggen werd mij duidelijk gemaakt door Abdullah. Toen ik hem vroeg of er bij hem thuis Nederlandse televisie werd gekeken gaf hij mij het volgende antwoord:

Nee, totaal niet. Nederlandse tv kregen we er later pas bij. Ik was dan de enige die Nederlandse tv keek. Dat deed ik dan ook bijna niet. Want als ik een leuk meisje of een leuke vrouw voorbij zag komen dan was het gelijk van zap verder. Ik heb het niet over seks of zo, maar gewoon een meisje dat leuk op beeld staat met een beetje wat openlijkere kledingstijl, dan moest ik door zappen. In die tijd was Turks heel erg zedelijk. Nu niet meer. Dat soort dingen speelt best wel een rol. Mijn vrienden keken TMF en MTV, ik durfde dat niet. -Abdullah

Het was dus niet alleen kwestie van taalbeheersing dat er niet naar Nederlandse televisie werd gekeken, maar ook culturele aspecten spelen hier een rol in. De Nederlandse normen en waarden over seksualiteit en hoe vrouwen zich horen te kleden waren tegenstrijdig met hetgeen er in het gezin de norm was.

De informanten geven allemaal aan dat er in hun jeugd vrijwel uitsluitend naar het Turkse nieuws gekeken werd. Ik heb dit in deze subparagraaf uitgelegd, aan de hand van de gesprekken die ik had met Abdullah en Deniz. De ouders waren erg gericht op het Turkse nieuws en veel minder op de Nederlandse actualiteit. Turkse televisie stond verder dichterbij de normen en waarden van de ouders dan de Nederlandse programmering wat in het geval van Abdullah betekende dat hij nauwelijks Nederlandse televisie keek.

2.2.4 Boeken

Nadat ik mijn informanten de vraag had gesteld welke taal zij thuis spraken en welke gebeurtenissen zij volgden, vroeg ik ze welke boeken ze thuis lazen. Ik kreeg twee verschillende antwoorden op deze vraag.

Aan de ene kant interpreteerden mijn informanten de vraag letterlijk. Veel huizen hebben een boekenkast en mijn vraag werd in sommige gevallen geïnterpreteerd als: welke boeken lagen er in jullie boekenkast? De informanten die de vraag op deze manier interpreteerden gaven aan dat er thuis geen Nederlandse boeken lagen en in sommige gevallen islamitische en Turkse literatuur.

In Sedat's jeugd had lezen vrijwel geen rol van betekenis en waren er ook geen boeken thuis te vinden, iets wat hij achteraf jammer vond. Tunahan had juist wel weer boeken en gaf ook aan dat de aanwezigheid van literatuur een van de belangrijkste punten uit zijn opvoeding was.

Maar, zo blijkt, mij focussen alleen op de letterlijke vraag zou een verkeerd beeld geven. Er werd namelijk wel degelijk aangemoedigd, vaak door de moeder, om niet-Turkse boeken te lezen door middel van de bibliotheek:

Mijn moeder heeft mij altijd Nederlands voorgelezen, we gingen elke week naar de bibliotheek, maar geen specifieke boeken die we thuis hebben gelezen. Behalve de koran, dus. (...) We kozen gewoon samen. Tot ik ongeveer tien was ofzo. Van tien tot veertien heb ik ze altijd zelf uitgekozen. (...) Van tien tot veertien waren het vooral de detectives, enzo. Die spannende thrillers. Daarvoor was het gewoon van alles, alles wat ik kon vinden. –Deniz

Deniz geeft in dit citaat aan dat zijn moeder vaak met hem naar de bibliotheek ging en het dus belangrijk vond dat haar zoon ook Nederlandse boeken las. Abdullah vertelde mij hetzelfde verhaal, ook hij was lid van de bibliotheek.

Wat boeken betreft lagen er thuis voornamelijk islamitische en Turkse boeken. Daarnaast hadden sommige van mijn informanten toegang tot de bibliotheek waar ze voornamelijk Nederlandse boeken leenden. In de volgende subparagraaf gaan we in op verhalen uit Turkije.

2.2.5 Verhalen Turkije

In elk gezin werden er wel verhalen over Turkije verteld en dit waren uitsluitend verhalen uit de tijd dat de ouders nog in Turkije woonden. Toen ik de mannen vroeg naar een voorbeeld kwam er eigenlijk altijd wel een grappige of opvallende anekdote mijn kant op, over hoe hun ouders elkaar hadden ontmoet, over de eetkunsten van een familielid, et cetera.

In de meeste gevallen was het een grappig verhaal, maar soms waren de verhalen serieuzer en kwamen er verhalen ter sprake die recht doen aan de turbulente geschiedenis van Turkije:

Ja, mijn oom die werd geslagen. Hij was rechts, dus hij was rechts, hij was conservatief, nationalistisch, conservatief. Dus die werd geslagen door een paar jongen en door een paar mensen. Uiteindelijk had de oom van mijn moeder, had hem gered. Dus dat vertelde zij. Dus zo hebben ze uiteindelijk kennis gemaakt met mijn moeder. Over mijn vaders kant, die werd total loss geslagen. En over mijn moeders kant die heeft hem gered. -Hakan

Alle informanten vertelden met enthousiasme over de verhalen die hun ouders hun vertelden. Deniz gaf zelfs aan dat hij het achteraf jammer vond dat ze hem niet meer verhalen hadden verteld. Een uitzondering was Tunahan, die het typeerde als smalltalk:

Als we dan bij elkaar kwamen was het alleen maar smalltalk. Big talk, smalltalk. Allemaal onzin van: “wat was het weer mooi.” Maar dan in het kader van: “weet je nog dat we dit hadden gedaan in Turkije in ons dorp?” (...) Er was niet een avond waar je dan twee uur zat met elkaar en waarvan je dacht: “ik heb iets waardevols meegekregen van deze avond. –

Tunahan

Tunahan laat zich in bovenstaand citaat negatief uit over de momenten waarop verhalen uit Turkije ter sprake kwamen. De negatieve connotaties zijn in contrast met de overige informanten.

Liesbeth Coenen schreef in haar dissertatie dat de meeste onderzoeken naar Turkse Nederlanders beginnen bij de aankomst van de immigranten in Nederland. Voor de ouders is dit echter geen afgesloten hoofdstuk, maar het begin van een levensverhaal dat eindigt in een nieuw land. In haar onderzoek bleek dat de meeste immigranten zich presenteerden met hun

boerenachtergrond en geschiedenis in Turkije (Coenen, 2001). Ook dit soort verhalen werden verteld aan mijn informanten:

Ja, ze zeiden geen legendarische verhalen, ofzo. Maar bijvoorbeeld hoe ze kennis hebben gemaakt met elkaar of die wijk waar ze in woonden. Dat iedereen elkaar wel kende of, bijvoorbeeld. Of, heel grappig, dat huis waar ze in woonden en elke dag liep de koe er doorheen. Je had de voorkant en de achterkant en mijn opa was in Nederland. Mijn opa was naar Nederland gegaan en de rest van de familie bleef allemaal achter in Turkije. Die koe liep door het huis want hij moest van de voorkant van het huis naar de tuin gaan. Daar woonde de koe. Als hij buiten was, dan ging hij door de voordeur weg en toen kwam mijn opa een keer naar Turkije voor vakantie. En mijn oma was die koe helemaal zat, dat die door het huis liep. Die koe liep heel snel door het huis zonder dat mijn opa het zag. Dus mijn oma trekt aan de staart van de koe van: “blijf hier in het huis”. Zodat de opa ziet dat de koe door het huis loopt. Weet je wel? Zodat die wat gaat aanpassen aan de inrichting. – Abdullah

In bovenstaand citaat vertelt Abdullah een anekdote. Het is een vrolijk verhaal, waar veel informatie in verstopt zit. Zo was bijvoorbeeld zijn opa de baas, terwijl hij in Nederland woonde om te werken en geeft het een kijkje in het leven van Abdullah's grootouders. De boerenachtergrond komt hier ook goed naar voren, ook al kan ik met dit citaat uiteraard niet concluderen of deze achtergrond een grote rol speelde in de opvoeding.

Of de verhalen een doel hadden, is moeilijk te zeggen. Ik denk dat dit in elk gezin verschillend was. In het gezin van Deniz was het verhalen vertellen een vorm van herinneringen ophalen, terwijl de verhalen die Hakan hoorde gingen over de scheiding tussen links en rechts en de bijbehorende conflicten. Door het uiteenlopende soort verhalen is het lastig om een

inhoudelijke patroon te herkennen. Feit is echter wel, dat in alle gezinnen verhalen over Turkije werden verteld, ook al verschilde de vorm en toon aanzienlijk.

2.2.6 Vakantie Turkije

De volgende vraag die ik stelde ging over de vakantie. De vraag was kort: gingen jullie vroeger op vakantie en, zo ja, wat was de bestemming? Zonder uitzondering gingen de informanten tijdens hun jeugd op vakantie naar Turkije. Allen gaven aan dat er normaal gesproken jaarlijks een vakantie naar Turkije werd uitgetrokken. In sommige gezinnen werd er soms door omstandigheden een jaar overgeslagen. De activiteiten verschilden tussen de families, maar in elke vakantie stond de Turkse familie centraal en werd er op zijn minst een deel, en soms de hele, vakantie voor uitgetrokken. Hakan's vakantie was typerend voor de rest:

Meestal waren we daar gewoon, met familie, met ooms en tantes, mijn opa en oma. Iedereen is daar. Ik heb vooral mensen daar. Mijn moeder die heeft tien ooms of zoiets. Dus we hebben een best grote familie. (...) Ja, moet je nagaan, neven, nichten en kleinkinderen dus een best grote familie daar in Turkije. Dus meestal waren we daar gewoon. -Hakan

Hakan geeft aan dat de familie een grote rol speelde in zijn vakantie. Hierbij valt ook op dat de reikwijdte van de familie erg breed is. Het gaat niet zozeer om directe familie, maar ook de broers en zussen van de grootouders, en de aanhang ervan, kregen bezoek tijdens de vakantie.

Ook de duur van de vakantie was opvallend: deze varieerde van 1 week tot 6 weken.

Tunahan zat wat dat betreft in het midden:

Vier weken. Het was niet echt vakantie. We hadden daar ons eigen huis. Gewoon een maandje wonen in Turkije, zonder werken en zonder school. – Tunahan

In bovenstaand citaat vat Tunahan goed samen wat een vakantie voor veel van mijn informanten betekende. Het was naast een vakantie ook een soort van wonen in een gebied waar veel familie woonde.

Zonder uitzondering gingen mijn informanten dus jaarlijks of tweejaarlijks op vakantie naar Turkije. Het was dan ook niet zomaar een vakantie, maar in veel gevallen feitelijk een tijdelijke terugkeer naar de familie in het land van herkomst.

2.2.7 Feestdagen

Het volgende onderwerp waar ik het met de informanten over had waren feestdagen. Ik was voornamelijk benieuwd welke Turkse/islamitische feestdagen de ouders vierden en welke Nederlandse/christelijke feestdagen thuis gevierd werden.

Als we beginnen met de feestdagen die in elk gezin gevierd worden, dan zijn dat het Offer- en Suikerfeest, twee islamitische feestdagen. Mijn informanten gaven aan dat de feesten grotendeels overeenkwamen. Het was voor de meesten voornamelijk een feest voor de familie, naast het islamitische karakter.

Deniz geeft in onderstaand citaat aan hoe het Suikerfeest in zijn werk ging:

Vaak zoeken dan alle families de oudste zoon op, want zo betuig je respect en dan ontbijt de familie dan, na het ochtendgebed. En de kinderen wordt vaak hun hand gekust dan, en de kinderen krijgen dan 20 of 30 euro dan, zakgeld. En na 1 of 2 uur, als het voorbij is, een klein brunchje is gehouden, dan gaat iedereen zijn eigen weg en dan ga je bij mensen op visite. Zo is het in grote lijnen eigenlijk. Het grootste deel van het feest is dus in de ochtend, waar je mooi in pak naar gaat en gewoon naar de moskee gaat en dierbaren ziet. –Deniz

Familie speelt in dit citaat een grote rol. De traditionele gebruiken werden eer aangedaan door het huis van de oudste zoon te bezoeken. Na de brunch was het dan tijd om familie en vrienden te visiteren. De waarde van familie vond ik ook bij de andere verhalen terug. De beide feesten waren voor allen een familiefeest, waar de naaste familie werd bezocht.

Ook de verjaardag werd door de meeste respondenten gevierd. Ik kreeg de indruk dat het niet gebruikelijk is om dit in de Turkse cultuur te vieren. Toch gaven informanten aan dat ze dit feest thuis, zij het kleinschalig, vierden.

Ik heb nooit echt verjaardagen gevierd met mijn ouders, daar deden we niet echt aan. Wel hoe ouder ik werd, hoe meer we hadden gezien. Want toen begonnen ook andere families verjaardag te vieren. En ja, niet dat mijn ouders iets voor me gingen opzetten, maar het was meer dat ik zelf taart meenam. Ik heb vandaag mijn verjaardag en geen cadeaus, ik krijg echt geen cadeaus van mijn ouders, nog steeds niet als ik jarig ben. -Abdullah

In dit citaat geeft Abdullah aan hoe dit (voor hem) Nederlandse feest zijn intrede deed in de familie. Zijn ouders vierden verjaardagen niet, maar kwamen in contact met andere families die verjaardagen wel vierden.

Toen ik Tunahan vroeg naar hoe het zit met verjaardagen antwoordde hij als volgt:

Verjaardagen is niet voor ons, is ja, niet persé ongelovig maar het is niet Islamitisch. Dat heb ik al gezegd. Het wordt nog steeds af en toe gedaan voor de wat kleinere in de familie, de grotere familie in Nederland, maar over het algemeen niet. –Tunahan

Tunahan geeft in bovenstaand citaat aan waar de grens lag voor zijn ouders als het ging om feesten. Islamitische feesten werden thuis gevierd, terwijl niet-islamitische feesten niet gevierd werden.

Kerst is een interessant feest waar de meningen flink over verdeeld waren. Abdullah gaf aan dat er geen Kerst bij hem werd gevierd en dat het echt buiten de ‘familiecultuur’ lag. Deniz gaf aan dat door hun islamitische achtergrond Kerst niet werd gevierd, maar dat er wel met de burens een Kerstdiner werd gegeten en er kaartjes werden verstuurd. Hakan vertelde dat hij wel cadeautjes en geld kreeg, maar dat Kerst zelf niet werd gevierd, behalve dat de geboorte van Jezus werd behandeld. In Tunahan’s gezin werd ook niet aan Kerst gedaan, maar hij kwam hier wel mee in aanraking op de Katholieke basisschool. Ook in de Sedat’s gezin werd er geen Kerst gevierd. Het lijkt erop dat het Kerstfeest lastig in te vullen lijkt door het enerzijds Christelijke karakter, maar ook de seculiere invulling die er door veel Nederlanders aan gegeven wordt.

Al met al kan geconcludeerd worden dat de islamitische feesten van groot belang waren in de vijf families. Hierbij stond vooral, naast het geloof, de familie centraal. Nederlandse, christelijke, feesten werden weinig gevierd.

2.2.8 Moskeebezoek

In deze subparagraaf ga ik in het moskeebezoek tijdens de jeugd van mijn informanten. In de komende alinea’s leg ik uit waarom ik moskeebezoek onder Turkse etnische socialisatie schaar. Daarna kijk ik met de informanten naar het moskeebezoek tijdens hun jeugd.

In veel onderzoek komt naar voren dat Turkse ouders islamitische opvoeding een hoge prioriteit geven (Smit, Driessen, & Doesborgh, 2005; Coenen, 2001; Pels, 2010). Zij vinden het belangrijk dat kinderen zich thuis en op school aan geloofsvoorschriften houden. Daarnaast hechten ze waarde aan overdracht van normen en waarden. Naast de school vormt ook de moskee voor veel kinderen van migranten een belangrijke opvoedingscontext. Naar schatting neemt een meerderheid van kinderen uit moslimgezinnen, vooral in de leeftijd van 6 tot 12 jaar, aan vormen van particulier onderwijs deel, in meerderheid georganiseerd vanuit moskeeën. Het leren van de koran, Arabische taal en met religie geassocieerde normen en waarden staat er centraal. Dit onderwijs vormt voor veel ouders een belangrijke bondgenoot bij het opvoeden in Nederland, een moreel veilige omgeving, die enigszins tegenwicht kan bieden tegen de te vrij geachte dominante wijzen van opvoeden.

Empirisch onderzoek op dit terrein is schaars, zowel in het binnen- als buitenland, maar recent openden drie moskeeën in Rotterdam hun deuren om ons een pedagogische stand van zaken te laten opnemen. Het hoofddoel van de lessen, zo bleek uit het onderzoek, was de versterking van de eigen culturele en religieuze identiteit bij kinderen, en daarmee consolidatie van de banden met het land van herkomst en de etnische gemeenschap. Eenrichtingsverkeer in de kennisoverdracht domineerde, maar de aanpak was kindvriendelijk en kenmerkte zich niet (meer) door toepassing van harde machtsmiddelen. Het bouwen van een brug naar de samenleving vormde een secundair doel van het onderwijs, een doel dat de moskeeën vooral trachtten te bereiken door het bijbrengen van respect en fatsoen (Pels, 2010).

De scheidslijn tussen wat Turks is en wat onder de islam valt is vaag. Zo gaf in Nijsten's onderzoek een duidelijke meerderheid van de ouders aan dat voor hen moslim-zijn een onderdeel is van de Turkse identiteit (Nijsten, 1998). Dit is ook terug te zien in de

conceptualisering van wat zij de Turkse gebruiken noemt: hieronder schaarst zij ook islamitische feestdagen als het Suikerfeest en het Offerfeest. Hoewel er tal van kanttekeningen bij te plaatsen zijn, kies ik ervoor om ook religieuze (islamitische) opvoeding onder Turkse sociale culturalisatie te scharen.

Om een idee te krijgen van welke rol de moskee in de opvoeding had, heb ik mijn informanten gevraagd of ze weleens naar de moskee gingen in hun jeugd. Tot de leeftijd van ongeveer 12 jaar is het antwoord eenduidig. Allen gingen een keer per week naar de moskee voor koranlessen. Daar werd Arabisch geleerd en de kinderen geleerd om de koran te reciteren. Daarna ging bij de meesten het wat minder wat betreft het bezoek, na het wegvallen van de koranlessen. Er werd nog wel vaak naar het vrijdagsgebed gegaan, maar daar bleef het vaak ook bij, in elk geval tot hun vijftiende of zestiende levensjaar.

2.2.9 Lessen moskee

Vervolgens vroeg ik ze welke lessen ze meegekregen. Dat deze vraag abstracter is dan de voorgaande blijkt uit de verscheidenheid aan antwoorden die ik op deze vraag kreeg.

Abdullah leerde voornamelijk om ‘een goed mens’ te zijn en dat het zijn van een goed mens belangrijker is dan (religieuze) kennis. Deniz geeft aan dat hij weinig van die periode heeft geleerd. Achteraf stelt hij de diepgang in een religie, de essentie, hoger dan het reciteren van de koran, iets waar hij een groot deel van zijn jeugd in de moskee mee bezig was. Dat die diepgang afwezig was, stelt hem achteraf teleur en had hij graag willen zien.

Hakan had een iets concreter beeld van wat hij geleerd had tijdens (voornamelijk) de vrijdaggebeden:

Wat voor vrienden je moet uitkiezen, niet stelen, niet gokken, en al dat soort dingen. Meer de sociale aspecten, hoe zal ik dat zeggen? Eigenlijk, meer op sociaal gebied, universele normen en waarden, zo noem je dat toch, ja? Gewoon, hoe je je moeder moet behandelen, hoe je je vader moet behandelen vanuit islamitisch perspectief dan. - Hakan

Hakan geeft in dit citaat aan wat hij allemaal leerde in de moskee. Interessant is hier dat hij de islamitische normen en waarden omschrijft als ‘universele’ normen en waarden. Zoals we gaan zien in hoofdstuk vier en vijf zijn deze waarden niet universeel, in de zin dat ze gelden voor de wereldbevolking, maar zijn ze verbonden aan islamitische waarden als traditie, conformiteit en bescherming van familie. Dat hij aangeeft dat deze waarden universeel zijn, is niet heel vreemd. Een kenmerk van cultuur, en bijbehorende normen en waarden, is dat deze vaak onzichtbaar is voor hen die zich in de cultuur bevinden en als normaal beschouwd wordt.

Tunahan leerde vooral hoe om te gaan met mensen van de oudere generatie. Doordat hij veel functies bekleedde binnen de moskee had hij al vanaf jonge leeftijd contact met de ouderen binnen de organisatie. Hij geeft aan dat normaal gesproken, voor iemand van zijn leeftijd, het contact met de oudere generaties moeizaam verloopt. Hier heeft hij minder last van heeft door zijn tijd in de moskee.

Net als Abdullah geeft Sedat aan dat hem de basale normen en waarden zijn aangeleerd:

Wat je sowieso meekrijgt zijn de normen en waarden, respect, vriendelijk zijn, niemand kwaad doen, respect voor je ouders. –Sedat

Ook Sedat spreekt over normen en waarden die voornamelijk gericht zijn op de directe familie, maar ook in de omgang met anderen. Het zijn dan ook sociale normen die hem leerden hoe om te gaan met anderen.

Een vraag die ik mijn informanten tijdens dit gedeelte stelde, was of de lessen uit de moskee overeenkwamen met wat ze thuis leerden. Mijn informanten gaven in alle interviews aan dat deze waarden overeenkwamen. Twee informanten gaven dit zelfs al aan voordat ik hier specifiek naar vroeg.

Ik ga later in mijn scriptie verder in op welke waarden zij bij welke identiteit plaatsten, maar ik wil wel alvast een tipje van de sluier oplichten. Het is namelijk zo dat waarden die te maken hebben met familie, omgangsvormen en traditie, waarden die ze in dit segment plaatsen bij de moskee, door de informanten vaak gekoppeld werden aan hun Turkse identiteit. Wat dit aangeeft is dat de van huis uit Turkse opvoeding en de lessen van de moskee veel overeenkomsten hadden.

2.2.11 Conclusie

In de vorige subparagrafen heb ik socialisatiepraktijken behandeld. Ik heb gekeken in hoeverre bepaalde opvoedingspraktijken, die Hughes en Nijsten als etnische opvoedingspraktijken zien, ook van toepassing waren op de opvoeding van mijn informanten. We begonnen met taal. In elk gezin was de voertaal het Turks. Op een enkele uitzondering was de communicatie tussen familieleden in het Turks. Nederlands werd niet gesproken, omdat de ouders dit vaak onvoldoende beheersten. Het volgende waar ik naar vroeg was welk nieuws de

gezinnen volgden. Dit bleek erg op Turkije gericht te zijn. Veel gezinnen hadden geen toegang tot de Nederlandse televisie. Was de toegang er wel, dan werd het Nederlandse nieuws mondjesmaat gevolgd en vaak alleen als het nieuws betrekking had op de Turkse gemeenschap. De boeken die thuis lagen waren voornamelijk Turks en/of met een islamitische grondslag. Er was verder een kleine tweedeling. Aan de ene kant waren er gezinnen waar weinig met lezen gedaan werd. Aan de andere kant waren er gezinnen waar de moeder, die eigenlijk altijd de hoofdopvoeder was, het lezen van (Nederlandse) boeken stimuleerde en haar kind meenam naar de bibliotheek. Waar er veel verschillen waren in hoe ouders met lezen omgingen, waren ze eenduidig wat betreft hun vakantiebestemming. In elk gezin was de bestemming Turkije en stond de familie centraal. Het merendeel van de vakanties duurde een aantal weken, met een uitzondering, werden elk jaar herhaald. De vraag welke feestdagen de ouders thuis vierden, stond daarna op het programma. Hier bleek al snel dat de islamitische feestdagen een grote rol speelden. Tijdens deze feestdagen werd het familiale karakter, naast de islamitische, door mijn informanten benadrukt. Nederlandse feestdagen, wat ze af en toe schaarden onder christelijke feestdagen, werden niet gevierd. Moskeebezoek was de afsluitende opvoedingspraktijk. Elk van mijn informanten ging tijdens zijn jeugd naar de moskee. Hier leerden ze vooral om een goed mens te zijn en omgangsvormen met (oudere) familieleden. De lessen die ze hier leerden waren volgens de informanten dezelfde lessen die ze ook thuis leerden en kwamen dus voor een groot gedeelte overeen.

2.3 Voorbereiden op bias

2.3.1 Inleiding

Voorbereiden op bias is ook een veel voorkomend component van raciaal-etnische socialisatie. Hierbij kan gedacht worden aan het onder aandacht brengen van discriminatie en

hoe kinderen hiermee om kunnen gaan. In de metastudie van Hughes geven veel ouders niet aan dat ze voorbereiden op bias in de opvoeding verwerken, maar het is onduidelijk of het komt omdat het een erg gevoelig onderwerp is of omdat het simpelweg minder vaak voorkomt. Verder zijn de antwoorden erg cultureel bepaald. Bij Afrikaanse Amerikanen is het heel prevalent, maar bij Japanners, met een geschiedenis van oppressie van emotie, terughoudendheid en streven naar harmonie komt voorbereiden op bias bijvoorbeeld nauwelijks voor (Hughes et al., 2006).

Voorbereiden op bias is voor zover ik weet niet onderzocht in de Nederlands-Turkse context. Wat er misschien het dichtste bij komt is het onderzoek dat Cécile Nijsten heeft gedaan naar opvoedingsgedrag in Turks-Nederlandse gezinnen. Zij vroeg aan ouders of hun kind weleens was gediscrimineerd (huilend thuiskwam) en wat ze hier vervolgens aan deden. Hier kwam uit dat 30% van de ouders aangaven dat een of meerdere van hun kinderen met discriminatie in aanraking was geweest, veelal door leeftijdsgenootjes. Nijsten (1998) beschrijft twee verschillende houdingen die ouders aannemen in het omgaan met discriminatie. Aan de ene kant kan het kind verteld worden om voor zichzelf op te komen, aan de andere kant is er de houding van: “discriminatie is er nou eenmaal en je kan er niets aan doen”.

2.3.2 Voorbereiden op bias in mijn onderzoek

In mijn onderzoek vroeg ik mijn informanten of er bij hun thuis gesproken werd over discriminatie. Hier werd verschillend op gereageerd. Ik zal in onderstaande alinea's de antwoorden behandelen.

Abdullah was de eerste informant waarmee ik sprak en hij gaf aan dat zijn vader een houding had die past bij wat hij een gastarbeider noemt. In onderstaand citaat legt hij uit wat deze houding precies inhoudt:

Ik begrijp wat je bedoelt. Mijn vader was altijd meer zoiets van, hij had altijd meer die houding van: “wij zijn hier te gast”, weet je wel? Dus als mensen ons niet mogen, dan is dat hun recht. Zij hoeven niet van ons te houden. Hij had altijd zoiets van: “ik moet ze zelf, ik moet zelf initiatief tonen om dat weer recht te zetten.” Maar mijn vader, maar mijn ouders hadden nooit zoiets van: “ze mogen ons niet.” Want ze hebben altijd, we hebben altijd goeie burens gehad die goed met ons omgingen en als dat jouw enige (...) referentiekader is, dan denk je dat de hele Nederlandse samenleving jou wel ziet zitten. Als jij het Nederlandse nieuws niet volgt, dan weet je het niet. Dan weet je niet hoe Nederland over je denkt. - Abdullah

Een aantal dingen valt hier op. De ouders van Abdullah zagen zichzelf als gast (‘we zijn hier te gast’), en ze volgden het Nederlandse nieuws niet. Hierdoor kregen ze van eventuele discriminatie minder mee. Doordat het contact met de Nederlandse burens goed was, kregen ze vrijwel geen negatieve signalen.

In het gezin van Deniz speelde het wel een rol, maar veel kon hij zich er niet van herinneren:

Ik heb echt geen idee, er komt echt niets bij me op, weet je? Maar het was waarschijnlijk wel een topic geweest, sowieso. Ik bedoel, je bent een immigrant, dan is zoiets altijd een topic, maar inhoudelijk, dat kan ik begrijpen, ja. Dat denk ik tenminste. Je bent het een, en je gaat horen bij de ander, zoals dat heel polariserend wordt gezegd. Dan kun je zoiets wel meemaken, denk ik. Maar ik herinner me niets inhoudelijks, nee. – Deniz

Deniz geeft in bovenstaand citaat aan dat discriminatie, en het bespreken ervan, een rol speelde in zijn opvoeding. Je zou dit antwoord kunnen vergelijken met Abdullah. Ook hij geeft aan dat het in zijn familie wel ter sprake van, maar dat het niet een belangrijke rol had binnen de opvoeding. Wanneer het bespreken van discriminatie een prominentere rol had gehad, dan was het waarschijnlijk dat Deniz zich er meer van herinnerde.

In Hakan's familie, hij werd opgevoed door zijn moeder, werd over discriminatie weinig gesproken. Zijn familie vond Nederland een 'best tolerant land'. Dit kwam, volgens Hakan, mede doordat zijn moeder niet kon werken. De Nederlandse staat was dan ook verantwoordelijk voor de bijstand en haar houding was dan ook positief tegenover deze. Hierdoor zag ze 'de vele voordelen van Nederland'.

Een ander geluid hoorden we in het gezin van Tunahan. Daar was de stelling 'Nederlanders haten ons', zoals hij dat zei, veelgehoord:

Elke nare ervaring werd gelinkt aan een bejegening vanuit Nederland tegen allochtonen. Maar dat is ook best wel logisch want ze werkten als gastarbeiders. Dus in principe nietsnutten. Ongeschoolde werkkrachten. Het kost gewoon heel veel tijd om op niveau te komen als je dus van een lager niveau bent. Tuurlijk ga je dan op die manier behandeld worden. – Tunahan

De woorden van Tunahan staan in contrast met wat ik hoorde van de overige informanten. Hij zegt dat discriminatie een logisch gevolg is van de lage positie van immigranten. Interessant is ook hoe hij discriminatie als vanzelfsprekend lijkt te zien. Dat lijkt wel enigszins op wat Deniz vertelt.

Ten slotte geeft Sedat aan dat hij zich niet kan herinneren dat er gesproken werd over discriminatie.

2.3.3 Conclusie

Deniz geeft in bovenstaand citaat een uitleg waarom zijn vader wantrouwen had richting Nederlanders. Hij geeft aan dat het niet zozeer een wantrouwen was dat voorkwam uit slechte ervaringen met groepen, maar dat het ontstond door een gebrek aan kennis.

Hakan koppelde promotie van wantrouwen juist aan zijn moeder. Ook al richtte zijn moeder zich volgens hem niet specifiek op Marokkaanse jongeren, het waren toch vaak wel jongeren van deze groep die ‘slechte gewoonte’ hadden. Toen ik vroeg wat deze gewoontes waren antwoordde hij als volgt:

Bijvoorbeeld stelen en.. niet perse Marokkanen, maar je had ook Turken in zo 'n groep. Het ging meestal, je had een slechte groep en mijn moeder vond het storend dat ik met zo 'n groep omging. Stelen, blowen en als dat soort dingen. -Hakan

De jongeren waarmee Hakan in aanraking kwam, waren zoals gezegd voornamelijk Turkse en Marokkaanse jongeren. Met blanke Nederlanders ging hij, zoals hij eerder al aangaf, nauwelijks om. Dit wantrouwen, in tegenstelling tot het wantrouwen dat Deniz waarnam, was wél gestoeld op ervaring.

In de opvoeding van Sedat kwam een soortgelijk verhaal terug. Ook hier ging het niet om bepaalde bevolkingsgroepen (ook al worden ook Marokkanen hier genoemd), maar ging het om eigenschappen.

Niet specifieke groepen: “ga niet met Marokkanen om”. Maar het was meer van eigenschappen. Zoals bijvoorbeeld, ga niet om met mensen die roken, met mensen die stelen, met mensen die liegen, met mensen die schade aanrichten, aan hunzelf en hun omgeving. Het ging ze voornamelijk om de eigenschappen. Als het dat soort mensen zijn, neem dan afstand van ze, ga dan niet met ze om, want dat zou geen goeie impact op je hebben. Dat waren niet specifieke groepen. –Sedat

In het geval van Sedat is er niet echt sprake van een bevoordeeld wantrouwen, maar ging het meer om waarschuwing over het omgaan met mensen met ‘slechte eigenschappen’.

Tunahan verklaarde dat hij eigenlijk niet werd gewaarschuwd voor omgang met andere groepen, omdat hij door zijn opvoeding de bestaande normen interneerde:

Nee. Ik kan het mezelf niet herinneren maar ik weet toen ik 7 of 8 was ging ik met vrienden appels plukken of zo. Toen kwam ik met een appel naar huis blijkbaar en toen vroeg ik aan mijn moeder “mama mag ik dit eten, is dit halal? “. Het is niet onze boom. Dus ik weet niet hoe mijn moeder het heeft geflikt maar ze heeft me best wel goed opgevoed in die zin dat ik best wel strenge en goed aangehouden normen had. Dus ze heeft nooit de behoefte gehad om me ook nog eens te attenderen op, kijk uit als je met die en die omgaat. –Tunahan

Tunahan geeft in dit fragment aan dat zijn moeder hem zodanig had opgevoed, dat ze hem vertrouwde aangaande de omgang met groepen.

2.4 Promotie van wantrouwen

2.4.1 Inleiding

Promotie van wantrouwen slaat op waarschuwingen die de noodzaak van voorzichtigheid en wantrouwen in interraciale interacties benadrukken. Voorbeelden hiervan zijn: waarschuwingen over andere groepen en waarschuwen voor barrières tot succes. Verschil met preparatie van bias is dat in promotie van wantrouwen is dat hier geen advies in zit om met discriminatie om te gaan (Hughes et al., 2006).

Voorals ouders van de eerste generatie kunnen (culturele) bedreigingen ervaren vanuit de samenleving, die soms doorslaan in wantrouwen en antagonisme. Dit brengt niet alleen risico mee voor de binding aan het gezin, maar ook aan de maatschappij. We weten nog weinig over de werking van dergelijke socialiserende invloeden, bijvoorbeeld of en hoe ouders wantrouwen overbrengen op kinderen (Pels et al., 2009).

In een recent onderzoek onder moslimjongeren van Marokkaanse en Turkse afkomst brachten vooral Marokkaanse jongeren ter sprake dat hun ouders hun integratie hebben belemmerd door hen bang te maken voor een door de overheid afgedwongen terugkeer, of door negatieve uitlatingen over de westerse samenleving of politiek (Pels et al., 2009)

2.4.2 Promotie van wantrouwen in mijn onderzoek

In het gezin van Deniz was het vooral de vader die liet zien wat promotie van wantrouwen genoemd kan worden. Hij lette er op dat Deniz niet ging spelen met kinderen die niet religieus waren. Zijn moeder was echter ‘veel chiller’. Toen ik hem vroeg naar een verklaring zei hij het volgende:

Hij kent het niet. Hij weet bijvoorbeeld niet dat Dennis en Tim twee lieve jongens zijn en uit een normaal gezin komen. Ik denk dat dat het was. Maar nu begrijpt hij Nederland veel beter, nu is dat veel minder. -Deniz

Deniz geeft in bovenstaand citaat een uitleg waarom zijn vader wantrouwen had richting Nederlanders. Hij geeft aan dat het niet zozeer een wantrouwen was dat voorkwam uit slechte ervaringen met groepen, maar dat het ontstond door een gebrek aan kennis.

Hakan koppelde promotie van wantrouwen juist aan zijn moeder. Ook al richtte zijn moeder zich volgens hem niet specifiek op Marokkaanse jongeren, het waren toch vaak wel jongeren van deze groep die ‘slechte gewoonte’ hadden. Toen ik vroeg wat deze gewoontes waren antwoordde hij als volgt:

Bijvoorbeeld stelen en.. niet perse Marokkanen, maar je had ook Turken in zo 'n groep. Het ging meestal, je had een slechte groep en mijn moeder vond het storend dat ik met zo 'n groep omging. Stelen, blowen en als dat soort dingen. -Hakan

De jongeren waarmee Hakan in aanraking kwam, waren zoals gezegd voornamelijk Turkse en Marokkaanse jongeren. Met blanke Nederlanders ging hij, zoals hij eerder al aangaf, nauwelijks om. Dit wantrouwen, in tegenstelling tot het wantrouwen dat Deniz waarnam, was wél gestoeld op ervaring.

In de opvoeding van Sedat kwam een soortgelijk verhaal terug. Ook hier ging het niet om bepaalde bevolkingsgroepen (ook al worden ook Marokkanen hier genoemd), maar ging het om eigenschappen.

Niet specifieke groepen: “ga niet met Marokkanen om”. Maar het was meer van eigenschappen. Zoals bijvoorbeeld, ga niet om met mensen die roken, met mensen die stelen, met mensen die liegen, met mensen die schade aanrichten, aan hunzelf en hun omgeving. Het ging ze voornamelijk om de eigenschappen. Als het dat soort mensen zijn, neem dan afstand van ze, ga dan niet met ze om, want dat zou geen goeie impact op je hebben. Dat waren niet specifieke groepen. –Sedat

In het geval van Sedat is er niet echt sprake van een bevoordeeld wantrouwen, maar ging het meer om waarschuwing over het omgaan met mensen met ‘slechte eigenschappen’.

Tunahan verklaarde dat hij eigenlijk niet werd gewaarschuwd voor omgang met andere groepen, omdat hij door zijn opvoeding de bestaande normen interneerde:

Nee. Ik kan het mezelf niet herinneren maar ik weet toen ik 7 of 8 was ging ik met vrienden appels plukken of zo. Toen kwam ik met een appel naar huis blijkbaar en toen vroeg ik aan mijn moeder “mama mag ik dit eten, is dit halal? “. Het is niet onze boom. Dus ik weet niet hoe mijn moeder het heeft geflikt maar ze heeft me best wel goed opgevoed in die zin dat ik best wel strenge en goed aangehouden normen had. Dus ze heeft nooit de behoefte gehad om me ook nog eens te attenderen op, kijk uit als je met die en die omgaat. –Tunahan

Tunahan geeft in dit fragment aan dat zijn moeder hem zodanig had opgevoed, dat ze hem vertrouwde aangaande de omgang met groepen.

2.4.3 Conclusie

Van promotie van wantrouwen was eigenlijk weinig sprake, tenminste als we promotie van wantrouwen richting Nederlanders bedoelen. Slechts in het geval van Deniz bleek het moslim-zijn een voorwaarde te zijn voor contact wat ervoor zorgde dat hij niet met deze jongens omging.

In eerdere paragrafen lazen we dat sommige ouders hun kind naar een christelijke of gemengde (basis)school stuurden. Mede door dit feit, lijkt het erop dat er niet of nauwelijks wantrouwen naar andere bevolkingsgroepen was. Toch betekent de afwezigheid van wantrouwen niet automatisch vertrouwen. Voor de ouders leek familie centraal te staan in de opvoeding, als we kijken naar bijvoorbeeld de islamitische feesten, de vakanties en de vele familie gerelateerde verhalen die ze thuis vertelden. Ik vermoed dat het contact met de familie en de directe (Turks-Nederlandse) omgeving voor veel ouders genoeg was. Diepe contacten met het autochtone deel van de bevolking was dan ook niet nodig. Er was, met andere woorden, geen sprake van wantrouwen naar de Nederlandse bevolking, om de reden dat er überhaupt vrij weinig interactie met deze groep was.

2.5 Conclusie

In deze subparagraaf beantwoord ik mijn eerste hoofdvraag: welke vormen van raciaal-etnische socialisatie herinneren de informanten zich?

Turkse-Nederlanders vormen de meest gesegregeerde minderheid binnen Nederland (Huijnk et al., 2015). De groep staat ver van de mainstream society af en gaat meer dan andere groepen met mensen uit de eigen groep om. De opvoedingspraktijken die ik heb gevonden staan wat dat betreft in een lijn met deze recente bevindingen. Van raciaal-etnische socialisatie is zeker sprake en ook op een hoog niveau. In de opvoeding van al mijn informanten speelde Turkije een

erg grote rol. Er werd thuis in het Turks gesproken, het Turkse nieuws werd gevolgd, de moskee werd veelvuldig bezocht en er werden lange vakanties naar Turkije gehouden.

Toch is daar ook een kanttekening bij te plaatsen. Men moet niet vergeten dat de ouders van al mijn respondenten immigranten waren die huis, haard en familie verlieten in de hoop op (tijdelijk) werk in Nederland (Coenen, 2001). Sterker nog, het zou verrassend zijn wanneer de ouders zich vanaf dag een uitsluitend zouden richten op de Nederlandse samenleving en hun Turkse roots zouden vergeten. Opvoeden in een nieuwe setting is een enorme omschakeling.

In elke opvoeding is sprake van een zekere polariteit. Deze polariteit kent aan de ene kant de bescherming van de oude wereld: het in stand houden van (in de ogen van de ouders) normen en omgangsvormen. Het ‘nieuwe’ kind staat daartegenover. Immers, ook deze verdient bescherming. Dit maakt dat de opvoeding twee polen kent, het voortzetten van de oude wereld, maar ook vernieuwing van deze (Pels, 2010). Het lijkt erop dat het lastig was voor ouders om hun kinderen in de Nederlandse samenleving op te voeden. Wanneer Trees Pels het heeft over bescherming van de oude wereld, zien we dat de ouders, en met name de moeders als hoofdopvoeders, hier weinig problemen mee leken te hebben. De opvoeding was erg op Turkije gericht en de familie speelde in meerdere socialisatiepraktijken een hele grote rol. De moskeebezoeken, waar (traditionele) omgang met familieleden centraal stonden, de vakanties naar het land van herkomst en de islamitische feestdagen, hadden allemaal familie als kenmerk. Vernieuwing, de andere kant die Pels beschrijft, leek een stuk lastiger. Een aantal redenen passeerden de revue, die in meer of mindere mate redenen hiervoor waren. De gebrekkige beheersing van het Nederlands, de onbekendheid met de Nederlandse instanties en een groot Turks direct netwerk, zorgden ervoor dat de opvoeding in sommige aspecten nauwelijks vernieuwend bleek. Dit klinkt wellicht paradoxaal: de opvoeding was per definitie vernieuwend

aangezien deze zich in een nieuw land bevond. Toch leek het alsof de ouders voornamelijk teruggrepen naar het bekende en de kinderen een voornamelijk Turkse opvoeding gaven.

Wat betreft het omgaan met discriminatie en de omgang met andere groepen leken de ouders daar ongeveer hetzelfde tegenover te staan en waren beschermend tegenover hun kinderen. Ze lieten vaak wel bepaalde dingen doe, maar grepen wel in als het ging om contact met andere groepen. Dit is in mogelijk contrast met de bevindingen van Trees Pels die onderzoek deed naar Marokkaans-Nederlandse opvoedingspraktijken. Bij haar was er juist een enorm verschil in zeer autoritaire als erg permissieve ouders. Het is wellicht zinvol om te kijken of dit verschil zich ook staande houdt bij een grotere steekproef en dat er ook culturele achtergronden een rol spelen (Pels, Distelbrink & Postma, 2009).

De sterke culturele oriëntatie tijdens de opvoeding kan de sterke gerichtheid op de etnische groep, gepaard met afzijdigheid van de mainstream deels verklaren. Toch kan dit volgens recent onderzoek ook tot positieve uitkomsten leiden, terwijl het in vroeger onderzoek geassocieerd was met negatieve uitkomsten (Pels, 2010). Trees Pels verklaart dit vanuit de toename van polarisatie en stigmatisering die mensen ertoe brengt in hun schulp te kruipen. Dit kan er voor zorgen kan deze defensieve strategie in de context van polarisatie een beschermende factor vormen. Deze gegevens ontmaskeren in ieder geval het algemeen heersende denkbeeld dat eenzijdige identificatie met Nederland de beste aanpassingsstrategie is.

Als we kijken naar in hoeverre de socialisatiepraktijken van Hughes mij hebben geholpen, dan lijkt het erop dat het kader dat Hughes opstelde voor een groot deel behulpzaam is gebleken. Met name de raciaal-etnische socialisatie was een onderdeel dat zich erg goed leende voor cross-cultureel onderzoek. Het vragen naar feestdagen, taal, etc., was een goed middel om de opvoeding goed in kaart te brengen. De overige drie aspecten resoneerden minder met mijn

informanten. Een mogelijke verklaring voor de gemengde antwoorden bij deze delen, is te vinden in het antwoord van Abdullah die zei dat zijn vader zich als buitenstaander en gast zag, maar dit ook niet erg leek te vinden. Dit in tegenstelling tot de generatielange geschiedenis die Afrikaanse-Amerikanen in de Verenigde Staten hebben gecombineerd met de gekoesterde wens om tot de mainstream maatschappij te horen. Hieruit blijkt ook meteen het grootste verschil tussen de informanten en hun ouders. De ouders zaten in een soort luxepositie: met gebrekkig Nederlands en relatieve isolatie van de samenleving konden zij zich prima redden. Hun kinderen hebben dat privilege niet. Willen ze zich kunnen ontplooiën en een carrière opbouwen in Nederland, dan hebben ze geen keuze en moeten ze in contact komen met de samenleving. Of de ouders, volgens mijn informanten, hun genoeg hadden voorbereid voor vervolgstappen zal beschreven worden in het volgende hoofdstuk.

De conclusie dat mijn informanten een erg ‘Turkse’ opvoeding hebben genoten is de eerste stap in dit onderzoek. Om te kijken wat voor invloed de opvoeding heeft gehad op hun verdere carrière ga ik in het komende hoofdstuk met mijn hoogopgeleide informanten terugblikken op hun opvoeding. Heeft hun opvoeding bijgedragen aan het zijn van een volwaardig lid van de samenleving? En zo niet, wat hielp hen dan wel?

3. REFLECTIE OP OPVOEDING

3.1 Inleiding

Waar ik in het eerste deel van de interviews met de informanten een reis in de tijd maakte en hun opvoedingspraktijken doornam, keren we in dit deel weer terug naar het heden. Met de kennis van nu, hoe kijken de informanten terug op hun opvoeding? In dit hoofdstuk kijk ik naar de reflectie van mijn informanten op de opvoeding die zij hebben genoten. Specifiek richt ik mij op de vraag hoe de informanten hun opvoeding achteraf beoordelen. De volgende vraagstelling staat centraal in dit hoofdstuk:

Hoe kijken de informanten terug op hun opvoeding?

In het eerste deel van de interviews heb ik mijn informanten gevraagd of ze een algemene reflectie konden geven over hun opvoeding. Vervolgens vroeg ik ze of ze hun opvoeding kort konden omschrijven, met in het achterhoofd de kennis van nu. Daarna vroeg ik hen naar momenten waar de opvoeding hen hielp in het dagelijks leven. Ten slotte stelde ik hen de vraag of ze ook situaties uit hun dagelijks leven konden omschrijven waar de opvoeding hen juist tegenwerkte. De antwoorden op deze vragen heb ik vervolgens gecategoriseerd in de volgende groepen: positief ervaren; gaten in de opvoeding; botsingen; en ambivalent. Ik zal in de komende subparagrafen behandelen.

3.2 Positief ervaren

Toen ik mijn informanten vroeg naar wat het meest waardevolle is gebleken uit de opvoeding, kreeg ik bij de meerderheid het antwoord dat dit hun moeder was. De rol die de moeder speelde in de opvoeding was zonder uitzondering groot, doordat zij bij alle informanten de hoofdopvoeder was. De lessen die ze meegaf, leverden voor veel een belangrijke basis in het

verdere leven. Een voorbeeld gaf Abdullah. De nederigheid die zijn moeder uitdroeg, was een voorbeeld voor zijn manier van in het leven staan:

En mijn moeder was altijd heel, heel lief tegen andere mensen. Haar hele handelen heeft voor mij ook een heel groot voorbeeld betekend. Van, doe niet dingen voor jezelf, maar doe het voor de ander. Doe het niet voor je eigenbelang, maar voor het brede belang, voor het grote belang. -Abdullah

Abdullah geeft in bovenstaand fragment aan dat zijn moeder een voorbeeld voor hem was. Hij roemt hier vooral haar dienstbaarheid tegenover anderen en het feit dat ze haar eigenbelang vaak aan de kant zette voor iets groters. Het is interessant dat hij deze kant van zijn moeder roemt, omdat de waarden die hij noemt collectivistisch genoemd kunnen worden. Dat in de Gülenbeweging dienstbaarheid een belangrijke pijler is, is dan waarschijnlijk ook geen toeval. Later in deze scriptie ga ik dieper in op de waarden die Abdullah voor zichzelf uitkoos en kunnen we ook kijken of hij het voorbeeld van zijn moeder heeft meegenomen naar het nu. Vooralsnog volstaat de korte conclusie dat Abdullah zijn moeder looft om haar opvoeding en dat hij dit vooral doet om haar altruïstische levenshouding.

Ook Tunahan geeft aan dat hij ‘veel geluk’ had met zijn moeder. Net als Abdullah zegt hij dat zijn moeder een grote invloedfactor is geweest in zijn leven. Ook hier werd nederigheid als voorbeeld genoemd van welke waarden zij overdroeg met haar handelen.

Toen ik hem vroeg naar wat voor hem het meest waardevol was tijdens zijn opvoeding, antwoordde hij het volgende:

Moederlief. Een moeder is sowieso een hele grote invloedfactor. Maar de dingen die zij heeft gedaan, ik weet niet of je dat – ego. Ik heb nog nooit mijn moeder egoïstisch ervaren. Ik heb nog nooit in mijn heel leven ervaren dat mijn moeder iets had gedaan voor haarzelf. Ik heb nog nooit ervaren dat mijn moeder gegeten heeft aan tafel dat ze gewoon lekker genoot. “O, dit is so good, o my God”. -Tunahan

Ook hier beschrijft een informant zijn moeder als de belangrijkste factor. Het is wonderwel verrassend in hoeverre beide citaten overeenkomen. Ze beschrijven hun moeder in bijna identieke bewoordingen waarbij Abdullah ‘eigenbelang’ gebruikt en Tunahan ‘egoïstisch’ om te omschrijven wat hun moeder niét kenmerkt. Net als Abdullah, roemt Tunahan dan ook haar ondergeschiktheid. Ook Sedat omschrijft zijn moeder als betrokken met een hoop empathie en zorgzaamheid. Dit komt eigenlijk terug bij alle informanten. Het is dan wellicht ook niet een verrassing dat waarden als nederigheid, ondergeschiktheid en zorg voor familie veel genoemd worden door mijn informanten in de komende twee hoofdstukken. Het is niet onwaarschijnlijk dat het handelen van de moeder hier een invloed op heeft gehad.

De ondergeschikte rol van de moeder is iets dat ook in het onderzoek van Nijsten voorkwam. De traditionele rolverdeling binnen het gezin, waarin de moeder voor de opvoeding verantwoordelijk is en de vader het gezinshoofd is, is een mogelijke verklaring waarom mijn informanten hun moeder vaak noemden als grootste factor tijdens hun opvoeding. De zorgzame rol van de moeder en de in het algemeen afstandelijkere rol van de vader komt ook terug in het onderzoek van Nijsten (1998) en is wellicht vervolgonderzoekswaardig.

Of het toeval is dat de rol van de moeder werd aangedragen als waardevolle factor in de opvoeding of dat het een algemenere trend is, is natuurlijk moeilijk te zeggen. Toch lijkt het traditionele opvoedingspatroon, waarin de moeder zorgzaam is en voor de kinderen zorgt terwijl de vader als autoriteit aan de hoofd van het gezin staat, van toepassing.

In deze subparagraaf heb ik gekeken naar wat mijn informanten als meest waardevol beschouwden van hun opvoeding. Hierin kwam naar dat ze voornamelijk hun moeder als meest waardevol onderdeel zagen van hun opvoeding. Specifiek roemden ze haar om het feit dat ze zichzelf kon wegcijferen indien nodig en dat ze haar ego vaak onderschikt stelde aan het groter geheel.

3.3 Gaten in de opvoeding

Nadat ik mijn informanten had gevraagd naar de positieve elementen uit hun opvoeding, vroeg ik ze of ze ook dingen hadden gemist tijdens hun opvoeding.

Tijdens de jeugd van mijn informanten voerden Turks nieuws en televisie de boventoon en was er voor Nederlandse gebeurtenissen weinig belangstelling. Hierdoor ontstond een monotone informatiestroom, een begrip dat Tunahan introduceerde en ik graag van hem overneem in deze scriptie. Doordat er sprake was van een magere Nederlandse informatiestroom raakten mijn informanten vaak achter als het ging om de algemene (Nederlandse) ontwikkeling, taal, kennis en feitjes. De informatiestroom was dus in veel gevallen monotoon en Turks nieuws, actualiteiten en taal voerden hierin de boventoon.

Hieronder volgt een voorbeeld van hoe een informant naar dit gat in zijn opvoeding kijkt:

Ja, taal ook. Meer in aanraking met de Nederlandse cultuur. Nieuws kijken. Laatste tijd doe ik het ook niet meer. Dat is een slechte zaak. Maar voorheen heb ik het best wel lang volgehouden. Het hoort eigenlijk vanzelfsprekend te zijn. Dat is jammer. Je moet gewoon het nieuws volgen. Niet te veel bezig met Turkije. Wat speelt er in Turkije? Wat gebeurt er in Turkije? Wat heeft die man nu weer uitgevoerd? Leef hier. Wat speelt hier? Waar ga je later werken? Waar kom je met je collega's? Waar ga je het over hebben? Ga je het alleen over Turkije hebben? We wonen hier. Begrijp je wat ik bedoel? Daarom is het ook zo belangrijk dat je de cultuur ook hier kent. Weten wat er allemaal hier speelt. Dus dat vind ik ook wel jammer. Dat ik niet naar het nieuws heb gekeken. -Sedat

Sedat geeft in bovenstaand citaat aan dat hij meer in aanraking had willen komen met de Nederlandse cultuur. Ook in zijn gezin was er sprake van een monotone informatiestroom, waarin Turks nieuws en actualiteiten de boventoon voerden. Midden in het citaat begint hij voorzichtig kritiek te uiten. We weten niet precies wie hij hier aanspreekt. Heeft hij het tegen zichzelf? Tegen zijn ouders? Of misschien wel tegen de Turkse-Nederlander in het algemeen? Zijn mening is echter stellig. Wanneer je hier woont, moet je investeren in de cultuur en je best doen om deze zo goed mogelijk te kennen.

Tunahan vertelt ook over deze monotone informatiestroom, maar hij geeft een ander voorbeeld van wat hij hieronder schaaft:

Op vakantie, dan ga je naar Turkije. Ga je niet naar een vakantieplek weet je wel. Ga je naar je hometown wat een kleine stad is en daar krijg je een soort van kleine feitjes zelfs. Dat je elk jaar doet. Terwijl je anders op wintersport zou kunnen gaan en een citytrip bijvoorbeeld. Cultuur en foto's. Bulgarije of ga je even naar Frankrijk. Dat is wat er bij mijn meeste Nederlandse vrienden gebeurd is. Ik zag Frankrijk en ik zag skiën en dit en dat, niet dat ik het per se zou willen maar in ieder geval als je zo een vakantie doorbrengt gedurende heel je leven, dan ben je waarschijnlijk veel beter aan het eind van je rit vergeleken met als je alleen maar naar dezelfde plek met familie chillen in een huis. -Tunahan

Ook al gaf Tunahan eerder aan dat hij de vakanties zeer waardeerde, achteraf gezien had het hem, uit oogpunt van ontwikkeling, beter geleken om ook ergens anders op vakantie te gaan. Hij had graag wat van de wereld gezien om zijn blik te verbreden.

In onderstaande citaat geeft hij aan dat de invloed van zijn ouders zich beperkte tot de cijfers en dat wanneer de cijfers goed waren zijn ouders daar wel tevreden mee waren.

Het was heel basaal eigenlijk. Dat is wat anders. Als ik ook, als ik alleen op vakantie ben geweest, dan vragen zij niet van: "hoe was je vakantie eigenlijk? Wat heb je meegemaakt, wat heb je ontdekt?" Dat is echt moderne, weet je wel? De mens centraal stellen. Zij vragen dan veel meer van: "heb je het financieel gered? Ging je vliegtuig op tijd?" Weet je wel? Heel veel van die basale dingen. Hun niveau beperkt zich tot heel laag. En ze kunnen niet verder denken, ze kunnen niet kijken van: "heb je mensen ontmoet?" Dat soort dingen dat zien ze allemaal niet. Daar houd ik mij veel mee bezig, in plaats van het financiële aspect. En dat harde aspect, ben ik veel meer bezig met wat hoger, ik wil dingen leren, ik wil dingen zien. Ik ben wat, ik ben veel moderner dan hun, zeg maar, dan mijn ouders. -Abdullah

In bovenstaand citaat zet Abdullah zich duidelijk af tegen zijn ouders. De vragen die zijn ouders hem stellen, zijn volgens hem van een ander niveau dan waar hijzelf mee bezig was. Het wordt hier duidelijk dat Abdullah's ouders van een andere generatie zijn, die niet alleen in een andere periode waren opgegroeid, maar ook in een ander land. Abdullah's ouders lijken, als we dit citaat lezen, meer bezig te zijn met overleven, van dag tot dag. Waar zijn ouders waarschijnlijk op de centen moesten letten, gold dit niet voor Abdullah. Wat Abdullah vertelt, is net als bij de vorige informanten, een vorm van kritiek op zijn ouders en laat, wellicht nog duidelijker dan bij de vorige twee informanten, het verschil tussen de twee generaties zien.

Ook Hakan vroeg ik naar of zijn opvoeding dingen had laten liggen. Hier kwam een aantal zaken naar voren:

Ik zou toch liever hebben, dat mijn moeder mij een bepaalde visie gaf, meegaf. En mijn taalontwikkeling en dat soort dingen. [...] Visie, zeg maar, later, soort van, later, later kan je dit of dat worden, dus focus je daarop, probeer het maximale eruit te halen en, ja, eigenlijk, hoe ik plaats kan nemen in deze gemeenschap. -Hakan

Hier zegt Hakan dat hij in zijn opvoeding een visie miste, een visie die hem leerde om plaats te nemen in de gemeenschap. Even daarvoor vertelde Hakan mij dat zijn moeder juist wel op zijn ontwikkeling lette. Het was daarom interessant dat hij zijn ontwikkeling bij dit onderdeel noemde. Ik besloot hier dieper op in te gaan en vroeg hem of hij dit kon verklaren:

Ja, maar het waren meer cijfers, hè. Het was meer puur van, o heb je ook goeie cijfers gehaald? Het was niet dat ik echt een visie meekreeg. [...] Wanneer ze naar je cijfers kijkt, is het gewoon puur: oh mijn zoon doet goed zijn best op school, maar een bepaalde visie, die kreeg ik niet mee. -Hakan

Wat Hakan hier beschrijft, is in een bepaalde mate typerend voor de opvoeding van mijn informanten. Ook Abdullah refereerde naar de cijfers op school, waar zijn ouders wel naar keken, maar het hierbij lieten toen ze zagen dat deze voldoende waren. We zien aan de ene kant een liefdevolle opvoeding van ouders die zich inspanden voor een goede ontwikkeling van hun kind, door bijvoorbeeld de moskee te bezoeken. Aan de andere kant leken zij de instrumenten en kennis te missen om een visie over de Nederlandse samenleving over te dragen op hun kinderen. Het veel waarde hechten aan cijfers, zoals we bij Hakan zien, zou wat dat betreft staan voor de algemene situatie. De wil van ouders om hun kinderen goed op te voeden leek er zeker te zijn, maar onbekend met het Nederlandse onderwijssysteem, richtten de ouders zich op hetgeen wat

bekend voor ze was, bijvoorbeeld een Turks-Islamitische opvoeding en schoolcijfers. Dit werd, zoals in bovenstaande citaten te zien is, door de informanten zelf veelal als een gemis ervaren. Aan de inzet lag het niet: alle drie gaven aan dat hun opvoeding zich kenmerkte door inzet en toewijding van met name hun moeder, maar de oppervlakkigheid was wel iets dat ze liever anders hadden willen zien.

Hoe kan het dat een opvoeding aan de ene kant gekenmerkt werd door inzet, bescherming en toewijding, terwijl deze aan de andere kant diepgang miste? Een mogelijk antwoord werd gegeven door Tunahan. Ik vroeg hem wat hij graag anders had willen zien. Hierop antwoordde hij dat hij graag had gewild dat zijn ouders al een generatie in Nederland waren geweest. Ik vroeg hem wat voor verschil dit had gemaakt:

Dan had ik waarschijnlijk een veel betere opvoeding. Ik bedoel ongeschoolde ouders. Ouders in een omgeving waar ze onbekend zijn. Die ze vreemd zijn. Nederland. Een taal die ze vreemd zijn. Een cultuur die ze vreemd zijn. Alles waar ze een soort van vervreemd zijn. En ik ben de persoon dan die in zijn jeugd zo een soort van acceptatie moet realiseren en dat is me gelukt. Maar dat betekent niet dat ik pakweg 20 jaar hoeft te wachten. -Tunahan

Tunahan legt in bovenstaand de situatie uit van zijn ouders. Ik schreef in het vorige hoofdstuk kort over het feit dat de ouders van mijn informanten vrijwel allemaal in Turkije waren opgevoed, vaak komend van een dorps bestaan. De ouders moesten in feite vanuit het niets genoeg kennis opdoen van de Nederlandse samenleving, niet alleen om zichzelf te redden, maar ook om hun kinderen wegwijs te maken. Tunahan legt dit uit aan de hand van het verhaal van zijn ouders, van wie hij aangeeft dat ze in feite vreemdelingen waren in een nieuw, complex land. Met deze geschiedenis is het wellicht niet verrassend dat mijn informanten gaten ondervonden in hun opvoeding.

Ik vond dit een mooi en eerlijk citaat en ik besloot door te vragen. Ik stelde vervolgens de vraag wat er dan precies anders was geweest wanneer Tunahan's ouders in Nederland geboren zouden zijn:

Alles. Ze zouden geschoold zijn. Ze zouden de taal beheersen. Ze zouden een veel betere blik hebben vanuit de islam op de wereld. Ik weet niet, noem maar op. Alles zou anders zijn. [...] Zij zouden mij veel beter opvoeden. In plaats van alleen maar naar de moskee en dat soort dingen, zouden ze veel meer kieskeuriger zijn in waar ik naar toe zou gaan. Ze zouden mij waarschijnlijk veel meer stimuleren om bepaalde dingen te doen. Niet alleen maar een hele nieuwe stap van muzikles maar veel meer dan dat. Ja, ik weet niet, van alles en nog wat. Het is een moeilijke vraag, hoe zou het anders zijn. - Tunahan

In bovenstaand citaat geeft Tunahan voorbeelden van wat er in zijn opvoeding miste. Het zijn zaken die ik ook bij andere informanten tegenkwam en hebben voor een groot deel te maken met hoe de opvoeding aansluit op de Nederlandse samenleving.

Het gebrek aan diepgang en de voorbeelden die hij noemt komen goed overeen met het verhaal wat Abdullah, Hakan en Sedat mij vertelden, namelijk dat ze een bepaalde visie misten die diepgang gaf aan de opvoeding en, daarmee, aansluiting gaf aan de maatschappij.

3.4 Botsingen

Nu we de positieve punten en de gaten van de opvoeding hebben gehad, wil ik graag met het volgende thema bezig. Konden mijn informanten ook botsingen bedenken tussen wat ze uit hun opvoeding hadden meegenomen en het dagelijks leven?

Al snel leek er een thema te ontstaan dat enigszins verder borduurt op de vorige subparagraaf. Het gemis, namelijk oriëntatie en contact met het Nederlandse deel van de

samenleving, leek later in hun leven voor moeilijkheden te zorgen. Vooral in het werkveld was het lastig om aarding te vinden:

En dan kom je hier bijvoorbeeld, in de stage. Bij sollicitatie merken ze niet hoe jij als persoon in het leven staat. Je schetst jezelf wel mooi en echt diep kunnen ze niet kijken, maar wanneer je dus, wanneer je in het dagelijks leven functioneert, dan zie je toch je leidinggevende als iemand heel groot en jij volgt orders op. Zo 'n mentaliteit krijg je mee vanuit huis, terwijl het in de Nederlandse cultuur niet zo is. Je leidinggevende is iemand waarmee je heel makkelijk moet kunnen spreken. Terwijl voor mij is hij iemand die heel groot is. Terwijl zij zelf verwacht van mij is dat ik gewoon heel makkelijk op haar afstap of heel makkelijk een babbeltje doe. –

Abdullah

Abdullah refereert in bovenstaand artikel naar de Nederlandse cultuur, waar er van hem verlangd wordt dat hij makkelijk op mensen kan afstappen en een praatje kan maken. Dit bleek lastig te zijn, omdat hij dit tijdens zijn opvoeding niet had geleerd. De omgang met meerderen en ouderen, die hij onder andere had geleerd in de moskee, leek dus niet goed aan te sluiten bij de mores van het werkveld. Een ander voorbeeld van deze verschillende hiërarchische verhoudingen noemde hij later in het interview. In dit gedeelte gaf hij aan dat het tutoyeren in de Turkse cultuur door de hiërarchie niet als normaal beschouwd wordt terwijl het in 'het Nederlandse systeem' juist wel gebruikelijk is.

Sedat weet het goed te verwoorden. Ik vroeg hem waar het botste met zijn opvoeding en de samenleving en hier gaf hij min of meer hetzelfde antwoord als Abdullah:

Vanuit huis uit krijg je bescheidenheid mee. Dat is belangrijk, weet je? Arrogantie is ten strengste verboden. Dus dat heb ik echt meegekregen vanuit huis. Dat krijgen we ook weer mee in de moskee. En vanuit mijn rolmodel krijg ik het ook weer mee, maar op het moment wanneer je gaat werken, wanneer je op de werkvloer komt, is het zo belangrijk dat je jezelf kunt profileren. Aan de ene kant hebben we bescheidenheid, aan de ene kant hebben we profileren. [...] Dus wat krijg je dan? Je moet niet te bescheiden zijn. Je moet niet te arrogant zijn. Je moet jezelf ook weer niet té profileren. Dus dan gaan we op zoek naar de middenweg. En dat was toch best wel een strijd voor mij. Dat was wel lastig. Niet dat ik er wakker van heb gelegen. Maar hoe doe ik dat dan? Aan de ene kant moet ik bescheiden zijn. Aan de andere kant moet ik ook profileren. Want ik zie ook wel het nut van profileren. Dat moet ook wel. Dat is ook logisch. Op de werkvloer, tijdens de sollicitatie, op school, tijdens een gesprek. Jezelf op een goeie manier in het daglicht zetten, dat is ook belangrijk. Dus dat was nogal een opgave voor mij. Ik denk dat het me wel is gelukt, maar dat vond ik dus wel lastig. Bescheidenheid zit er gewoon in. -Sedat

Sedat zegt in bovenstaand citaat dat hij bescheidenheid vanuit zijn opvoeding mee had genomen en dat het 'er gewoon in zit'. Hij zet dit tegenover arrogantie, iets dat tijdens zijn opvoeding niet van hem gewenst was. Verder in het citaat zien we dat hij het woord profileren gebruikt als afgezwakte vorm van arrogantie. Dit werd van hem verwacht op de werkvloer. We zien hier dat het botst tussen hetgeen wat hij van huis uit meekreeg en wat men van hem verwachtte hem op de werkvloer.

Meerdere van mijn informanten zetten aan de ene kant de Nederlandse geïndividualiseerde samenleving, die ze tegenkwamen als ze carrière willen maken, tegenover de collectivistische waarden van hun Turkse islamitische opvoeding.

3.5 Ambivalent

In dit gedeelte wil ik graag de ambivalente delen van de opvoeding behandelen. We concludeerden al dat veel van mijn informanten de zorgzame rol van hun moeder als meest positieve onderdeel van de opvoeding zagen.

Tijdens de interviews kreeg ik de indruk dat de warme relatie met de moeder contrasteerde met de relatie met de vader. Bij meerdere van mijn respondenten leek de vader afstandelijker dan de moeder. Zo omschrijft Tunahan de band destijds met zijn vader als ‘heel slecht’ en vond hij hem toen hij jonger was een ‘klootzak’, hoewel hij daarbij vermeldt dat hij dat hij die stempel achteraf als fout beoordeelt. Ook Deniz zegt dat zijn vader strenger was dan zijn moeder.

De warmte van de moeder en de afstand van de vader lijkt te duiden op het traditionele opvoedingsmodel. Volgens Kagıtçibası (1970) zou de afstandelijke relatie met de vader niet zozeer (uitsluitend) uit persoonlijke karaktereigenschappen voortkomen, maar ook als manifestatie van een culturele norm waarbij de vader zich afstandelijker hoort te gedragen. Ook in het onderzoek van van der Leij komt het terug dat de vader vaak afstandelijker is in de opvoeding, vooral bij jongens van 12 tot 16 jaar (Van der Leij, Rögels, Koomen, & Bekkers, 1991).

We hebben net gezien dat mijn informanten de moeder als waardevol deel van de opvoeding hebben beoordeeld en dat ze in het algemeen vol lof over haar spreken. De liefde die ze gaf, het geduld, bleek cruciaal te zijn voor latere jaren. Wanneer ik doorvraag en de vraag stel

of er ook negatieve dingen waren, komt de rol van de moeder ook ter sprake, maar dan op een andere manier. Kan de beschermende, liefdevolle cocon een negatieve impact hebben als deze te dik wordt?

Tunahan geeft bijvoorbeeld aan dat zijn moeder erg zorgzaam was, maar dat deze tegelijkertijd ook erg ‘behoudend’ en ‘afschermend’ te werk ging:

Mijn moeder was heel erg zorgzaam, heel erg behoudend, heel erg afschermend. En de grootste problemen in mijn opvoeding die mijn moeder dan ook meemaakte, was toen ik pas echt in contact kwam met de buitenwereld in de zin van de middelbare school. Dat was 1% allochtoon en de rest Nederlander. Niet persé Nederlander, ook andere etniciteiten, maar die gewoon niet in onze cultuur pasten. Dat was wel moeilijk voor haar. -Tunahan

De meeste informanten gaven aan dat ze een erg beschermde moeder hadden, waaronder Tunahan. Toch gaat Tunahan nog iets verder dan de meeste informanten wanneer hij de opvoedingsstijl van zijn moeder beschrijft. Wanneer iemand zich afschermt dan staat hij vaak met zijn rug naar iets toe. Dit lijkt, figuurlijk gezien, ook het geval geweest te zijn in Tunahan's opvoeding. De problemen, zoals Tunahan het omschrijft, kwamen dan ook pas nadat hij toegang kreeg tot datgene waar zijn moeder hem van afschermd. Dit citaat laat daarmee zien hoe dicht bescherming (positief) en afscherming (negatief) bij elkaar liggen. Mijn informanten waardeerden de aanwezige, liefdevolle en beschermende rol van de moeder aan de ene kant erg, maar dezelfde opvoeding had voor sommige ook negatieve resultaten.

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de vraag centraal: *hoe kijken de informanten terug op hun opvoeding?* In het algemeen praten mijn informanten met een positief gevoel over hun opvoeding. De traditionele beschermende opvoeding heeft een warme opvoedingsstijl waar de informanten in het algemeen met liefde op terugkijken. Toch zijn er ook een aantal punten van kritiek die later in hun jeugdperiode aan de oppervlakte komen. Want bescherming betekent eigenlijk altijd bescherming tégen iets. Wanneer de informanten aan het eind van hun jeugdperiode komen blijkt de beschermende opvoeding ze maar ten dele te hebben voorbereid op de maatschappij. Onvoldoende beheersing van het Nederlands door de ouders zorgt er ook voor dat mijn informanten vaak problemen hebben met het Nederlands en Nederlandse feiten en kennis blijken vaak minder aanwezig. Dit is dan ook de meest genoemde kritiek: de opvoeding is weliswaar met liefde omsingeld, maar heeft ze grotendeels niet kunnen voorbereiden op de maatschappij. Toch nemen ze dit hun ouders niet zozeer kwalijk. Ze vinden het jammer, maar verwijten hun ouders dit niet. Naast de geringe kennis wat betreft Nederland is er ook nog een ander punt wat ze als nadeel ervaren in het dagelijks leven. Het betreft hier een botsing tussen de van huis uit aangeleerde hiërarchie en de vlakkere verstandshoudingen op de Nederlandse werkvloer. De meeste informanten hebben enorm moeten wennen aan het tutoyeren en omgang met vooral oudere collega's, die ze van huis uit met meer respect behandelen.

4. WAARDEN TIJDENS DE OPVOEDING

4.1 Inleiding

De komende twee hoofdstukken van deze scriptie gaan over waarden en hebben eenzelfde opzet als de eerste twee hoofdstukken. Waar ik in hoofdstuk 1 en 2 beschreef hoe mijn informanten terugkeken op respectievelijk de praktijken uit hun opvoeding en er vervolgens op terugblikten, doe ik hetzelfde in hoofdstuk 3 en 4 met als verschil dat hier waarden centraal staan. Dit betekent dat ik in hoofdstuk 3 met de informanten terugreis naar hun opvoeding en met hun kijk welke waarden centraal stonden. In hoofdstuk 4 kijk ik welke waarden in hun huidige leven een betekenis hebben. Ik zal in dit hoofdstuk een theoretisch kader opbouwen dat is gebaseerd op de waardentheorie van Schwartz waarna ik het antwoord geef op de derde deelvraag van deze scriptie:

Welke waarden koppelen de informanten aan hun opvoeding? Welke waarden koppelen zij aan de opvoeding van een gemiddeld Turks gezin en van een gemiddeld Nederlands gezin?

Het antwoorden van deze vragen zal als volgt gaan. Ik zal, na het theoretisch kader uiteengezet te hebben, alle informanten een voor een behandelen en beantwoorden welke waarden zij aan hun opvoeding koppelden. Daarna schrijf ik welke waarden zij toekennen aan de opvoeding binnen de ruimere Turkse gemeenschap. Vervolgens doe ik hetzelfde, maar dan met een gemiddeld Nederlands gezin.

In de hedendaagse literatuur over individuele en collectieve waarden neemt Shalom Schwartz een prominente plek in. Schwartz onderscheidt tien basiswaarden die mensen in alle culturen zouden herkennen, of ze achter deze waarden staan of niet. Schwartz plaatst de waarden in een cirkel waardoor hij de onderlinge verhoudingen van de waarden kan specificeren: waarden die zich naast elkaar bevinden zijn kunnen elkaar versterken, terwijl waarden die tegenover

elkaar staan, vaak conflicterend zijn. Per individu of groep, kan een ranglijst opgesteld worden.

De waardetheorie van Schwartz kent vijf basiskenmerken:

1. Waarden zijn overtuigingen en beïnvloeden het handelen van een individu wanneer deze een bepaalde waarde belangrijk vindt. Mensen die bijvoorbeeld onafhankelijkheid als waarde belangrijk vinden, kunnen gefrustreerd raken als ze afhankelijk van iets of iemand zijn.

2. Waarden kunnen nagestreefd worden en een individu motiveren tot handelen. Wanneer iemand rijkdom belangrijk vindt, zal hij zich als doel kunnen stellen rijkdom te vergaren. Het nastreven van de waarde kan iemand vervolgens motiveren tot bepaalde handelingen.

3. Waarden overstijgen specifieke handelingen en situaties. Wanneer een persoon een bepaalde waarde belangrijk vindt, zal de waarde terug te zien zijn in meerdere handelingen. Eerlijkheid als waarde komt bijvoorbeeld in meerdere instanties voor: het teruggeven van een gevonden portemonnee, maar ook op de werkvloer als een lastige vraag wordt gesteld.

4. Waarden dienen als standaard of een criterium. Mensen evalueren situaties, wetgeving, politiek en medemensen aan de hand van waarden die ze belangrijk vinden. De beslissing of iets of iemand goed of slecht is, wordt (vaak onbewust) gemaakt na vergelijking met van belang geachte waarden. Als iemand universalisme een belangrijke waarde vindt, dan kan dit bijvoorbeeld dienen als criterium bij het kiezen van een politieke partij.

5. Handelingen hebben vaak effect op meerdere waarden. Binnen een persoon bestaat, zoals gezegd, een hiërarchische indeling van waarden. Hierin verschillen waarden van normen, welke niet hiërarchisch in te delen zijn. Elke handeling heeft doorgaans betrekking op

meerdere waarden in zowel positieve als negatieve zin. Wanneer iemand naar kerk gaat, kan het zo zijn dat hedonisme en zelfsturing ten koste gaan van conformiteit en traditie (Schwartz, 2012).

Hieronder vermeld ik de tien waarden die Schwartz heeft opgesteld. Achter de naam van de waarden staan waarde-items welke Schwartz gebruikt in vragenlijsten. Deze waarde-items gebruikt Schwartz dus om de waarden te operationaliseren.

Als Schwartz wil weten of een individu de waarde zelfsturing belangrijk vindt, vraagt hij bijvoorbeeld of dat individu creativiteit belangrijk vindt, een waarde-item dat iets zegt over de mate van zelfsturing. In dit hoofdstuk doe ik iets soortgelijks. Ik leg mijn informanten niet direct de tien waarden voor, maar een selectie van de waarde-items.

Ik heb de waarde-items als volgt geselecteerd. Ik ben begonnen bij de waarde-items die onder twee waarden vallen. Dit zijn de waarde-items die na de puntkomma komen in onderstaande lijst. Vervolgens ging ik bij elke waarde het rijtje waarde-items af tot ik er drie had. Er zijn een aantal uitzonderingen die ik heb gemaakt. Sommige waarde-items spraken meer voor zich dan anderen en heb ik hiervoor gekozen. Met deze, weliswaar subjectieve, ingreep, wilde ik ervoor zorgen dat zoveel mogelijk kaartjes iets uitspraken, waardoor ze meer te vertellen hadden. Dit geldt voor het kaartje capabel, die ik omruilde voor invloedrijk. Daarnaast koos ik voor respect voor ouderen in plaats voor zelfdiscipline. Alhoewel ik achter deze keuze sta, zou ik dit in een volgende publicatie niet doen. Het eventuele kleine voordeel wordt tenietgedaan door de toegenomen subjectiviteit. Ik maakte in feite de keuze voor mijn informanten.

De waarde-items die ik selecteerde staan in onderstaande lijst en zijn onderstreept. De waarde-items na de puntkomma komen, zoals gezegd, ook voor bij andere waarden:

- **Zelfsturing** - creativiteit, vrijheid, kiezen van eigen doelen, nieuwsgierigheid, onafhankelijkheid; zelfrespect, intelligentie, privacy
- **Stimulatie** - een gevarieerd leven, een opwindend leven, durf.
- **Hedonisme** - genot, genieten van het leven, genotzuchtig.
- **Prestatie/succes** - ambitie, succesvol, capabel, invloedrijk; intelligent, zelfrespect, sociale recognitie.
- **Macht** - autoriteit, rijkdom, sociale macht; behoud van gezicht, sociale recognitie.
- **Veiligheid** - sociale rangschikking, veiligheid van familie, nationale veiligheid, schoon, het terugdoen van diensten; gezondheid, gematigdheid, gevoel van belonging.
- **Conformiteit** - ondergeschiktheid, zelfdiscipline, beleefdheid, respect voor ouders en ouderen; loyaliteit, verantwoordelijkheid.
- **Traditie** - respect voor traditie, nederigheid, vroomheid, de rol die je toebedeeld krijgt accepteren; gematigdheid, spiritualiteit.
- **Welwillendheid** - behulpzaamheid, eerlijk, vergevingsgezindheid, verantwoordelijk, loyaliteit, echte vriendschap, volwassen liefde; gevoel van belonging, doel in het leven, spiritualiteit.
- **Universalisme** - open minded, sociale gerechtigheid, gelijkheid, wereldvrede, schoonheid van de wereld, eenheid met de natuur, wijsheid, beschermen van de omgeving; innerlijke rust, spiritualiteit (Schwartz, 2012).

Het totale patroon van relaties van de waarden, gekeken naar conflict en compatibiliteit tussen de waarden, geeft een structuur van waardesystemen. Om deze relaties te verduidelijken heeft Schwartz een cirkel opgesteld (Schwartz, 2012):

Figuur 1. Schwartz' waardencirkel (vertaald)

Waarden die in conflict zijn, staan tegenover elkaar in de cirkel. Zo staat bijvoorbeeld welwillendheid, het altijd klaarstaan voor mensen in je directe omgeving, tegenover prestatie/succes, waarbij je het belangrijk vindt om jezelf te onderscheiden van de groep door middel van prestaties en ambitie. Waarden die positieve invloed hebben op elkaar staan naast

elkaar in de cirkel. Deze waarden kunnen elkaar ook versterken. Wanneer iemand macht belangrijk vindt en een hoge positie binnen een bedrijf nastreeft, is het waarschijnlijk dat deze handelingen zal verrichten die bijvoorbeeld onder prestatie/succes vallen, zoals bijvoorbeeld overwerken.

De tien waarden kunnen op een hoger niveau georganiseerd worden in vier waarden. **Zelfoverstijging** omvat het accepteren van anderen en meelevendheid rondom hun welzijn. Daartegenover staat **zelfverrijking** welke gaat over het nastreven van je eigen succes en dominantie over anderen. Verder is er **open voor verandering** waarin onafhankelijke gedachten en acties en een positieve attitude ten opzichte van verandering centraal staan. Daartegenover komt **behoud**. Deze omvat waarden waarin zelfbeperking, met als doel de status quo te handhaven, centraal staat.

Nu we een korte inleiding in de waardentheorie van Schwartz hebben gehad wil ik graag beginnen met het analytische gedeelte van dit hoofdstuk. In de volgende paragrafen behandel ik het eerste deel van de hoofdvraag en gebruik ik de waarden van Schwartz als hulpmiddel om te kijken welke waarden mijn informanten koppelen aan hun eigen opvoeding.

4.2 Waarden in eigen gezin

In deze subparagraaf beantwoord ik de deelvraag: Welke waarden stellen de informanten centraal in hun opvoeding?

Het antwoord op deze vraag kreeg ik als volgt. De selectie van 30 waarde-items, die ik eerder beschreef, legde ik voor aan mijn informanten. Ik deed dit door ze uit te printen en er kaartjes van te maken. Vervolgens vroeg ik ze of ze uit deze selectie drie konden kiezen waarvan zij dachten dat deze het beste aansloten bij hun opvoeding en de reden waarom zij dit dachten.

In de komende paragrafen beschrijf ik de verschillende waarden. Ik begin bij de waarden die mijn informanten, via de waarde-items, het vaakst kozen en eindig met de waarden die het minst vaak gekozen werden. Ik heb ervoor gekozen om waarden die mijn informanten slechts een keer kozen buiten beschouwing te laten. Hierdoor blijven drie waarden over die ik nu behandel.

4.2.1 Welwillendheid

Welwillendheid wordt door Schwartz omschreven als behoud en uitbreiding van het welzijn van mensen met wie iemand geregeld persoonlijk contact heeft. Met andere woorden: een groep of individu scoort hoog op welwillendheid als in de acties het welzijn van zijn directe omgeving belangrijk is. Schwartz ziet deze als een van de kernwaarden van een cultuur waarin het groepsbelang centraal staat (Schwartz, 2012). Vaak zijn het culturen met collectieve eigenschappen waar welwillendheid een grote rol speelt. Behulpzaamheid en loyaliteit, waarde-items die onder welwillendheid vallen, verhouden zich per definitie tot een tweede partij en staan in relatie tot iets of iemand. Je bent altijd behulpzaam tegenover iets of iemand en loyaal naar iets of iemand. Dit in tegenstelling met waarden waar het individuele belang voorop staat, zoals zelf-directie, welke ik later behandel.

Van alle kaartjes die mijn informanten uitkozen om hun opvoeding te beschrijven als het gaat om waarden vielen de meesten dus onder welwillendheid. Kaartjes die onder welwillendheid vallen, werden in totaal vijf keer gekozen. Ik zal in de onderstaande paragrafen citaten aanhalen waarvan ik denk dat deze de kern van de waarde (in de ogen van mijn informanten) zo goed mogelijk beschrijven.

We beginnen met Hakan. Hij geeft een duidelijke uitleg waarom hij het kaartje verantwoordelijkheid koos:

Oké, 'verantwoordelijkheid'. Wat mij meestal altijd is meegegeven, verantwoordelijkheid voor je medemens en dat je eigenlijk niet alleen voor jezelf leeft maar dat je ook voor je familie, voor je omgeving, [onverstaanbaar]. Verantwoordelijk zijn voor je medemens. Ik wil sowieso een rolmodel zijn voor mijn kleinere neefjes dus mijn ouders vonden dat belangrijk dat ik me zeg maar verantwoordelijk voelde, voor mijn familie, voor mijn vrienden, ja. En voor mijn kleine neefjes, dat ik, ja, wat zal ik zeggen, dat ik me echt verantwoordelijk voor hun voelde en dat ik daar ook wat aan deed. -Hakan

Hakan legt hierbij duidelijk uit wat verantwoordelijkheid voor hem betekent. Tekenend is hier dat hij de verantwoordelijkheid meteen tegenóver iets zet en hij ook direct aangeeft tot waar zijn verantwoordelijkheidsgevoel reikt. Hij doelt hier dus niet op verantwoordelijkheid naar zichzelf, maar specifiek op verantwoordelijkheid die hij voelt tegenover zijn familie, voor de omgeving en de medemens.

Het groepsbelang, waar ik in de inleiding ook al op doelde, komt hier ook goed terug. In het tweede deel van het citaat geeft hij ook een duidelijk voorbeeld van hoe deze verantwoordelijkheid in praktijk gebracht werd, namelijk dat zijn ouders het belangrijk vonden dat hij een zeker verantwoordelijkheidsgevoel ontwikkelde.

Het tweede voorbeeld dat ik wil gebruiken om welwillendheid te verduidelijken komt van Sadat:

Eerlijkheid zat ook gewoon in de opvoeding. Van: mijn zoon, wat je ook doet, wees altijd eerlijk. Al kom je in een situatie terecht die ongunstig voor jou kan zijn, blijf de waarheid spreken. Ga niet liegen. Dat is gewoon ten strengste verboden. Ook niet een leugen om een goeie.. Snap je? Dat is niet de bedoeling. -Sadat

Eerlijkheid is ook een kenmerk van welwillendheid. Immers, op een leugenaar kan een groep niet vertrouwen. Sadat geeft in bovenstaand citaat aan hoe belangrijk het was om de waarheid te spreken. Hij geeft aan dat er wat dat betreft geen grenzen waren. Ook in situaties waar een leugentje om eigen bestwil te rechtvaardigen was, was liegen niet gewenst.

Welwillendheid komt bij mijn informanten dus op een eerste plek. De twee voorbeelden die ik gebruikte laten zien dat welwillendheid belangrijk zijn in een groep.

4.2.2 Traditie

Traditie kan het best worden omschreven als respect, toewijding, en acceptatie van gewoontes en ideeën van de eigen cultuur en/of religie. Schwartz plaatst traditie, net als welwillendheid, in een cultuur waar het groepsbelang voor het individueel belang komt, een collectieve cultuur. Tradities zijn, net als culturen, een menselijk construct. Zo kan bijvoorbeeld de traditie van het Offer- en Suikerfeest een andere rol hebben voor een Turks-Nederlands gezin dan voor een Turks gezin. Tradities kunnen ook geclaimd worden, bijvoorbeeld om een (sub)identiteit te versterken binnen een vreemde samenleving. Zoals Nederlandse expats in het buitenland extra waarde aan de Sinterklaas traditie kunnen hechten, zo kan het ook zijn dat de ouders van mijn informanten het belangrijk vonden om extra waarde te hechten aan Turkse tradities om het Turk-zijn te benadrukken. Mijn informanten kozen veel traditie-gerelateerde

kaartjes en deze waarde kwam daarmee op nummer twee als meest gekozen waarde. Op welke manier kwam deze waarde terug in hun opvoeding? We beginnen met Tunahan:

Respect voor tradities, misschien wel nummer 1. Dat staat dan enigszins tegenover vrijheid. Tegenover openmindness, tegenover change, tegenover progressie, tegenover whatever. We kregen dingen mee op een bepaalde manier in de Turkse cultuur. Dat was gewoon zo. -

Tunahan

Tunahan geeft in bovenstaand citaat aan dat tradities in zijn opvoeding een belangrijke rol speelden en hij zet dit vervolgens tegenover vrijheid, openmindedness, verandering en progressie. Dat maakt het volgens hem niet een noodzakelijk positieve waarde. Wat ook interessant is, is ‘dat het gewoon zo was’. Vaak wordt er van cultuur gezegd dat deze onopgemerkt van generatie op generatie wordt doorgegeven en dat het moeilijk is om je eigen cultuur te voelen, omdat deze als de normaalste zaak van de wereld beschouwd wordt. Toch was blijkbaar het respect hebben voor tradities erg belangrijk, aangezien Tunahan deze op de eerste plek zet. Het viel hem, met andere woorden, zeker achteraf, wel op dat zijn ouders het hebben van respect voor tradities van belang achtten. Daarnaast is het ook op te merken dat hij zijn opvoeding Turks noemt. Ik concludeerde uit eerdere hoofdstukken dat de opvoedingspraktijken erg op Turkije gericht waren, maar het is ook iets dat de informanten geregeld zelf zeiden. Welke tradities Tunahan precies bedoelt, is niet duidelijk aan de hand van het citaat, maar feit is wel dat hij aangeeft dat het met conservatisme te maken heeft en tegen progressieve waarden staat.

Hakan koos weliswaar niet respect voor traditie als kaartje, maar later in het interview legt hij mij wel uit wat hij verstaat onder Turkse tradities en wat hij hiervan leerde:

Zoveel, zoveel. Tot het opstaan, tot wanneer de visite komt. In alle aspecten van jouw leven, hoe jij je als Turk zijnde moet gedragen. Dat heb ik wel geleerd. Wanneer een oudere binnenkomt, wanneer visite komt, wat ik dan moet doen, dan moet ik thee maken, dan moet ik thee brengen, als mijn opa komt dan pak ik zijn jas, dat doe ik nog steeds. Als mijn vader komt dan pak ik zijn jas en verwelkom ik hem bij de deur. Ja, dat soort dingen. -Hakan

De tradities die Hakan onder het Turk-zijn schaaft, omvatten veel gedragscodes die de omgang van jongeren met ouderen beschrijven. Net als Tunahan geeft Hakan aan dat zijn opvoeding hem heeft geleerd hoe hij, zoals hij het zelf zegt, zich als Turk dient te gedragen.

Een contrast vinden we in het antwoord van Sedat. Hij had een iets andere interpretatie van het kaartje ‘respect voor tradities’:

Weet je? Ik had bijvoorbeeld vrienden van verschillende afkomsten en andere religies. En daar wordt dus ook over gesproken. Ik ben ook bij hun thuis geweest. Daar zagen we dit gebeuren. We zaten op een christelijke school. En dan krijg je ook van huis uit: respecteer het allemaal. Het is allemaal mooi. En ook je vrienden. Ze hebben misschien andere gewoontes, andere normen, andere cultuur en tradities. Accepteer dat ook, respecteer dat ook, probeer ze te begrijpen. -Sedat

De reden dat ik dit citaat heb gekozen is niet per se omdat deze de vorige twee citaten versterkt of aanvult, maar omdat deze laat zien dat elk kaartje op meerdere manieren te interpreteren is. Tijdens de interviews kreeg ik vaak de vraag wat een specifiek kaartje betekent. Ik antwoordde daarop dat de precieze definitie van een kaartje mij niet erg interesseerde, maar dat juist de interpretatie van mijn informant van belang was. Dit citaat laat goed zien hoe elke

informant de kaartjes op zijn eigen manier interpreteert en er zijn eigen levenswereld aan koppelt. Vaak komt dat overeen met de interpretatie Schwartz heeft bij een kaartje en waarde, maar soms biedt het interessante inzichten. Sedat geeft aan dat hij het respect voor tradities niet interpreteert als het respect voor zijn eigen tradities. Hij trekt het breder en interpreteert het als een open blik naar andere tradities. Strikt genomen zou dit daarom citaat onder de waarde universalisme vallen. Deze waarde behelst het respect voor andere tradities.

In bovenstaande alinea's heb ik uitgelegd op welke manier een rol speelde in de opvoeding van mijn informanten. De twee informanten die ik behandelde gaven aan dat tradities een grote rol speelden in hun opvoeding. De voorbeelden die Hakan noemde uit zijn jeugd waren voornamelijk het contact en de omgangsvormen met ouderen. In de volgende paragraaf behandel ik de waarde conformiteit.

4.2.3 Conformiteit

Schwartz beschrijft conformiteit als het afzien van acties, neigingen, en impulsen die de sociale norm en verwachtingen overtreden cirkel en waar andere mensen waarschijnlijk overstuur van raken of schade van ondervinden. Conformiteit staat in de roos van Schwartz op dezelfde positie als traditie (zie figuur 1) en deze twee waarden versterken en overlappen elkaar dus in grote mate. Mijn informanten noemen kaartjes die horen bij conformiteit vier keer. Opvallend genoeg was dit drie keer het kaartje 'beleefdheid'. Daarnaast verzoon een informant zijn eigen kaartje. Dit wil ik graag als eerste bespreken.

Nadat ik Abdullah de vraag stelde welke waarden in zijn familie centraal stonden begon hij naarstig alle 30 briefjes door te lezen. Hij keek me vervolgens aan en kwam tot de conclusie dat het kaartje 'eer' miste.

Ik vroeg hem om verduidelijking:

Dat je, dat jou, dat, hoe zeg je dat? Jouw naam moet hoog geschreven staan binnen de gemeenschap, dat is jouw eer. Wanneer er bijvoorbeeld iets naar buiten komt van [naam informant] heeft gedronken, [naam informant] heeft gerookt, of [naam informant] studeert niet af, dan gaat die eer naar beneden. Dat is die eer. Dat is zo belangrijk in onze familie. Dat is gewoon echt nummer een. Die zou ik echt meteen eruit pakken, de 'eer'. -Abdullah

Het was erg interessant om deze uitspraak van Abdullah te horen. Een hoog eergevoel betekent dat iemand het belangrijk vindt dat zijn status hoog is binnen een gemeenschap. In dit geval kunnen we uitgaan dat Abdullah de Turkse gemeenschap bedoelt. Dat Abdullah aangeeft dat eer belangrijk was binnen zijn opvoeding zou ook deels kunnen verklaren waarom hij zijn opvoeding als beschermend omschreef: wanneer eer een belangrijke rol speelt in het gezin, worden ouders aangemoedigd dicht op hun kinderen te zitten om te zorgen dat deze geen dingen doen die de eer van de familie naar beneden haalt. Daarnaast kan deze hechte band ook worden doorgetrokken naar buiten het gezin: namelijk de band tussen gezin en gemeenschap. Eer kan alleen worden aangetast als de ouders de reputatie binnen de gemeenschap van belang achten: zonder eergevoel heeft eer geen bestaansrecht. Wat Abdullah noemt wanneer hij voorbeelden geeft van slecht gedrag, het nuttigen van alcoholische dranken, het roken of het niet studeren, zou Schwartz waarschijnlijk laten vallen onder conformiteit. Conformiteit kan in Abdullah's voorbeeld op twee manieren geïnterpreteerd worden: conformiteit van hem naar zijn ouders en conformiteit van het gezin naar de gemeenschap. Ik ga uit dat beide aanwezig waren, aangezien ik verwacht dat de conformiteit van het kind naar de ouders voortvloeit uit het feit dat de ouders willen conformeren aan de directe omgeving.

Een helder voorbeeld van conformiteit in de praktijk komt van Hakan:

Mijn moeders kant, veel mensen van mijn moeder die doen universiteit en hebben gymnasium afgerond en mijn moeder, die had altijd een probleem mee dat ik havo deed. En waarom? Omdat al mijn, al haar zussen zeiden, mijn dochter doet universiteit, mijn dochter is geneeskundige en mijn dochter is dit en dat. Dus mijn moeder wil nog steeds niet dat ik docent word, eigenlijk. Die wil altijd dat ik advocaat ofzo werd. Puur voor die status en aanzien, ja. -

Hakan

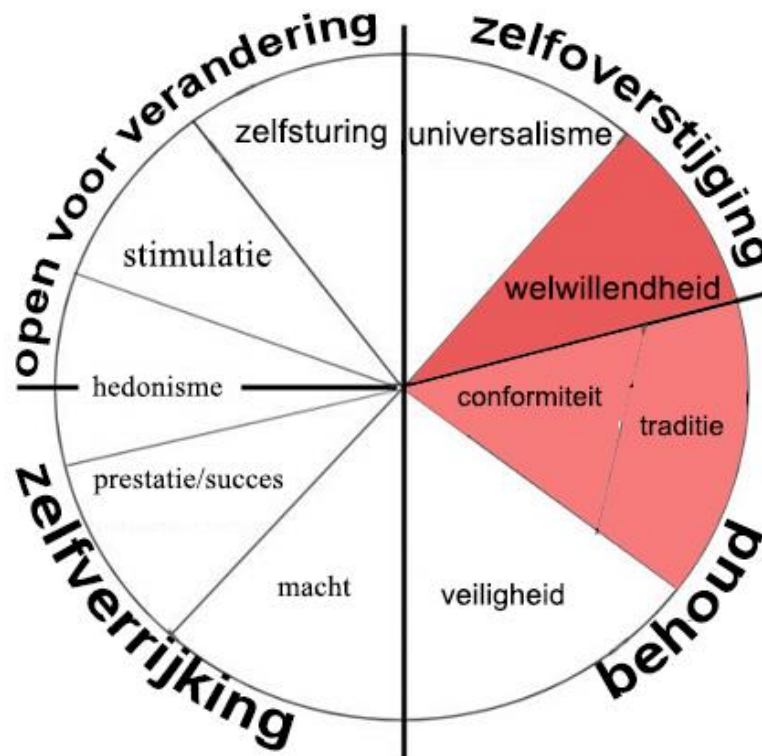
Zijn schoolkeuze en conformiteit verbonden? Wanneer ouders een uitgesproken mening hebben over de toekomst van hun kind en het kind hieraan moet voldoen, is dit wel het geval. Wanneer ouders een idee bij de toekomst van het kind en niet bereid zijn om de keuze bij het kind te leggen, dan kan je spreken van een hoge score op conformiteit. In het geval van Hakan had de moeder een idee, namelijk een rechtenstudie op de universiteit. Net als in het voorbeeld van Abdullah komt conformiteit hier op twee manieren terug. Aan de ene kant de conformiteit die van Hakan verwacht werd naar zijn moeder toe. Aan de andere kant geeft Hakan ook aan waarom hij dacht dat zijn moeder het belangrijk vond dat hij universiteit deed, namelijk omdat zijn moeder graag wilde confirmeren met haar directe omgeving. Ook hier leek eergevoel een rol te spelen.

Conformiteit was een waarde die veel van mijn informanten uitkozen. Als voorbeeld noemde ik Abdullah, die aangaf dat eergevoel een belangrijke waarde was binnen zijn opvoeding en dat de bijbehorende druk om te confirmeren aan de geldende normen binnen de gemeenschap voor hem voelbaar was. Hakan gaf een voorbeeld van hoe conformiteit een rol speelde in zijn opvoeding door mij te vertellen over dat zijn moeder graag wilde dat hij rechten zou studeren. Nu we de drie waarden behandeld hebben, wil ik graag naar de conclusie.

4.2.4 Conclusie waarden in eigen gezin

In deze paragraaf wil ik graag de eerste deelvraag beantwoorden: Welke waarden koppelen de informanten aan hun opvoeding? Ik zal doen aan de hand van de roos van Schwartz en de waarden die genoemd zijn in de eerdere paragrafen.

De kaartjes die mijn informanten aan hun opvoeding koppelden vielen bijna uitsluitend in drie categorieën, namelijk welwillendheid, conformiteit en traditie. Als we kijken naar de roos van Schwartz zien we dat de waarden erg dicht bij elkaar liggen (figuur 2). De waarden welwillendheid is iets donkerder gekleurd, omdat deze vijf keer was gekozen, in tegenstelling tot conformiteit en traditie die mijn informanten ieder drie keer kozen:

Figuur 2. Waarden eigen gezin

Mijn informanten kozen voor het grootste gedeelte kaartjes die slechts drie waarden vertegenwoordigden en die bovendien in de cirkel van Schwartz dicht bij elkaar liggen. Tijdens de inleiding had ik al reeds vastgesteld dat zelfoverstijging het accepteren van anderen en bezorgdheid om hun welzijn omvat. Het verschil tussen universalisme en welwillendheid is dat universalisme begrip en tolerantie omvat naar iedereen op de wereld, terwijl welwillendheid zich beperkt tot mensen in de directe sociale kring. Wat deze directe sociale kring inhoudt, heb ik niet gevraagd. Toch zou ik kunnen stellen dat het op zijn minst de familie in Nederland behelst, omdat met hen bijvoorbeeld de islamitische feestdagen werden gevierd en de band hecht leek.

Daarnaast kozen mijn informanten kaartjes die onder conformiteit en traditie vallen. Zoals te zien is in figuur 2, staan deze waarden onder en niet naast elkaar om de afstand tussen veiligheid aan de ene kant en universalisme aan de andere kant hetzelfde te houden. Het in-dienst-zijn van de in-group, kenmerkend voor welwillendheid, kan alleen plaatsvinden als de praktijken (traditie) van de ene op de andere generatie worden overgebracht (conformiteit). Om die reden staan conformiteit en veiligheid onder de overkoepelende term behoud. Behoud betekent in dit geval het handhaven van de status-quo en staat daarmee tegenover open voor verandering. Gebruik makende van Schwartz theorie zou de opvoeding volgens de informanten een conservatieve opvoeding zijn waarin het individu in dienst staat van zijn of haar directe omgeving.

De conclusie dat welwillendheid, conformiteit en traditie volgens de informanten een grote rol speelden in hun opvoeding geeft een antwoord op de eerste deelvraag: welke waarden koppelen de informanten aan hun eigen opvoeding?

4.3 Waarden in Turks gezin

4.3.1 Inleiding

Nadat ik mijn informanten vroeg om hun eigen opvoeding te bekijken, stelde ik ze de vraag of ze hetzelfde wilden doen maar dan voor een gemiddeld Turks gezin in Nederland. Sommige van mijn informanten vonden dit wel enigszins lastig, omdat we aan het generaliseren waren. Anderen vonden het juist wel leuk om zichzelf te vergelijken met hun omgeving. Gelukkig konden alle informanten redelijk snel met drie kaartjes komen.

Ik heb, net als in het vorige hoofdstuk, een hoofdstukindeling gemaakt aan de hand van hoe vaak een bepaalde waarde ‘boven kwam drijven’. Waarden die maar een keer werden gekozen heb ik buiten beschouwing gelaten. De informanten waren vrij eenduidig in het kiezen van waarden toen ik ze vroeg om hun eigen opvoeding te beschrijven. Dezelfde eenduidigheid was niet te vinden in deze kaartjes en mijn informanten kozen waarde-items behorende bij veel verschillende waarden. Hieronder zal daarom een grotere selectie waarden te vinden zijn dan in het vorige hoofdstuk.

4.3.1 Veiligheid

Veiligheid is een waarde die ik nog niet eerder heb behandeld. Daarom volgt hier een korte omschrijving. Veiligheid kan worden omschreven als de veiligheid, harmonie, en stabiliteit in de samenleving, of relaties, en zichzelf. Deze waarde vormt samen met traditie en conformiteit een conservatief blok binnen de cirkel van Schwartz. Mijn informanten noemden deze waarde drie keer.

Hakan koos het kaartje veiligheid van familie en legde uit wat het voor hem betekende:

Niet per se veiligheid, maar stel dat jij een alleenstaande moeder hebt of dat jij een moeder hebt die hulp nodig heeft of een vader die hulp nodig heeft, die ziek is, die niet zelfstandig kan functioneren. Ik denk dat bij iedere subgroep dat het van groot belang is dat je kan bijstaan, kan helpen, samen met hun bent en bijvoorbeeld een bejaardenhuis is niet echt geaccepteerd binnen de Turkse cultuur. -Hakan

Bovenstaand fragment heb ik gekozen, omdat deze duidelijk een norm laat zien die voortvloeit uit een waarde. Wanneer veiligheid en stabiliteit als waarde van belang worden geacht kan de norm zijn dat het niet geaccepteerd wordt dat een familielid naar het bejaardentehuis moet. Het helpen van een familielid in nood is volgens Hakan belangrijk in de Turkse opvoeding. Dit voorbeeld maakt ook duidelijk waarom deze waarde zo dicht bij waarden als welwillendheid, traditie en conformiteit staat. Het zorgen dat familieleden veilig zijn vereist een zekere welwillendheid om je (op momenten) ondergeschikt op te stellen. De waarde (het is belangrijk dat mijn familieleden veilig zijn) kan worden overgedragen door middel van normen, bijvoorbeeld het in huis nemen van ouders op leeftijd, die op hun beurt een bepaalde mate van conformiteit vereisen. Daarnaast is ook de laatste zin interessant. Doordat Hakan bejaardentehuizen noemt, stelt hij de Nederlandse cultuur (waar het meer de norm is om in een bejaardentehuis te wonen) tegenover de Turkse cultuur. Dit kan vervolgens gekoppeld worden aan het verschil tussen de collectieve Turkse cultuur en de individualistische Nederlandse cultuur.

Ook Sedat koos veiligheid van familie:

Familie is belangrijk. De veiligheid van je familie. Breng veel tijd door met je familie. Eet samen met je familie. Denk aan hun als er problemen zijn, denk aan problemen oplossen. Bescherm je familie altijd. Je familie gaat boven alles. En als er natuurlijk iets met je zusje gebeurt, is het meteen oorlog. Dat is wat ik zie en proef. Dat dat wel voorop gaat. -Sedat

Waar Hakan vooral op gezondheid doelde in zijn voorbeeld, gaat Sedat een stapje verder. ‘[F]amilie gaat boven alles’, zegt hij, waarmee hij het belang aangeeft van veiligheid van familie. Ook noemt hij het eergevoel. Als de eer van de familie wordt aangetast doordat er iets met een familielid gebeurt, dan moet daar iets aan gedaan worden. Dit citaat laat zien dat veiligheid als waarde ook een sociaal aspect heeft. Aan de ene kant is er de familie, waar de hechte band behouden dient te worden. Aan de andere kant is er de ruimere Turkse gemeenschap, die als meetlat wordt genomen. De interactie tussen beiden komen onder andere bij elkaar onder de waarde veiligheid.

Veiligheid is dus een veelgenoemde waarde. Wanneer we dieper op deze waarde ingaan, zien we dat hier vooral de veiligheid van familie mee bedoeld wordt, in tegenstelling tot veiligheid van bijvoorbeeld de samenleving. Het sociale aspect, namelijk het zorgen voor zieke familieleden en het eergevoel bij het beschermen van familieleden, is ook met deze waarde goed te zien. Nu we veiligheid behandeld hebben wil ik graag overgaan op hedonisme.

4.3.2 Hedonisme

Hedonisme is het genot of sensuele voldoening voor zichzelf. Deze waarde is de eerste die zich aan de andere kant van de roos van Schwartz bevindt en staat tegenover welwillendheid, conformiteit en traditie. Hedonisme werd in totaal drie keer genoemd.

Het was Tunahan die deze waarde twee keer uitkoos. Ik vroeg hem wat deze kaartjes voor hem betekenen:

Heel veel dingen met genot en zo. Dus chillen en eten en dingen. Gevarieerd eten misschien ook. -Tunahan

Tunahan had al eerder enigszins kritiek op de Turkse samenleving en ook nu is hij niet geheel positief. Het lijkt erop alsof hij zich afzet tegenover de Turkse gemeenschap door te stellen dat ze genot nastreven, terwijl hij eerder aangaf dat de islam hier niet positief tegenover staat. De overige informanten gebruiken hedonisme niet om de Turkse opvoeding te beschrijven.

4.3.3 Traditie

Mijn informanten kenden traditie in hoge mate toe aan hun eigen opvoeding, maar deden dit ook bij het omschrijven van andere Turkse families. In totaal kozen mijn informanten traditie twee keer. Om de definitie te herhalen: traditie kan worden omschreven als respect, toewijding, en acceptatie van gewoontes en ideeën die culturen of religie geven. Hakan, die al eerder aangaf in welke vorm tradities in zijn opvoeding een rol speelden, geeft in onderstaand citaat aan waarom hij hem ook voor deze vraag uitkoos:

Je hebt toch wel Turkse tradities die wij erg, die erg belangrijk zijn. Ook al is iemand liberaal, of ook is iemand conservatief, toch vindt iemand, sommige aspecten in die tradities moeten blijven leven. Wat wil ik zeggen? Bijvoorbeeld, zoals respect tegenover ouderen ongeacht welke doelgroep of subgroep dan ook dat iedereen dat wel belangrijk vindt. -Hakan

In bovenstaand fragment geeft Hakan aan dat hij denkt dat bepaalde waarden een rol spelen in de Turkse cultuur. Hij geeft hierbij aan dat deze waarden boven de onderlinge verschillen tussen families en opvoedingen uitstijgen. Waar een liberaal en conservatief vurig met elkaar kunnen discussiëren over bepaalde zaken, zouden ze zich volgens Hakan kunnen

vinden in deze overkoepelende waarden. Toen ik dit citaat tijdens het analyseren las, kon ik niet precies begrijpen waarom deze tradities zo sterk waren, maar toen zag ik dat Deniz hetzelfde kaartje had gekozen. De uitleg die hij gaf plaatst de rol van traditie binnen de Turkse gemeenschap in perspectief:

Kijk, het Ottomaanse Rijk heeft 600 jaar bestaan als, in de vorm van islamitische wetgeving. Als een land zo lang heeft bestaan met een religie, dan vergroeit de cultuur met de religie zelf, snap je? Dus daarom zijn veel dingen in de Turkse cultuur, hebben een oorsprong, of hadden een oorsprong voordat ze veranderden in de religie. -Deniz

Het antwoord van Deniz bracht me een inzicht. Tradities spelen een enorm belangrijke rol in elke religie en de islam is daar geen uitzondering op. Het zou goed mogelijk zijn dat de combinatie van religie (islam) en cultuur (Turks) elkaar versterken als het aankomt op het aanleren en behouden van tradities. We hebben hier in hoofdstuk 2 meer over gelezen. In dat hoofdstuk concludeerde ik dat de lessen in de moskee volgens mijn informanten veelal overeenkwamen met hetgeen geleerd werd tijdens de opvoeding. Als citaat haalde ik toen Hakan aan, die aangaf dat hij in de moskee leerde hoe om te gaan met leden van de oudere generatie. Veel van de tradities uit de jeugd van mijn informanten brengen islam en Turkse geschiedenis bij elkaar. Eerder in deze scriptie konden we al lezen dat het Suiker- en Offerfeest familiefeesten waren, een ander voorbeeld waarin het geloof en hechte familiebanden elkaar versterken.

Mijn informanten koppelen het belang van traditie niet alleen aan hun eigen opvoeding, maar ook aan die van de gemiddelde Turks-Nederlandse opvoeding. Hakan geeft hierbij een mooi voorbeeld door de omgangsvormen met de oudere generaties te noemen, terwijl Deniz vertelt over de vervlechting van islam en de Turkse cultuur. De volgende waarde die ik wil behandelen is veiligheid

4.3.4 Macht

Macht is net als hedonisme een waarde die mijn informanten niet gebruikten om hun eigen opvoeding te beschrijven, maar wel koppelden aan de opvoeding van een gemiddeld Turks gezin. Schwartz omschrijft deze waarde als de drang naar sociale status en prestige, controle of dominantie over mensen of bronnen. Macht twee keer gekozen.

Hakan geeft aan waarom hij het kaartje rijkdom koos:

Bijvoorbeeld, je ziet veel bij Turkse jongeren dat ze op jonge leeftijd willen werken, snel geld willen verdienen. Dat hoeft niet per se slecht te zijn, dat ze ondernemend zijn, hè. Ik zie wel vaker terugkomen dat Turkse mensen meer ondernemend zijn dan andere niet-Westerse allochtone groepen. -Hakan

Het snel geld willen verdienen is volgens Hakan iets waar veel Turkse jongeren mee bezig zijn. Hij gebruikt hier twee termen voor. Aan de ene kant gebruikt hij de term ‘snel geld willen verdienen’, dat misschien een negatieve connotatie met zich mee kan dragen, maar later gebruikt hij de woorden ‘ondernemend’.

4.3.5 Conformiteit

Conformiteit kwamen we al eerder tegen en werd twee keer genoemd. Conformiteit wordt door Schwartz beschreven als het afzien van acties, neigingen, en impulsen die de sociale norm en verwachtingen overtreden en waar mensen waarschijnlijk overstuurt van raken of schade van ondervinden.

Loyaliteit is het kaartje dat Sedat uitkoos en hij legt in onderstaand citaat uit waarom:

Maar wat ik daar wel heb gemerkt is loyaliteit. Als je in Turkse kringen terecht komt: wees goed tegenover je vader, wees vriendelijk tegen je vader, respect voor je ouders, vergeet je eigen ouders niet, blijf contact hebben met hun, ook als ze ouder zijn geworden. Bij het geloof is het ook belangrijk. Dat is het verhaal een beetje. Daar komt zeg maar de keuze loyaliteit vandaan. -Sedat

Ook in dit geval is er sprake van overlap tussen meerdere waarden. Loyaliteit kan verwijzen naar een groep, een ideologie of een persoon. In Sedat's geval bedoelt hij loyaliteit naar familieleden en verwijst hij naar tradities en conformiteit wanneer hij praat over het contact met gezinsleden van een eerdere generatie. Verder koppelt hij het ook aan welwillendheid, namelijk het niet vergeten van de oudere generatie en zorgen dat je in contact met hun blijft.

4.3.6 Conclusie Turkse waarden

De kaartjes die mijn informanten aan de Turkse gemeenschap koppelden waren verspreid over zes verschillende waarden. Het meest genoemd waren traditie, veiligheid en hedonisme. Daarnaast werden conformiteit, macht en succes genoemd. Als we kijken naar de cirkel van van Schwartz zien we dat de waarden erg verspreid zijn (figuur 3).

Figuur 3. Waarden Turks gezin

Wat als eerste opvalt is dat mijn informanten veel meer spreiding hadden in de waarden die ze toekenden aan de opvoeding van een gemiddeld Turks gezin. Waar ze voor hun eigen opvoeding voornamelijk veiligheid, conformiteit, traditie en welwillendheid kozen, zien we nu ook dat ook het linkerdeel van de cirkel rood is gekleurd.

Ik vroeg natuurlijk naar een mening, een inschatting naar hoe het gemiddelde Turkse gezin eruitziet. Tegelijkertijd kan deze vraag ook opgevat worden als een vraag om te vergelijken. Hoe verhoudt mijn eigen opvoeding zich tot die van de rest? Zijn de waarden, die ik belangrijk vindt en in mijn opvoeding heb meegekregen, ook te plaatsen in de rest van de Turkse gemeenschap? Zo koos Deniz bijvoorbeeld dezelfde waarden voor zijn gezin als voor de Turkse gemeenschap. Hij zei erbij dat de opvoeding wat betreft de waarden zelf waarschijnlijk niet erg

verschilt, maar wel de mate waarin zijn gekozen waarden (succes, spiritualiteit en beleefdheid) een rol spelen in de gezinnen.

Een ander verschil is dat de waarden die voor hun eigen opvoeding gekozen werden, uitsluitend positief waren, terwijl de waarden die voor de overige Turkse gemeenschap gekozen werden, zowel positief als negatief waren.

In het volgende deel van deze scriptie kijk ik naar welke waarden mijn informanten koppelden aan de Nederlandse opvoeding.

4.4 Waarden in een Nederlands gezin

4.4.1 Inleiding

Nadat we gesproken hadden over hun eigen gezin en de ruimere Turkse gemeenschap, vroeg ik mijn informanten of zij de kaartjes konden kiezen waarvan zij dachten dat deze centraal stonden in een Nederlands gezin. Net als bij de waarden uit een Turks gezin vonden mijn informanten het lastig om dit te bedenken. Het was misschien zelfs nog wel lastiger, sommigen gaven dat dit verder van hun af lag dan het gemiddelde Turks gezin. De vraag was hetzelfde: welke waarden dachten zij dat er centraal stonden in een gezin met Nederlandse ouders? Zouden de meningen hier ook erg over verdeeld zijn of was er hier, net als bij de waarden in hun eigen gezin, een soort consensus? Ik begin weer met de meest genoemde waarde en werk vervolgens het rijtje af. Waarden die maar een keer genoemd werden, heb ik buiten beschouwing gelaten.

4.4.2 Zelfsturing

Mijn informanten noemden zelfsturing het vaakst. Deze waarde staat voor onafhankelijke gedachten en acties – zelf kiezen, creëren, ontdekken. Deze waarde staat niet geheel verrassend

tegenover de wat conservatievere waarden als conformiteit, veiligheid en traditie. Sedat legde mij uit wat dit voor hem betekende:

Ik heb wel het gevoel dat, tenminste dat waren bij mij eigen Nederlandse vrienden, in mijn eigen omgeving, dat de ouders waarde hechtten aan opvoeding en dat ze hun kind daarin de ruimte geven en dat ze hun eigen doelen moeten opstellen. -Sedat

Het zelf opstellen van doelen is een onderdeel van zelfsturing. Waar we eerder al over Hakan lasen die aangaf dat zijn moeder graag wilde dat hij een advocaat werd, vinden we hier een voorbeeld welke daar lijnrecht tegenover staat. Wanneer ouders zelfsturing belangrijk achten, laten ze vaak hun kind zelf kiezen en in Sedat's ogen is dat vaak het geval in een Nederlands gezin.

4.4.3 Prestatie

In Schwartz' theorie is prestatie het richten op persoonlijk succes door het demonstreren van competenties aan de hand van de sociale standaard (Schwartz, 2012). Hierbij is het van belang op te merken dat deze waarde zich richt op sociale waardering. Prestatie richt zich op het succesvol zijn door middel van handelingen en niet zozeer door middel van macht (welke een waarde op zichzelf is).

Mijn informanten noemden prestatie ook als onderdeel van de opvoeding van een Nederlands gezin. Sedat koppelde de waarde prestatie aan zelfsturing.

In dit citaat reageert hij op iemand (een hypothetisch Turkse ouder) die vindt dat hij kan bepalen wat zijn zoon later wordt:

Nee, je zoon moet worden wat hij zelf wil. Wat hij zelf kan, waar zijn passie ligt, waar zijn skills liggen. En niet zoals jij denkt dat het hoort te zijn. Dus ik heb het gevoel dat het bij Nederlanders wel het geval is, 'Kiezen van eigen doelen'. En als je natuurlijk kiest voor eigen doelen, dan moet je er ook voor gaan, dan moet je ambitieus zijn. Dan moet je er ook voor willen gaan, ervoor willen inzetten. En als je je dan ook inzet, als je weet wat je wil, als je een doel voor ogen hebt en je gaat knallen. Dan is er ook een grote kans dat je succesvol wordt. -Sedat

Sedat koppelt in bovenstaand fragment het kiezen van eigen doelen aan succesvol zijn.

Interessanter, echter, is het feit dat hij zich afzet tegen de gemiddelde Turkse opvoeding. Hij vindt de manier waarop Turkse ouders, in zijn ogen, druk op hun kinderen uitoefenen, niet goed.

4.4.4 Universalisme

Schwartz beschrijft universalisme als het begrijpen, kunnen waarderen, tolerantie, en het beschermen van het welzijn van alle mensen en de natuur. Universalisme komt daarmee in de buurt van zijn 'buurman' welwillendheid, beiden vallen onder het overkoepelende 'dienstbaarheid'. Het verschil tussen universalisme en welwillendheid is dat universalisme vrijwel geen grenzen kent, terwijl welwillendheid zich richt op de directe sociale omgeving.

Hakan noemde eerlijk als voorbeeld van universalisme:

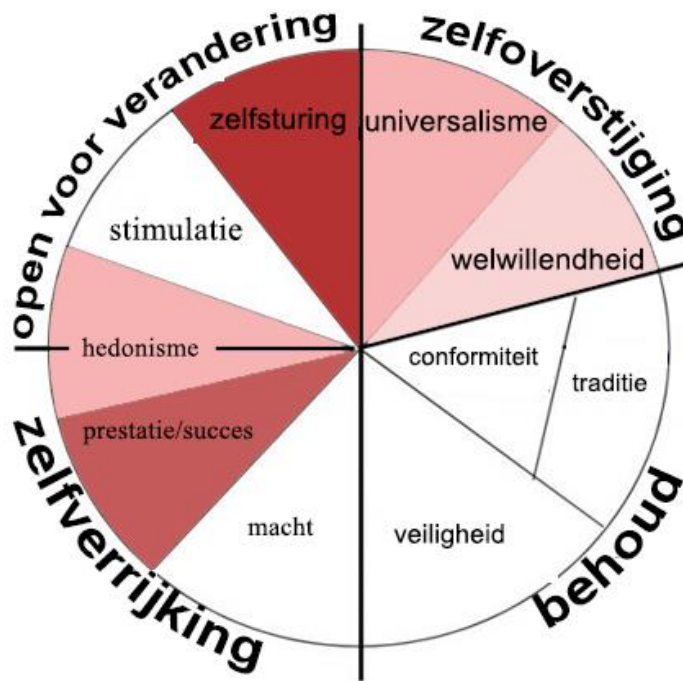
En 'eerlijk' zijn? Bijvoorbeeld niet stelen, ja. Ik heb dat ook echt teruggezien, dat dat terugkomt binnen de Nederlandse cultuur, dat mensen niet, niet snel geneigd zijn om wat te stelen, of te liegen, ze zijn meestal eerlijk, nuchter, soms bot. -Hakan

Eerlijkheid is iets wat Hakan toeschrijft aan een Nederlands gezin. Wat dit citaat goed aangeeft, is hoe een waarde in meerdere situaties aan de oppervlakte kan komen. Zo noemt Hakan niet alleen het niet stelen of liegen als voorbeeld van het kaartje eerlijkheid, en daarmee de waarde universalisme, maar ook de Nederlandse nuchterheid en botheid noemt hij als voorbeeld.

4.4.5 Conclusie

In deze paragraaf concludeer ik de paragraaf waarin mijn informanten waarden toekenden aan de opvoeding binnen een Nederlands gezin. Ik zal ik doet aan de hand van de roos van Schwartz en de waarden die genoemd zijn in bovenstaande paragrafen.

De kaartjes die mijn informanten aan een Nederlands gezin koppelden waren universalisme, zelfsturing en succes. Als we kijken naar de roos van Schwartz zien we dat de waarden erg verspreid zijn (figuur 4).

Figuur 4. Waarden Nederlands gezin

De waarden die mijn informanten toekenden aan een gezin met Nederlandse ouders waren universalisme, zelfsturing en succes. Wat opvalt is dat de informanten erg positief spraken over deze waarden. Mijn informanten gaven eerder al aan dat de opvoeding die zij genoten, een Turkse opvoeding is waarin Turkse normen, waarden en praktijken de boventoon voerden. Het zou daarom zo maar kunnen zijn dat ze deze vraag, bewust of onbewust, door de veelal positieve insteek van de antwoorden, interpreteerden als de vraag welke waarden ze graag ook in hun opvoeding hadden willen zien. Zelfsturing, bijvoorbeeld, is een waarde die contrasteert met waarden als conformiteit en traditie en werd veel genoemd. Wat de onderliggende gedachte achter hun antwoorden ook is, feit is dat geen van de informanten conservatieve waarden aan de opvoeding van een Nederlands gezin koppelden.

4.5 Conclusie

In de conclusie van hoofdstuk 4 beantwoord ik de volgende deelvraag:

Welke waarden stellen de informanten centraal in hun opvoeding? Maken zij onderscheid tussen de familie, de ruimere Turkse gemeenschap en de rest van de samenleving?

Ik heb aan het begin van het hoofdstuk uitgelegd hoe de theorie van Schwartz mij kon helpen met het indelen van de waarden. Ik heb vervolgens de waarden teruggebracht naar waarde-items. Ik heb vervolgens mijn informanten drie waarde-items laten kiezen waarvan zij dachten dat deze centraal stonden in hun opvoeding. De informanten waren het voor een groot gedeelte 'eens' over welke waarden centraal stonden in hun opvoeding. Mijn informanten kozen voor het grootste gedeelte kaartjes die slechts drie waarden vertegenwoordigden en die in de roos van Schwartz dicht bij elkaar liggen.

Hierbij was welwillendheid de vaakst gekozen waarde, namelijk het in-dienst-zijn van de directe omgeving. Daarnaast noemden mijn informanten conformiteit en traditie. De opvoeding zou aan de hand van deze waarden omschreven kunnen worden als een op behoud gerichte opvoeding waarin het dienstbaar zijn als belangrijk geacht wordt.

De consensus was er niet in het omschrijven van de Turkse gemeenschap en het bleek een stuk lastiger voor mijn informanten om veel te vertellen over de opvoeding. De waarden die overeen kwamen waren conformiteit en traditie die mijn informanten koppelden aan hun opvoeding alswel aan de gemiddelde opvoeding in de Turkse gemeenschap. Waar mijn informanten vaak aangaven dat in hun opvoeding het dienstbaar opstellen belangrijk gevonden werd, zeiden ze dit niet van het gemiddelde Turkse gezin. In plaats van deze waarde, waarin dienstbaarheid een rol speelt, kenden ze waarden toe waar zelfverrijking een grote rol speelt. Hieronder vallen macht, succes en hedonisme.

Mijn informanten hadden veel moeite met het bedenken welke waarden er in Nederlandse gezinnen belangrijk waren. Er was wat dat betreft geen overlap hun eigen opvoeding, maar kozen mijn informanten juist tegenstellende waarden. Waar ze conformiteit aan hun eigen opvoeding toeschreven, koppelden ze zelfsturing aan Nederlandse gezinnen. Verder werd universalisme genoemd welke tegenover macht staat, een waarde die ook aan Turkse gezinnen gekoppeld werd.

5. WAARDEN NU

5.1 inleiding

In het vorige hoofdstuk schreef ik over hoe mijn informanten terugkeken naar de waarden in hun opvoeding, en vroeg ik hun naar de waarden in de opvoeding van een gemiddeld Turks en Nederlands gezin. Met hulp van Schwartz' waardetheorieën kwam naar voren dat mijn informanten vooral conservatieve en zelfoverstijgende waarden koppelden aan hun eigen opvoeding. Waarden die te maken hebben met zelfverrijking linkten ze aan de opvoeding in een gemiddeld Turks gezin en de meer progressieve waarden voegden ze aan de opvoeding van een Nederlands.

De manier waarop ik hoofdstuk 4 indeelde was door te denken vanuit de waarden. Ik maakte een ranglijst van de waarden waarbij ik de meest gekozen waarde als eerst behandelde. Door de waarden een voor een te behandelen, kon ik een overzicht maken en de theorie aan de waarden koppelen.

Dit hoofdstuk borduurt voort op het vorige hoofdstuk. De vragen uit het vorige hoofdstuk hadden betrekking op de jeugdperiode van mijn informanten. In dit hoofdstuk keren we wederom terug naar het heden en bekijk ik samen met mijn informanten welke waarden momenteel centraal staan in hun leven. Een verschil met het vorige hoofdstuk is de manier waarop ik de materie benader. Waar in het vorige hoofdstuk de nadruk lag op de waarden en ik het hoofdstuk indeelde aan de hand van deze waarden, wil ik in dit afsluitende hoofdstuk de informanten centraal stellen. Door te focussen op de informanten en hun verhaal hoop ik de diepgang te vinden die hun levensverhaal met zich meebrengt.

Ik zal in dit hoofdstuk de volgende deelvragen beantwoorden:

- Welke identiteiten geven mijn informanten zichzelf en wat vertellen ze hierover?

- Welke waarde-items kennen mijn informanten zichzelf toe en onder welke identiteiten plaatsen ze deze?

- Hoe verhouden deze identiteiten zich tot elkaar?

Zoals gezegd behandel ik de informanten een voor een. Ik zal per informant de deelvragen beantwoorden om in de conclusie een overkoepelende samenvatting geven.

5.2 Abdullah

Abdullah was de eerste informant die ik interviewde. In dit gedeelte van het interview legde ik drie kaartjes op tafel: Turk, Moslim en Nederlander. Wat ik van Abdullah vroeg was om de 30 waardekaartjes, die ik ook gebruikte in hoofdstuk 4, een voor een te bekijken. Vervolgens was het de bedoeling dat hij voor zichzelf bepaalde of dit een waarde was die hij uitdroeg, of met ander woorden, een waarde waar hij achterstond. Was dit niet het geval, dan vroeg ik hem of hij de waarde weg kon leggen. Sprak de waarde hem wél aan, dan was de vervolgvraag onder welke van de drie identiteiten hij deze waarde zou plaatsen. De drie identiteitskaartjes, Turk, moslim en Nederlander, had ik voor Abdullah gekozen. In de interviews met de andere informanten, liet ik hun de keuze zelf maken en konden ze de kaartjes zelf invullen. Verder zijn er geen verschillen tussen de manier waarop ik dit onderdeel aan mijn informanten presenteerde en heb ik dus dezelfde procedure gevolgd. Hieronder volgt een schematisch overzicht van de kaartjes die Abdullah aan zichzelf toeschreef en onder welke identiteiten hij deze plaatste. Voor de duidelijkheid: dit zijn dezelfde waarde-items als uit hoofdstuk 4. Ik heb de bijbehorende waarde tussen haakjes achter de waarde-items gezet:

Tabel 1. Waarden Abdullah

Turk	Moslim	Nederlander
Veiligheid van familie (veiligheid)	Behulpzaamheid (welwillendheid)	Genieten van het leven (hedonisme)
Ondergeschiktheid (conformiteit)	Loyaliteit (conformiteit/welwillendheid)	Durf (stimulatie)
Genotzuchtig (hedonisme)	Ambitie (prestatie)	Gelijkheid (universalisme)
Respect voor traditie (traditie)	Verantwoordelijk (welwillendheid)	Kiezen van eigen doelen (zelfsturing)
Gevoel van belonging (welwillendheid/veiligheid)	Vroomheid (traditie)	Open minded (universalisme)
Beleefdheid (conformiteit)	Nederigheid (traditie)	Vrijheid (zelfsturing)
	Spiritualiteit (universalisme/welwillendheid)	
	Eerlijk (welwillendheid)	

In de komende deelparagrafen behandel ik de verschillende deelidentiteiten van Abdullah.

5.2.1 Abdullah als Turk

In deze deelparagraaf ga ik dieper in op de Turkse identiteit van Abdullah. In het interview koos Abdullah een zestal kaartjes die hij plaatste onder zijn Turkse identiteit. De kaartjes die hij koos, passen veelal onder de wat meer conservatieve waarden van veiligheid, conformiteit en traditie.

We beginnen met veiligheid van familie. Hier zegt Abdullah het volgende over:

Het is ook iets wat de islam ons voorschrijft, maar ik denk dat de, het zit ook echt heel erg in de Turkse cultuur, eigenlijk mensen beredeneren meer vanuit de Turkse cultuur dat dit goed is. Ze vergelijken, ze denken dat dit bij de andere moslimgemeenschappen minder gebeurt. Dat bijvoorbeeld Marokkaanse families minder waarde hieraan hechten en dat wij dat beter op orde hebben.

Dit citaat laat goed zien hoe Abdullah naar zijn religie en de Turkse cultuur kijkt. Abdullah geeft aan dat veiligheid van familie in de islam een belangrijke pijler is en dat het zorgen voor familieleden belangrijk is. Toch plaatst hij hem niet onder zijn moslimidentiteit, ook al schrijft zijn religie dat wel voor. De reden dat hij dit niet doet, is omdat het vergelijkingsobject niet niet-islamieten zijn. Was dit wel het geval geweest, bijvoorbeeld als het referentiepunt niet-religieuze Nederlanders was, dan was het logischer om het onder zijn islamitische identiteit te scharen. Hij kijkt echter verder en vergelijkt zijn eigen Turkse vorm van religie met andere islamitische stromingen in Nederland. Aan de ene kant laat het goed zien hoe Abdullah's islamitische en Turkse identiteit elkaar overlappen, met elkaar versmolten zijn en dat hij zich makkelijk kan positioneren tussen deze twee identiteiten. Ook is het interessant om te zien dat het referentiepunt in dit geval andere moslimgemeenschappen zijn, en niet het gemiddelde Nederlandse gezin. Hieruit kan je concluderen dat Abdullah zich meer met andere moslims associeert dan met de gemiddelde Nederlanders, die wellicht wat verder van hem vandaan staan.

Een vreemde eend in de bijt is het kaartje genotzuchtig. Als we kijken naar de cirkel van Schwartz valt de waarde onder hedonisme. Schwartz zet deze waarden tegenover waarden als veiligheid en conformiteit. In de cirkel van Schwartz staan deze waarden tegenover de waarde hedonisme. Wat doet dit tegenstellende waardekaartje hier? Toen hij het kaartje pakte, omschreef hij het met 'winkelen' en 'eten' en wilde hij het toeschrijven aan zijn Turkse identiteit. Ik besloot hem enigszins te testen en vroeg hem waarom hij het kaartje genot eerder toeschreef aan een typisch Nederlandse opvoeding, terwijl hij deze nu aan zijn Turkse identiteit koppelde.

Hij antwoordde als volgt:

Ja, precies! Want je kan hem ook.. op een Nederlandse manier gaan genieten van het leven. En dat is dan echt het uitgaan. Niet dat Turken niet uitgaan, maar het wordt wel een beetje gezien als een schande, zeg maar. Als je genotzuchtig bent. [onverstaanbaar], hè. Oké, lekker eten. Dit is een beetje lastig, die 'genot'. Kijk, in Nederland, op alle manieren genotzuchtig. Je mag op alle manieren genotzuchtig zijn. En in Turkse cultuur is het beperkt.

In bovenstaand citaat geeft Abdullah aan dat hij deze waarde in een spectrum ziet. Hij zet hier duidelijk de Turkse cultuur tegenover de Nederlandse als het gaat om genotzucht. Waar er volgens hem in de Nederlandse samenleving geen rem op genotzucht zit is dat in de Turkse cultuur welk het geval. Ik vroeg hem of die Turkse manier van genotzucht meer bij hem paste en daar antwoordde hij ja op. Dit citaat is interessant, omdat het laat zien dat waarden ook als een spectrum geïnterpreteerd kunnen worden, iets wat niet in Schwartz' theorie staat. Zo kan het zijn dat in de Turkse cultuur genot aan de ene kant belangrijk is, maar dat de zucht naar genot met mate dient te zijn. Daarnaast valt het op dat hij een negatieve connotatie heeft met het Nederlandse manier van genotbeleving, terwijl hij de Turkse variant positiever classificeert.

Gevoel van belonging is voor Abdullah ook belangrijk. Hierover zei hij het volgende:

'Gevoel van belonging'. Meer onder de Turkse, denk ik. Ja, want voor mij als moslim zijnde doet het er niet toe, tot welke groep je behoort. Maar wat je vanuit het Turkse meekrijgt, ga je toch wel met een bepaalde blik naar mensen kijken, ga je toch wel afvragen van: "tot welke groep zou hij behoren?" Ergens bij horen, is dat hè, dat is.

Schwartz plaatst waarde-item gevoel van belonging bij twee waarden, namelijk welwillendheid en veiligheid. Beide waarden zijn kenmerkend voor een collectieve cultuur.

Abdullah geeft aan dat hij twijfelde tussen zijn Turkse en islamitische identiteit, maar dat hij koos voor zijn Turkse identiteit. Eerder in het interview sneed hij dit onderwerp ook al aan:

Vroeger was het: “waar kom je vandaan?” Akşehir, Konya, weet je wel? Stads, plekken. En dat begint steeds minder te worden en het begint nu steeds meer ideologisch te worden. Ben jij seculier of ben jij gelovig? Ja, die identiteiten komen steeds meer naar voren en daar wordt steeds meer over gesproken.

Hij geeft aan dat gevoel van belonging voor hem belangrijk is en dat hij dit koppelt aan zijn Turkse identiteit. Volgens hem is dit over tijd veranderd en is het geografische aspect van identificatie ingeruild voor ideologische en religieuze identiteiten.

Abdullah als Turk heeft veel te maken met het er-zijn voor anderen. Dit deel van zijn identiteit is enigszins conservatief, omdat het gekoppeld is aan waarden als veiligheid van familie. Dit zijn waarden die Schwartz onder conservatieve waarden plaatst. Verder geeft hij een aantal inzichten aangaande Schwartz' waardetheorie en dan met name dat een waarde zich op een spectrum bevindt. De kaartjes die te maken hebben genieten van het leven zijn voor Abdullah belangrijk, mits deze op zijn eigen wijze zijn ingevuld en niet botsen met andere waarden.

5.2.2 Abdullah als moslim

De kaartjes die Abdullah voor zijn moslimidentiteit koos zijn voornamelijk te plaatsen in welwillendheid en traditie. Ik licht er een paar uit waarvan ik denk dat deze het verhaal van Abdullah verdiepen.

Ambitie is een kaartje die Abdullah eerder plaatste bij de opvoeding van een Nederlands gezin. Hij koos het kaartje ook voor zichzelf, maar plaatste deze niet bij zijn Nederlandse identiteit.

Hieronder legt hij uit waarom:

Ik denk vanuit het moslim, ja. Het heeft altijd wel gezegd, wees ambitieus, maar het heeft nooit in mij ge-, op school zeiden ze wel, ik wil ambitieus zijn enzo. Als ik niet vanuit de moslimkant daarnaar zou kijken, puur vanuit Turkse, dan zou ik niet ambitieus gaan nadenken. Hier heeft echt het moslim-zijn hier echt toe geleid, dat ik wel ambitieus durf te zijn. Het werd altijd vanuit Nederlanders kant gezegd, maar nooit drong het tot me door.

Abdullah's eerste zin is meteen een belangrijke en achteraf heb ik er spijt van dat ik hier niet verder naar doorvroeg, te meer omdat ik dit idee ook bij andere informanten heb gezien. Hij zegt hiermee dat hij zijn wereld bekijkt met een islamitische bril en dat deze identiteit op een hogere plaats staat dan zijn andere identiteiten.

Daarnaast stelt Abdullah dat ambitie vanuit bijvoorbeeld school, wat hij koppelt aan zijn Nederlandse identiteit, wel werd overgedragen, maar dat hij zijn moslimidentiteit nodig had om het belang van deze waarde door te laten dringen. Voorzichtig zou ik kunnen stellen dat zijn moslimidentiteit hem hielp bij het interpreteren en plaatsen van deze waarde in zijn leven.

Schwartz plaatst het kaartje ambitie in het progressieve spectrum en dit is ook iets waar Abdullah later in het interview over vertelt. Toen hij het kaartje met [behulpzaamheid] opende, zei hij het volgende:

Want het moslim-zijn pusht je eigenlijk meer om, wat is het tegenovergestelde van conservatief? Progressief te zijn, ja. Terwijl de Turkse altijd weer een beetje meer naar traditie toe nijgt. Dus denk meer daarnaar. Dus als ik dat heb, dan komt het meer vanuit het Turkse kant.

In bovenstaand citaat reflecteert Abdullah op zijn twee identiteiten. Abdullah geeft aan dat het Turkse deel van zijn opvoeding conservatief is, terwijl zijn islamitische deel progressiever is. Als we kijken naar de cirkel van Schwartz blijkt er inderdaad een verschil te

zitten tussen enerzijds de waarden die hij kiest voor zijn islamitische identiteit en zijn Turkse identiteit. Waar de kaartjes in zijn moslimidentiteit te koppelen zijn aan welwillendheid en traditie, zijn de kaartjes die hij kiest voor zijn Turkse identiteit te scharen onder conformiteit en traditie. Toch is het interessant op te merken dat afgezien van ambitie geen van Abdullah's kaartjes (in deze twee identiteiten) onder de progressieve waarden vallen in Schwartz theorie (traditie valt in het conservatieve gedeelte, welwillendheid onder het zelfoverstijgende). Dit zou kunnen betekenen dat Schwartz' waardencirkel te 'Westers' is en dat deze de subtiele verschillen tussen in dit geval de Turkse en islamitische cultuur niet weer kan geven.

Als we het over het kaartje eerlijk hebben, komt hij tot een interessante conclusie. Hij geeft namelijk aan dat eerlijkheid in zijn opvoeding belangrijk was, maar dat deze pas diepgang kreeg door de islam:

Tegen mijn ouders kon ik nog wel liegen en ik voelde me dan wel schuldig, maar ik deed toch nog wel af en toe, maar nu, nu dat ik echt meer bezighoud met geloof, dan durf ik het ook niet vanuit het religieuze aspect, dan gaat het nog meer meespelen, zeg maar, dat religieuze, van dat liegen niet is toegestaan en, weet je wel.

Net behandelde ik het kaartje ambitie. Deze waarde speelt een rol in Abdullah zijn leven, mede door zijn islamitische identiteit. Het bovenstaande citaat gaat over het kaartje eerlijk en we zien hier iets overeenkomstigs. Eerlijkheid speelde weliswaar een rol van betekenis in zijn jeugd, maar pas toen hij zich verdiepte in zijn geloof en de islam een centrale positie gaf in zijn leven, kende deze waarde een verdieping. Je kan wellicht zeggen dat eerlijkheid als waarde pas op waarde geschat werd door Abdullah-als-moslim, terwijl deze onbewust een rol speelden in Abdullah's jongere zelf waar deze waarde door zijn opvoeding met de paplepel werd ingegoten.

Abdullah geeft aan dat zijn islamitische identiteit voor hem het belangrijkste is. Ik heb in dit gedeelte een aantal zaken uitgelicht. Aan de ene kant dat Schwartz' notie van progressiviteit niet noodzakelijkerwijs overeenkomt met het idee dat mijn informanten hebben bij deze term. Daarnaast heb ik een voorbeeld gegeven van hoe bepaalde waarden die ontstonden in een identiteit ook kunnen voorkomen in een andere identiteit, zoals in het geval van het kaartje ambitie.

5.2.3 Abdullah als Nederlander

In deze subparagraaf behandel ik de identiteit van Abdullah als Nederlander. Abdullah plaatst een aantal waarden onder zijn Nederlandse identiteit. De waarden vallen onder hedonisme, universalisme, zelfsturing, hedonisme en stimulatie. Als we kijken naar de cirkel van Schwartz dan zijn dit waarden die sterk verschillen van de waarden die hij onder zijn andere twee identiteiten schaar. Waar hij bij de vorige twee identiteiten veel kaartjes koos die vallen onder zelfoverstijgende en conservatieve waarden, vallen de waarden die hij bij deze Nederlandse identiteit noemt veelal onder universalisme. Dit is een waarde die ook in het zelfoverstijgende gedeelte past maar dichter bij de progressieve waarden valt. Verder noemt hij waarden die Schwartz onder de progressieve waarden zou scharen. Wat betreft overlapping van waarden (dat er kaartjes die onder dezelfde waarden vallen bij verschillende identiteiten worden genoemd) valt het volgende op. Er is geen overlap tussen Abdullah's Nederlandse en Turkse identiteit, maar wel tussen zijn Islamitische en Turkse identiteit (traditie) en zijn Islamitische in Nederlandse identiteit (universalisme). Dit zou kunnen betekenen dat zijn Turkse identiteit en Nederlandse identiteit vrij ver uit elkaar staan en dat de Islamitische identiteit een verbindende functie heeft waarin de Turkse en Nederlandse waarden samenkomen.

In deze paragraaf behandelde ik de Nederlandse identiteit van Abdullah. Deze identiteit heeft een aantal waarden die Schwartz progressief zou noemen en die overeenkomen met zijn islamitische identiteit. Hij geeft aan dat deze identiteit ondergeschikt is aan zijn Islamitische en Turkse identiteit staat en dat deze met name naar voren komt in zijn 'carrièreleven'.

5.2.4 Discussie Abdullah

Er zijn drie subidentiteiten die ik met Abdullah besprak. Abdullah's islamitische identiteit is zijn belangrijkste identiteit en kent voornamelijk progressieve waarden. Verder geeft Abdullah aan dat zijn Turkse identiteit belangrijk is. Deze identiteit draait om het er-zijn voor anderen en is conservatiever dan zijn islamitische identiteit. Hieronder vallen ook waarden die te maken hebben met genieten van het leven, zolang deze waarden niet botsen met waarden uit zijn islamitische identiteit. Ten slotte is er Abdullah's Nederlandse identiteit. Deze waarden zijn progressiever dan de waarden uit de islamitische en Turkse identiteit.

We hebben in de eerdere deelparagrafen gezien welke waarden voor Abdullah belangrijk zijn en onder welke identiteiten hij deze plaatst. Dit zegt echter weinig over de relatie tussen de drie identiteiten en hun waarde-items. In het volgende citaat vertelt Abdullah mij hier meer over:

Dit is echt meer het algemene leven van mij. Dit gaat nu over het carrièreleven en, ja, kijk, vrijheid vind ik nog steeds wel best wel belangrijk, maar de algemene, als ik het moet omschrijven, als ik naar mezelf kijk, zit ik niet aan vrijheid te denken, dan kom ik meer, ja. Het is wel een deel van mij, het is wel mooi, maar het komt, dat Nederlandse deel. Het is ook niet dat ze allemaal dezelfde weging hebben, sommige dingen wegen veel hoger dan andere dingen, hè. 'Kiezen van eigen doelen' is ook nog best wel belangrijk, maar niet even belangrijk als 'beleefdheid', weet je wel? Volgens mij is het belangrijkste dingen in mijn leven zitten hier ongeveer, in Turks zijn.

In bovenstaand citaat geeft Abdullah een aantal interessante meldingen. Ten eerste geeft hij hiermee aan dat de waarden in zijn leven hiërarchisch zijn opgesteld. Hij plaatst veel verschillende waarden onder zijn drie identiteiten en geeft aan dat deze drie identiteiten niet even belangrijk zijn. Waar hij eerder al aangaf dat hij vanuit zijn moslim-zijn denkt, stelt hij nu dat de belangrijkste ‘dingen’ in zijn leven zich in zijn Turks-zijn bevinden. Daarnaast is er nog een ander interessante notie die ik mee kan nemen uit dit citaat. Hij geeft aan dat zijn identiteiten in verschillende settings anders zijn, namelijk zijn algemene identiteit en zijn identiteit tijdens zijn carrièreleven.

5.3 Deniz

Deniz interviewde ik als tweede, ongeveer twee maanden na het eerste interview. Door de lange periode tussen de interviews had ik tijd om het interviewformat enigszins aan te passen. Ik besloot om de informanten vanaf het tweede hun eigen drie identiteiten te laten kiezen, in plaats van deze in te vullen, zoals ik bij Abdullah had gedaan. Waarom we in Deniz' interview uitkwamen op vier identiteiten, is iets wat ik later uitleg. De identiteiten en de bijbehorende waardekaartjes staan in onderstaande tabel:

Tabel 2. Waarden Deniz

Primitieve behoeftes	Nederlander	Moslim	Turks
Sociale rangschikking (veiligheid)	Openminded (universalisme)	Succesvol (prestatie/succes)	Eer (conformiteit)
Invloedrijk (prestatie/succes)	Vrijheid (universalisme)	Kiezen van eigen doelen (zelfsturing)	Autoriteit (macht)
Genot (hedonisme)		Veiligheid van familie (veiligheid)	Beleefdheid (conformiteit)
Rijkdom (macht)		Behulpzaamheid (welwillendheid)	Nederigheid (traditie)
Een opwindend leven (stimulatie)		Genieten van het leven (hedonisme)	Respect voor traditie (traditie)
Sociale macht (veiligheid)		Gevoel van belonging (veiligheid, gevoel van beloning)	
		Ambitie (prestatie/succes)	
		Loyaliteit (welwillendheid)	
		Eerlijk (welwillendheid)	
		Durf (stimulatie)	
		Creativiteit (zelfsturing)	
		Verantwoordelijk (welwillendheid)	
		Gelijkheid (universalisme)	

Deniz kiest vooral waarden die te maken hebben met zelfsturing, welwillendheid, prestatie/succes en veiligheid. Dit is een interessante combinatie, omdat deze volgens Schwartz

lijnrecht tegenover elkaar staan. Zelfsturing, een progressieve waarde, botst met de conservatieve waarde veiligheid. Bovendien botsen zelf verrijkende waarden als prestatie/succes en zelf overstijgende waarden als welwillendheid. Toch lijkt het geen probleem voor Deniz om deze waarden te combineren. Ik kan er drie verklaringen voor bedenken.

De tegenstrijdigheid kan verklaard worden door dieper in te gaan op individualisme (zelfverrijkend) en collectivisme (zelfoverstijgend). Kagitcibasi stelt voor om het concept autonomie, wat Schwartz als zelfsturing zou omschrijven, op een andere manier te definiëren dan gebruikelijk. Autonomie doorgaans omschreven als het vrij zijn van extern bestuur. Op deze manier geïnterpreteerd is het vrijwel onmogelijk om te conformeren aan tradities en wensen van ouders en toch autonoom te zijn, bijvoorbeeld het kiezen van je eigen studie. Wanneer we andere definitie van autonomie zouden hanteren, een met twee dimensies, dan zou deze ogenschijnlijke tegenstrijdigheid oplossen. Volgens Kagitcibasi is autonomie aan de ene kant de mate van afstand tussen de zelf en de ander. De andere dimensie gaat over de mate van agency in iemands leven. Hierbij loopt de schaal van autonoom naar heteronoom, waarbij de eerste doelt op een zelscheppend individuen het tweede een individu dat bestuurd wordt door anderen. Beide dimensies staan niet 1-op-1 in verband met elkaar. Als iemand bijvoorbeeld een hechte band heeft met zijn familie, betekent dat niet automatisch dat hij geen controle over zijn leven heeft. Hierdoor is de strijd tussen agency en verbondenheid niet correct, omdat ze zich niet op dezelfde schaal bevinden (Kagitcibasi, 2005)

Daarnaast is een mogelijke verklaring dat hij twee of meerdere (van elkaar verschillende identiteiten) heeft ontwikkeld. Dit zien we bijvoorbeeld terug bij Abdullah. Deniz' identiteit op de werkvloer verschilt waarschijnlijk die van Deniz' identiteit thuis. Hierdoor is het mogelijk dat

twee waarden, die op het eerste gezicht conflicteren binnen dezelfde identiteit kunnen bestaan, omdat deze op verschillende momenten worden ‘ingezet’.

Ten slotte is er nog een andere observatie. Deniz geeft het eigenlijk zelf al aan, maar ik kon het niet vinden in Schwartz’ theorie. Tegenstrijdige waarden kunnen elkaar als het ware dienen. Deniz geeft aan dat bijvoorbeeld succes niet per se een waarde is die hij belangrijk vindt, maar als succes en dus monetaire mogelijkheden kan leiden tot meer kans om een andere waarde (bijvoorbeeld waarden die te maken hebben met welwillendheid) is het mogelijk dat de ene waarde een middel is tot een doel. Met ander woorden, de kwaden lijden onder de goeden.

In bovenstaande tabel staan vier identiteiten, terwijl we met drie begonnen. De drie identiteiten, Turk, moslim en Nederlander, kwamen eerst naar voren. Gaandeweg kwamen we erachter dat een identiteit miste, namelijk de identiteit van primitieve behoeftes. Dit is niet per se een identiteit, maar zo behandelden we deze ten tijde van het interview wel. Wat deze ‘identiteit’ wel is, behandel ik later. Deze voegden we ongeveer halverwege deze vragenronde toe.

Ik zal beginnen met Deniz’ moslimidentiteit beginnen. Daarna behandel ik zijn Nederlandse identiteit, zijn Turkse en ten slotte behandel ik wat hij zijn primitieve behoeftes noemde.

5.3.1 Deniz als moslim

Deze subparagraaf gaat over Deniz’ islamitische identiteit. Onder deze identiteit plaatste Deniz de meeste kaartjes. Toen we begonnen met deze vragenronde was de keuze uit slechts drie identiteiten, de drie identiteiten die hij eerder in het interview had gekozen. Primitieve behoeftes was nog geen identiteit. Het viel me al snel op dat hij alle kaartjes plaatste onder zijn moslimidentiteit. Na een aantal rondes vroeg ik naar het ogenschijnlijke gemak waarmee hij dit deed.

Hij antwoordde mij het volgende:

Er is niks, want mijn gedrag, mijn visie en mijn visie dat wordt gedefinieerd door mijn religie. Dat is het enige dat misschien.. als er bijvoorbeeld kerstdiner zou staan hier, een kerstdiner met mijn collega's, dan komt dat hier te staan [Nederlander], maar daarbuiten komt alles bij moslims te staan. Er komt ook niets bij Turks te staan. Turkse thee drinken, maar daarbuiten echt niets. Ik hoop dat ik je niet heb teleurgesteld nu.

Om met de laatste zin te beginnen: teleurgesteld was ik zeker niet. Net als Abdullah, die tijdens zijn interview aangaf dat hij dacht vanuit de islam, stelde Deniz de islam centraal in zijn leven. Dat hij voor alle waarde-kaartjes van tevoren kon vermelden dat deze onder zijn islamitische identiteit zouden vallen, was bijzonder intrigerend en maakte goed duidelijk wat voor belangrijke rol religie speelde in het leven van deze jongvolwassene. Ik besloot dit keer wel door te vragen:

Ik heb mijn leven ingericht aan de hand van religie. Mijn referentiekader bestaat, laat ik het zo zeggen, mijn referentiekader is ontstaan door mijn religie. Het wordt daardoor voor een groot deel gedefinieerd. Dus, ja, daarom weet ik dat al. Dus het feit, alle motivatie om mijn opleiding af te maken is, weet je, misschien kom ik wel op een leuke plek, directeur ergens ofzo, dan verdien ik bakken met geld, en hoe meer ik verdien, hoe meer ik kan investeren in derdewereldlanden, begrijp je? En als moslim heb je een hele filantropische gedachtegang. Dat is mijn identiteit, dat ik een moslim ben, er is gewoon niet zoveel Nederlands en Turks aan mij, behalve Kerst en Turkse thee.

Het is duidelijk dat Deniz zijn moslimidentiteit hoger plaatst dan zijn Nederlandse en Turkse. Hij noemt het zijn referentiekader, de bril waardoor hij naar de wereld kijkt. Ook gebruikt hij hier het woord motivatie. Het moslimschap is met andere woorden datgene wat hem

tot bepaald gedrag stimuleert. Daarnaast is een interessante gedachte dat hij het geven aan goede doelen onder zijn islamitische identiteit schaaft. Dit is een goed voorbeeld van hoe mensen geneigd zijn morele waarden over goed samenleven bij zichzelf, of hun eigen groep, te plaatsen. Nu we de grote rol van de islam in Deniz' leven hebben vastgesteld, gaan we verder.

Nederigheid is een van de kaartjes die Deniz koos en onder zijn islamitische identiteit plaatste:

Is voor mij ergens belangrijk, als moslim zijnde moet je je plaats kennen. Stel dat er een geleerde is, dan ben je naast die grote geleerde wel nederig, want hij is jouw meerdere, maar het meer defeniërender vanuit mijn Turkse identiteit. Dat ik ouderen aanspreek met 'u', et cetera.

Nederigheid heeft voor Deniz' islamitische en Turkse identiteit twee verschillende betekenissen. Als moslim betekent nederigheid eerbied hebben voor een geleerde, terwijl het voor zijn islamitische identiteit voornamelijk in relatie staat met zijn familie. Dit is een goed voorbeeld van hoe een waarde zich in verschillende settings verschillend kan manifesteren, iets wat Schwartz als kenmerk van een waarde noemt.

Als we bij succesvol aankomen, heeft hij het volgende te zeggen:

Dat valt bij mij onder moslim, want als moslim-zijnde heb ik bepaalde capaciteiten gekregen, hetzij EQ hetzij IQ hetzij materiële dingen en ik moet daar het beste van maken en zoveel mogelijk teruggeven aan de mensen om mij heen. Ik zei net bij 'succesvol' van dat ik daar het meeste kan uithalen, uit mijn intellectuele kapitaal, laat ik het zo zeggen, en of ik ook iets kan teruggeven aan de maatschappij.

Hier gebruikt Deniz de waarde succesvol als een middel tot een (voor hem) hoger doel. Succesvol zijn betekent voor hem dat hij het meeste haalt uit zijn intellectuele kapitaal om anderen te dienen en niet per se om als individu succesvol te zijn in de samenleving.

Om te concluderen: de islamitische identiteit is voor Deniz de bepalende identiteit. Hij geeft aan dat hij vanuit deze identiteit denkt en dat dit zijn referentiekader is. Een goed voorbeeld van hoe een kaartje zich vertaalt naar deze identiteit is succesvol. Door succesvol te zijn, kan hij andere kaartjes beter uitdrukken, bijvoorbeeld behulpzaamheid zijn.

5.3.2 Deniz als Nederlander

Deniz als Nederlander is een identiteit waarover hij na het interview zei dat hij het jammer vond dat deze kant van zijn identiteit bij hem niet beter ontwikkeld is. Hij had een aantal kaartjes gekozen, maar deze stonden in contrast met het aantal kaartjes die hij bij zijn identiteiten legde. Eerder gaf hij al aan dat zijn identiteit niet veel Nederlandse kenmerken had en het aantal kaartjes dat hij hierbij koos laat dit ook zien.

De kaartjes die hij koos, waren ook twee van de kaartjes die Abdullah koos voor zijn Nederlandse identiteit. In het onderstaande citaat legt hij uit waarom hij het kaartje vrijheid koos:

Openmindedheid is echt iets dat ik heb meegekregen vanuit de westerse cultuur. Vanuit mijn Nederlandse identiteit, terwijl het eigenlijk wel essentieel is voor de rest. Maar het feit dat er op Nederlandse media, op een politiek correcte manier, aanvraag wordt gedaan naar: wees tolerant, wees open, denk niet binnen hokjes, dan kan ik openmindedheid danken aan mijn Nederlandse identiteit.

In bovenstaand citaat geeft Deniz aan wat openminded voor hem betekent en hoe hij dit internaliseerde. Waar Abdullah de school aangeeft als aanbieder van Nederlandse waarden, noemt Deniz in zijn geval de Nederlandse media. Abdullah gaf een aantal voorbeelden van de manier waarop waarden verschillende vormen aan kunnen nemen wanneer de setting verandert. Hij gaf hierbij nederigheid als voorbeeld, die islamitisch gezien een andere invulling bij hem had dan tegenover zijn oudere familieleden. Deniz geeft in bovenstaand citaat ook zoiets aan

wanneer hij aangeeft dat openminded-zijn ook in zijn andere identiteiten een rol speelt, ook al is deze voor hem ontstaan in zijn Nederlandse identiteit.

Samenvattend valt ten aanzien van Deniz' Nederlandse identiteit op dat hij deze identiteit erg belangrijk vind, ook al plaatste hij hier weinig kaartjes bij. Achteraf dat hij het jammer vond dat hij er niet meer kaartjes onder kon zetten.

5.3.3 Deniz als Turk

Deze subparagraaf gaat over Deniz' identiteit als Turk. Net als Abdullah plaatst Deniz hier kaartjes die te maken hebben met conformiteit en traditie, welke in het conservatieve deel van Schwartz' cirkel vallen. Een outsider hieronder is autoriteit die onder de waarde macht hoort:

Ik heb het Turkse temperament van mijn vader een beetje overgeërfd en ik ben ook een beetje een autoritaire jongen als ik niet oplet, ook jegens mijn eigen vrienden enzo, hè. Dat is echt niet fijn. Ik zet dat ook onder mijn Turkse identiteit. In Turkse heerste, of heerst, nog steeds een beetje een machocultuur. En daarin is autoriteit heel belangrijk, dus dat jij met je handen op tafel slaat van: nu is het genoeg. Van dat je het sterkste overkomt, mentaal of fysiek of wat het dan ook moge zijn.

Een identiteit die niet vrijwillig is gekozen is natuurlijk erg interessant. Wat dit aangeeft is dat deze identiteit zo ingebakken zit, waarschijnlijk door de opvoeding, dat deze identiteit als onlosmakelijk verbonden beschouwd wordt met de persoon Deniz. Hij geeft zelf aan dat dit kaartje niet 'fijn' is, plaatst hij deze onder zijn Turkse identiteit. Als we strikt zouden zijn, dan hoort dit kaartje er niet, omdat hij niet achter deze waarde staat en hem het liefst niet in zijn leven wil. Toch laat de realiteit iets anders zien. De reden dat deze waarde een rol van betekenis

in zijn leven speelt, heeft volgens hem sociologische redenen, doordat hij onder andere de woorden ‘overgeërfd’ en ‘machocultuur’ gebruikt.

5.3.4 Deniz’ ego-identiteit

De ego-identiteit is een identiteit die waarschijnlijk een inleiding behoeft. Aan het begin van dit deel van het interview lagen er drie identiteiten op tafel. In het midden lag Deniz’ Islamitische identiteit en ernaast zijn Turkse en Nederlandse identiteit. Op een gegeven moment kreeg ik het idee dat sommige waarden in zijn leven bestonden, maar dat deze te maken hadden met wat hij zijn ego noemde. Onderstaand citaat is een voorbeeld:

Genot en sociale rangschikking horen dan bij mijn ego. Ik wil een grote man zijn, ik wil dit zijn, ik wil dat zijn, zus en zo. Maar dat zijn inherent aan de mens, maar dat zijn wensen die ten grondslag liggen aan mijn ego.

De twee kaartjes genot en sociale rangschikking zijn waarden die hij onder zijn ego schaaft. Hij geeft aan dat deze waarden inherent aan de mens zijn en waarvan de drang zich in meer of mindere mate in elke mens bevindt en welke hij niet afwijst.

Wanneer we wat later het kaartje invloedrijk tegenkomen wordt het me iets meer duidelijk wat hij bedoelt:

Invloedrijk’, ik wil.. is hetzelfde als sociale rangschikking eigenlijk, gewoon effect kunnen uitoefenen. Als ik invloedrijk ben, dan kan ik de maatschappij beter dienen, dat één. Als ik de juiste intentie heb, maar het is ook sowieso wat mijn ego wil, gewoon, ik wil dat als ik iets zeg dat iedereen dat.. Dat zou je toch fijn vinden? Als jij iets zegt, dat dat veel effect heeft, toch?

We krijgen nu een iets beter beeld over deze ego-identiteit. Door te zeggen dat het iets is dat zijn ego sowieso wil, dat hij mij met een retorische vraag stelt of dit ook voor mij geldt en dat

hij eerder al stelde dat het inherent aan de mens is, geeft hij aan dat hij van mening is dat deze primitieve behoeftes zich in iedereen voordoen. Met andere woorden, in elk mens schuilt volgens hem een ego-persoonlijkheid, die op zoek naar macht, succes, veiligheid en plezier is. Dat hij in de derde persoon praat over deze identiteit kan betekenen dat deze identiteit verder van hem afstaat dan de andere identiteiten.

Deniz' ego-identiteit is een lastige identiteit om te analyseren. Het zijn waarden die in conflict staan met de islamitische waarden in zijn identiteit. Waar zijn islamitische identiteit gelijkheid als belangrijke pijler heeft, heeft zijn ego-identiteit het tegenovergestelde in zich opgenomen in bijvoorbeeld sociale rangschikking.

5.3.5 Discussie Deniz

Deniz geeft aan dat zijn identiteit uit een viertal subidentiteiten bestaat. Dit zijn een Turkse, Nederlandse, islamitische en een ego-identiteit. Zijn islamitische identiteit is zijn belangrijkste identiteit en hiervan geeft hij aan dat het de bril is waardoor hij de wereld bekijkt. Verder is zijn Turkse identiteit belangrijk voor hem. Deze bevat veel waarden die met conformiteit en traditie te maken hebben. Zijn Nederlandse identiteit is belangrijk voor hem, maar deze zagen we weinig terug tijdens het interview. Hij gaf na het interview aan dit jammer te vinden. Als laatste heeft Deniz een ego-identiteit. Deze identiteit bevat waarden die hij belangrijk vindt, maar die tegengesteld zijn aan zijn belangrijkste identiteit, zijn moslimidentiteit.

Interessanter is echter hoe deze waarden met elkaar in verbinding staan. Als we beginnen met de ego-identiteit zien we dat hier waarden onder vallen die voornamelijk te maken hebben met eigenbelang. Het zijn, afgezien van de waarden die te maken hebben met veiligheid, allemaal waarden die Schwartz onder zelfverrijking zou zetten. Bij deze waarden geeft Deniz aan dat dit waarden zijn die zich in ieder mens bevinden en dat hij daar dus geen uitzondering op is.

Toch is het erg interessant om daarna vast te stellen dat hij tegenovergestelde waarden onder zijn belangrijkste identiteit noemt, namelijk zijn islamitische identiteit. Deze twee identiteiten, net als hun onderliggende waarden, lijken dan ook in een conflict te zijn. Toch lijkt er een deel van Deniz te zijn dat geen afstand kan nemen van de waarden die tegengesteld zijn aan zijn belangrijkste waarden.

5.4 Hakan

Hakan interviewde ik in Amsterdam. De identiteiten die hij koos waren Turks, moslim en Nederlander. Hij koos de volgende waarden:

Tabel 3. Waarden Hakan

Turks	Moslim	Nederlander
Veiligheid van familie (veiligheid)	Behulpzaamheid (welwillendheid)	Ambitie (prestatie/succes)
Respect voor traditie (traditie)	Durf (stimulatie)	Gelijkheid (universalisme)
Genot (hedonisme)	Creativiteit (zelfsturing)	Genotzuchtig (hedonisme)
Beleefdheid (conformiteit)	Spiritualiteit (traditie/universalisme)	Succesvol (prestatie/succes)
Rijkdom (macht)	Ondergeschiktheid (conformiteit)	Invloedrijk (prestatie/succes)
Loyaliteit (conformiteit)	Eerlijk (welwillendheid)	Open minded (universalisme)
Verantwoordelijkheid (conformiteit)		Vrijheid (zelfsturing)
Gevoel van belonging (welwillendheid/veiligheid)		Gevarieerd leven (stimulatie)
Autoriteit (macht)		Opwindend leven (stimulatie)

De waarden zijn redelijk evenwichtig verdeeld over de verschillende identiteiten. Wat opvalt is dat Hakan evenveel kaartjes onder zijn moslimidentiteit plaatst als onder zijn Turkse en Nederlandse identiteit. Daarnaast heeft hij minder kaartjes onder zijn moslimidentiteit staan dan de overige informanten.

5.4.1 Hakan als Turk

Hakan heeft negen kaartjes gekozen voor zijn Turkse identiteit. We beginnen met genot, inmiddels een oude bekende. Ook Hakan voegt deze toe aan zijn identiteit. Hij plaatst hem onder zijn Turkse identiteit, net als Abdullah. Maar waar Abdullah en Deniz aangaven dat deze bij

Turks (Abdullah) of een ego-identiteit behoeftes (Deniz) hoorde, zou Hakan deze waarde toe willen schrijven aan zijn Turkse identiteit:

Ik hou gewoon van eten. Ik ben toch wel iemand die houdt van reizen, eten, ondanks het feit dat dat niet altijd goed is, weet je? Teveel eten. Ik denk, als iemand te veel eet, dan slaapt hij ook teveel, dan doet hij minder aan spiritualiteit. Vandaar dat ik het ook niet onder het kopje moslim heb gezet, maar bij Turks zijn. In de Turkse cultuur houden we echt van eten en hechten we daar echt groot belang aan, ja.

Dit is een interessant citaat, omdat hij aangeeft dat twee van zijn identiteiten, zijn Turkse en islamitische, de potentie hebben om in conflict te komen met elkaar. Het waarde-item genot, die hij onder zijn Turkse identiteit plaatst, conflicteert met zijn islamitische identiteit en het bijbehorende waarde-item spiritualiteit. Teveel eten en slapen, voor hem manifestaties van genot, gaan tegen het waarde-item spiritualiteit in.

Wat verder in het vorige citaat opvalt is dat hij praat over de Turkse cultuur in de wij-
vorm waarbij hij zichzelf plaatst in de Turkse cultuur. Hieruit kan ik voorzichtig concluderen dat de Turkse cultuur en zijn Turkse identiteit belangrijk voor hem zijn. Het volgende citaat versterkt deze hypothese:

Ik ben toch wel iemand die autoritair is, dat heeft wel te maken met mijn eigen karakter. Ik weet niet waar ik hem moet plaatsen, Turks, moslim, Nederlander? Turks, dat is gewoon mijn bloed.

Net als Deniz, geeft ook Hakan aan dat hij het autoritaire als een belangrijke Turkse karaktertrek beschouwt. Het autoritaire gedeelte van het Turk-zijn, het machogedeelte, is iets wat we vaker terug zien komen bij de informanten. Hakan geeft hier, net als Deniz, aan dat de drang naar autoriteit als het ware aangeboren is terwijl ze tegelijkertijd zeggen dat het onderdeel van de Turkse machocultuur is. Daarnaast valt ook op dat hij zijn karaktertrekken onder zijn Turkse

identiteit plaatst. Dit doet hij door naar zijn bloed te verwijzen wat aangeeft dat hij erg verbonden is met deze identiteit. Hier komen, met andere woorden, zijn persoonlijke identiteit (karaktertrekken) samen met zijn sociale Turkse identiteit (onderdeel van de Turkse groep).

5.4.2 Hakan als moslim

In deze paragraaf kijk ik welke kaartjes Hakan bij zijn islamitische identiteit heeft gekozen. Interessant genoeg vallen alle kaartjes onder verschillende waarden. Ik bespreek hieronder een aantal, te beginnen met ondergeschiktheid:

Ik geloof dat ik ben geschapen, dat ik een schepper heb en dat wij, dus, ondergeschikt aan God. Dat hij mij heeft geschapen, dat ik moet voldoen aan sommige dingen vanuit mijn religie. Daar probeer ik aan te werken. Dat ondergeschikte. Tegenwoordig leven wij echt in een tijd dat we zo 'n ego hebben, hoogmoed, ja, ik denk dat het echt te maken heeft met mijn moslim-zijn.

In bovenstaand citaat legt Hakan uit welke rol ondergeschiktheid in zijn leven speelt. Hij geeft aan dat hij dit kaartje op twee verschillende manieren interpreteert. Aan de ene kant legt hij uit dat dit kaartje zijn relatie met Allah beschrijft. Daarnaast geeft hij ook een bredere invulling aan het begrip door deze, vanuit zijn islamitische identiteit, als tegenhanger van de huidige individualistische samenleving te plaatsen. Als we kijken naar Schwartz' waardentheorie dan zien we hier een goed voorbeeld van een voorwaarde van waarden: namelijk dat wanneer een persoon een bepaalde waarde belangrijk vindt, dat de waarde in meerdere handelingen terugkomt. Daarnaast zien we dat hij deze waarde belangrijk vindt vanuit het moslim-zijn, wat aangeeft dat deze identiteit een grote rol speelt in zijn leven.

In onderstaand citaat legt Hakan uit waarom hij gelijkheid koos en hem onder zijn moslimidentiteit plaatste:

'Gelijkheid', mijn Profeet, vrede zij met hem, heeft gezegd: iemand die wit is, is niet meer dan iemand die zwart is. Iemand die Arabisch is, is niet meer dan iemand die niet Arabisch is. Dus dat is echt iets wat van mijn moslim-identiteit komt.

Gelijkheid is een waarde die in veel ideologieën voorkomt, zoals het feminisme, communisme en socialisme en dus ook, in Hakan's geval, binnen die islam. Ik wil dit citaat gebruiken om te benadrukken dat Schwartz' waarden universeel zijn en zich binnen meerdere culturen en ideologieën kunnen manifesteren.

5.4.3 Hakan als Nederlander

Hakan heeft veel kaartjes gekozen onder zijn Nederlandse identiteit. Deze kaartjes vallen veelal onder de progressievere waarden van Schwartz. Ook plaatst hij een kaartje onder genotzuchtig, een waarde die onder zelfverrijking valt.

Het kaartje genotzuchtig is een interessante waarde, omdat deze botst met andere waarden die voor hem belangrijk zijn. Ik vroeg hem naar zijn gedachtegang achter de keuze:

Ik denk, als Nederlandse mensen gewoon op vakantie gaan, weet je, en dit is mijn mening. Kerstvakantie en ze hechten daar toch wel een bepaald belang aan, weet je? En ze gaan altijd wel op reis, en ze pakken hun momenten goed aan, weet je? Ik denk, het juist benutten van jouw vakantie en streven naar genot, ik denk dat dat gewoon echt bij mijn Nederlandse identiteit past. Op dit vlak. Waarom? Kijk, dit is gewoon roekeloos, hier, in mijn Turkse cultuur, gretig. Zonder grenzen en ik denk dat het hier gewoon echt gebalanceerd is.

Bovenstaand citaat is om meerdere redenen interessant. Eerder in dit hoofdstuk behandelde ik Abdullah en hij koos, net als Hakan, genot als kaartje. Abdullah gaf vervolgens

aan dat genot in gradaties kan werken. Het streven van genot op een ‘Turkse’ manier was volgens hem wel goed, maar een ‘Nederlandse’ manier, minder behoudend, trok hem niet aan. Hakan zegt in bovenstaand citaat iets vergelijkbaars, namelijk dat er verschillende manieren zijn om een genotvol leven in te richten. Het grote verschil is echter, dat hij de excessieve drang naar genot aan de Turkse cultuur toekent en een gematigde, gebalanceerde invulling aan zijn Nederlandse identiteit.

Ambitie is een ander kaartje dat hij kiest:

Dat valt voor mij onder het kopje Nederlander, waarom? Meestal zie je toch wel dat Nederlandse mensen, de Nederlandse cultuur, dat je toch echt wel een toegevoegde waarde hebt, dat je deel moet uitmaken van de samenleving, dat je wat moet bereiken. Dat dat echt een grote rol speelt in de Nederlandse cultuur. Mijn Nederlandse identiteit heeft daar een grote invloed op. Bijvoorbeeld school. Ik probeer toch mijn hbo af te ronden. Misschien wil ik toch wel succesvol zijn, een van de betere in mijn vak.

Dit citaat koos ik, omdat ik ook bij andere informanten deze notie terug zie komen. Vaak geven ze aan dat de ambitie via hun Nederlandse identiteit tot hun komt. Net als bij Abdullah, maak ik ook bij Hakan op dat de Nederlandse identiteit onder andere wordt ‘overgedragen’ op school.

5.4.4 Discussie Hakan

Hakan koos drie identiteiten, namelijk een Turkse identiteit, een Nederlandse identiteit en een islamitische identiteit. Zijn Nederlandse identiteit kent voornamelijk progressieve waarden. Zijn islamitische identiteit heeft veel waarden uit verschillende delen van de cirkel van Schwartz. Meer conservatieve waarden zijn te vinden in zijn Turkse identiteit.

Hakan heeft behoeftes, maar hij wil graag ook een goede moslim zijn. Hierdoor moet hij goed kijken wat hij wel en niet mag. We zien hoe Hakan onderhandelt tussen zijn identiteiten. Aan de ene kant vind hij het, net als Abdullah en Deniz, belangrijk om te genieten van het leven, maar wil hij ook een goede moslim zijn. Omdat voor mijn informanten het moslim-zijn niet zozeer settinggebonden is, maar te allen tijde belangrijk is, betekent dit dat conflicten een grotere kans hebben om op te treden. Door te onderhandelen tussen de twee identiteiten weet hij dit dus op te lossen. Wanneer hij graag wat lekkers wil eten, wat bij hem onder de waarde hedonisme valt, zal hij dus vanuit zijn islamitische identiteit moeten kijken in hoeverre dit mogelijk. Dit betekent niet alleen dat de islamitische waarde voor hem bepalend is en deze ook invloed heeft op de andere identiteiten (hij doet namelijk geen concessies vanuit zijn islamitische identiteit, maar vanuit zijn Turkse identiteit), maar het laat ook zien dat waarden zich in een spectrum bevinden. Dit constateerde ik eerder ook al, toen Abdullah zei dat de Turkse manier van genieten wél mocht, maar de Nederlandse niet. Het is voor Hakan, vanuit zijn religie, niet verboden om genot te hebben in zijn leven, maar teveel genot is wél slecht, omdat dit ervoor zorgt dat zijn geloofsbeleving eronder lijdt.

5.5 Tunahan

Tunahan interviewde ik, net als Hakan, op mijn oude stage Platform INS in Amsterdam-Zuid. Hij koos Turks en Nederlanders als identiteit, maar gaf aan zijn geloof een specifieke invulling, namelijk hizmet. Hizmet, wat vrij vertaald vrijwilligerswerk of dienstbaarheid betekent, is een term die ook door de Gülenbeweging gebruikt wordt. Hieronder volgt een uitwerking van de kaartjes:

Tabel 4 waarden Tunahan

Turks	Nederlander	Hizmet
	Gelijkheid (universalisme)	Beleefdheid (conformiteit)
	Genieten van het leven (hedonisme)	Creativiteit (zelfsturing)
		Vroomheid (traditie)
		Gevarieerd leven (stimulatie)
		Vrijheid (zelfsturing)
		Open minded (universalisme)
		Ambitie (prestatie/succes)
		Gevoel van belonging (welwillendheid, veiligheid)
		Gelijkheid (universalisme)
		Spiritualiteit (universalisme/traditie)
		Durf (stimulatie)
		Invloedrijk (prestatie/succes)
		Respect voor traditie (traditie)
		Behulpzaamheid (welwillendheid)
		Eerlijk (welwillendheid)

Wat meteen op valt is dat Tunahan vrijwel geen kaartjes heeft staan onder Turks en Nederlander en dat deze allemaal gegroepeerd zijn onder zijn hizmetidentiteit.

5.5.1 Tunahan als hizmet

Tunahan gaf meerdere malen in het interview aan dat hizmet, zijn geloofsstroming, voor hem erg belangrijk was. Hij ondervond een transformatie van een jongen die niet wist wat hij wilde, naar een devoot moslim. Gedurende het interview omschrijft hij de rol van religie op zijn

leven meerdere malen. In onderstaand citaat omschrijft Tunahan de rol van religie in zijn leven en de rol van zijn Turkse identiteit in zijn leven:

[M]ijn grootste beweegreden in my life is geloof. Dus de islam in die zin. De nummer 1, een soort van prisma waardoor ik mijn geloof uiteindelijk ervaar is de Turkse taal en cultuur. Ik heb alles Turks gelezen. In die zin denk ik Turks. Ik zal God heel moeilijk kunnen aanbidden in het Nederlands. Stel ik moet dingen gaan vragen dan zal ik dat in het Turks kunnen doen. In het Arabisch enigszins. Dat voel ik ook wel maar dat komt weer door het Turks. (. . .) Een soort van, niet uniform, maar een soort van een gevestigde Nederlandse Islamitische identiteit voor Turken vooral, dat wordt op dit moment een soort van geschreven door de hizmet want je hebt al - het zijn Nederlandse moslims.

De islam speelt een grote rol in het leven van Tunahan, zoals hij aangeeft in bovenstaand citaat. Dit komt overeen met de ervaringen die ik had met Abdullah en Deniz. Net als Tunahan geven ze aan dat de islam de basis vormt voor hoe ze hun leven inrichten. Hoewel het citaat de grote rol van de islam in het leven van mijn informanten nogmaals benadrukt, is dit niet de reden dat ik dit citaat koos. Tunahan geeft hier namelijk de relatie tussen zijn Turkse identiteit en zijn islamitische identiteit. De vorige informanten spraken over de islam en hoe deze een referentiekader is om hun leven in te richten. Tunahan zegt hier iets soortgelijks, maar dan hoe zijn Turkse identiteit een referentiekader is om zijn geloof uit te oefenen. Eerder in het interview gaf hij al aan dat zijn Turkse identiteit enorm belangrijk voor hem was en dat hij zich Turks voelt. Zijn Turkse identiteit is, met andere woorden, sterk verbonden met zijn islamitische identiteit.

Het tweede deel van het citaat geeft antwoord op een andere vraag. Hoe kan het dat, gezien zijn sterke Turkse identiteit, hij geen kaartjes plaatste onder deze identiteit? De Gülenbeweging, en bijbehorend de hizmet, is een Turkse beweging en is opgericht door volgelingen van Turkse islampredier Fetullah Gülen en kent Turkse (nationalistische) elementen, terwijl Gülen zijn volgelingen aanspoort om in het land van herkomst te aarden en daar een steentje aan bij te dragen. Met andere woorden, zoals Tunahan aangeeft, mijn theorie is dat in Tunahan's islamitische identiteit zowel zijn Turkse identiteit als zijn Nederlandse identiteit geïnternaliseerd zijn.

Als we kijken naar de kaartjes die Tunahan koos, dan zien we veel kaartjes terug onder waarden die andere informanten ook kozen. Dit zijn waarden die op het eerste gezicht conflicteren, zoals stimulatie en conformiteit. Wat uniek is aan Tunahan is dat hij alle waarden onder dezelfde identiteit, terwijl andere informanten deze onder verschillende identiteiten zou plaatsen.

Als voorbeeld wil ik creativiteit gebruiken:

Omdat je zonder creativiteit, zonder exploratie, kan je zelf niet verbreden, als persoon zijnde, en zonder dat kan je gewoon geen goed oordeel vellen over variëteit in je onderwerpen. Je moet gewoon veel dingen weten en om veel dingen te weten moet je creatief zijn. Je moet met alles kunnen omgaan. Je moet vernieuwend zijn. Hizmet ook. Saïd Nursi, Gülen die kwam gelijk met vernieuwing. Iedereen die uit de originele kring van Saïd Nursi zat, daar uitkwam, had kritiek op hocaefendi. En ook bij de hizmet zie je dat. Door het gezicht van de mensheid, weet je wel. Er komt een bepaalde groep met een bepaalde werkwijze, maar de tijd verandert. Vooral de afgelopen tien, twintig jaar, een belachelijk snelle verandering. Vooral het digitale tijdperk. Als je niet creatief bent, als je niet vernieuwend bent, dan ga je het niet kunnen bijhouden. En hizmet vind ik uit de grotere Islamitische groeperingen, vind ik de meest creatieve, vernieuwende vergeleken met wat dan ook.

Hier geeft hij een voorbeeld van hoe hij een waarde, die anderen in hun Nederlandse identiteit plaatste, onder zijn hizmetidentiteit plaatst. Hij koppelt hier creativiteit aan (religieuze) vernieuwing en geeft aan hoe een vernieuwende stroming van de islam hem in staat stelt om de hectische wereld te kunnen bijbenen.

Islam, in de vorm van hizmet, speelt een hele grote rol in het leven van Tunahan. In deze subparagraaf heb ik verklaard waarom zijn Turkse identiteit geen kaartjes had, terwijl hij deze identiteit zelf als belangrijk beschouwde. Ik verklaarde dit door te suggereren dat deze identiteit zijn Turkse identiteit heeft overgenomen. Met andere woorden, ik denk dat in de hizmetidentiteit zijn Turkse, islamitische en Nederlandse identiteit samenkomen. Verder toonde ik aan dat zijn Turkse identiteit een bril vormt om de islam te interpreteren en dat deze twee identiteiten erg verweven zijn in Tunahan's geval.

5.5.2 Tunahan als Nederlander

In deze subparagraaf ga ik dieper in op Tunahan als Nederlander. Deze identiteit kent twee kaartjes, namelijk gelijkheid en genieten van het leven. Ik wil beginnen met een citaat van Tunahan over de rol van zijn Nederlandse en Turkse identiteit in zijn leven:

Mijn privéleven vind ik vooral Turks. Mijn beleving, mijn gevoelens en de manier waarop ik mij uit tegenover God en tegenover mijn moeder. Of mijn vader. Dat zijn ook mensen die heel dicht bij mij zijn. En de Nederlandse identiteit is meer zeg maar een soort van wereldidentiteit. Een universele identiteit. Een menselijke identiteit. Een soort van ja goed – kun je dat naast elkaar plaatsen? Een culturele, niet culturele, het is een soort van verschillende culturen. Ik heb wel de Turkse cultuur mee maar ik weet niet hoe ik dat goed zou kunnen uitleggen. Dit is Nederlands. Waar ik zit is Nederlands. Als ik erover praat, uiteraard in Nederlands. Niet qua Nederlands taalgebruik maar de manier waarop ik ook praat, is ook Nederlands. De kleding is Nederlands in de zin van wat ik dan onder Nederlands versta.

In bovenstaand citaat legt Tunahan uit wat voor hem het verschil is tussen zijn Nederlandse en Turkse identiteit. Wat opvalt is dat hij aangeeft dat de Turkse identiteit heel dicht bij hem staat. Hij geeft aan dat zijn gedachten, gevoelens en zijn relatie met God vanuit zijn Turkse identiteit gebeurt. Dit maakt zijn Turkse identiteit een erg persoonlijke identiteit. Dit heeft enigszins overeenkomsten met het verhaal van Abdullah, die aangaf dat zijn Nederlandse identiteit voornamelijk ter tafel kwam in zijn carrièreleven: zijn Turkse identiteit stond vooraan in ‘normale’ settings. Tunahan’s Nederlandse identiteit is moeilijk te vatten. Deze staat aan de ene kant verder van hem af aangezien deze niet behoren tot het rijk van zijn meest persoonlijke gedachten en relaties. Aan de andere kant geeft hij aan dat deze wel overal aanwezig is, maar dan

wel op een ander niveau. Het feit dat het voor hem lastig uitleggen is, en voor mij moeilijk te plaatsen, geeft wellicht goed weer hoe ingewikkeld deze identiteiten zijn.

5.5.3 Discussie Tunahan

In tegenstelling tot de overige informanten geeft Tunahan aan dat hij maar een identiteit heeft. Dit is zijn hizmetidentiteit en speelt een hele grote rol in het leven van Tunahan. Toch betekent dat niet dat zijn Turkse identiteit niet bestaat: hij gaf meerdere keren aan dat het Turk-zijn belangrijk is in zijn leven. Ik verklaarde de reden waarom hij geen kaartjes bij zijn Turkse identiteit plaatste door te suggereren dat er deze onder de hizmetidentiteit vallen en in deze identiteit zijn Turkse, islamitische en Nederlandse identiteit samenkomen. Verder toonde ik aan dat zijn Turkse identiteit een bril vormt om de islam te interpreteren en dat deze twee identiteiten erg verweven zijn in Tunahan's geval. Zijn Nederlandse identiteit staat wat verder van hem af en kent veelal universele waarden.

5.6 Sedat

Sedat heb ik mogen interviewen in Groningen, waar hij mij thuis opzocht. Islam speelt een grote rol in zijn leven en hier krijgt hij veel energie uit. De identiteiten die hij opnoemde verschillen van de anderen. De praktiserende moslim, gedreven vrijwilliger en wereldburger zijn identiteiten die hij na wikken en wegen koos. De kaartjes die hij erbij koos staan hieronder vermeld:

Tabel 5 Waarden Sedat

Praktiserende moslim	Gedreven vrijwilliger	Wereldburger
Veiligheid van familie (traditie)	Rijkdom (macht)	Open minded (universalisme)
Verantwoordelijk (conformiteit/welwillendheid)	Ondergeschiktheid (conformiteit)	Genieten van het leven (hedonisme)
Durf (stimulatie)	Loyaliteit (conformiteit, welwillendheid)	Respect voor traditie (traditie)
Genot (hedonisme)	Succesvol (prestatie/succes)	
Vroomheid (traditie)	Ambitie (prestatie/succes)	
Gelijkheid (universalisme)	Een opwindend leven (stimulatie)	
Vrijheid (zelfsturing)	Kiezen van eigen doelen (zelfsturing)	
Behulpzaam (welwillendheid)	Creativiteit (zelfsturing)	
Spiritualiteit (universalisme/traditie)		
Een gevarieerd leven (stimulatie)		
Eerlijk (welwillendheid)		
Beleefdheid (conformiteit)		

Sedat en ik hadden het er ook kort over of er ook een Turks en Nederlands deel in zijn identiteit bestond. Hoewel hij hier bevestigend op antwoordde, en ik deze kaartjes toevoegde aan deze vragenronde, plaatste hij geen enkel kaartje onder deze twee identiteiten. Achteraf zei hij dat dit niet in hem opkwam, maar dat het niet per se betekende dat deze twee identiteiten geen rol van betekenis spelen in zijn leven.

5.6.1 Sedat als praktiserende moslim

Dat Sedat de islam een belangrijke rol in zijn leven geeft, was al snel duidelijk. Net als de andere vier informanten bidt hij bijvoorbeeld vijf keer op een dag en is de islam een belangrijk deel van zijn identiteit. Hoe deze moslimidentiteit in verhouding staat met de overige identiteiten maakte hij me duidelijk al voor hij met het eerste kaartje begon:

Ik weet niet of het zin heeft, maar ik heb bewust de volgorde veranderd. Ik heb dus drie begrippen staan: praktiserende moslim, gedreven vrijwilliger en een wereldburger. En ik heb het vaak over het begrip bron gehad. Dus dit is zeg maar de bron, de islam. En omdat ik zowel moslim ben, en als leidraad de Koran heb, enzovoort enzovoort, ben ik ook een gedreven vrijwilliger. En ben ik ook een wereldburger. Dus het is eigenlijk allemaal af te leiden uit de bron. De bron is de dynamo, dat is hetgeen waar beweging zit en daardoor ben ik hopelijk een praktiserende moslim, tussen haakjes. Ik doe mijn best, hè. Ik beweer niet dat ik iemand ben die in de hemel hoort. Ik ben heel gedreven, maar mijn bron is een dynamo en die zorgt dat ik een gedreven vrijwilliger ben en dat ik een wereldburger ben. En dat is waarom ik deze volgorde zo heb gedaan. Ik weet natuurlijk niet of het een onnodige toelichting was of niet.

Eerder in het interview vertelde hij me over een persoon die een grote betekenis had in zijn leven. Dit rolmodel spoorde hem aan om ‘dichter bij de bron’ te komen. Sedat gaf aan dat de Profeet Mohammed een voorbeeld is om de theorie in de praktijk te brengen en dat hij zijn handelen hierop baseerde. De leidende rol van de islam in het leven van Sedat wordt erg mooi beschreven in bovenstaand citaat. Sedat beschrijft het als de bron, als een dynamo, een omschrijving die ik ook geregeld terug zag komen bij vorige informanten.

5.6.2 Sedat als gedreven vrijwilliger

Sedat als gedreven vrijwilliger is een identiteit die nauw samengaat met zijn islamitische identiteit. Hieronder legt hij dit uit:

Ik heb een hoog verantwoordelijkheidsgevoel en ook wanneer ik vrijwilliger ben, ook wanneer ik wereldburger ben, maar het komt natuurlijk weer van de bron vandaan. Dus hij zou ook net zo goed onder vrijwilliger kunnen passen. Daar past hij ook bij. Kijk, het begrip vrijwilliger past eigenlijk niet bij mij. Waarom past het niet bij mij? Als je kijkt naar de lading van het begrip. Het klinkt heel simpel. Vrijwilliger. Maar het is alsof het mijn eigen job is.

Hij geeft hier twee dingen aan. Aan de ene kant heeft het vrijwilliger-zijn een enorme rol in zijn leven. Hij omschrijft het niet voor niets als zijn 'job' en geeft aan dat het woord vrijwilliger het tekort doet. Aan de andere kant koppelt hij het wederom aan de bron, zijn religie. Het vrijwilliger-zijn wordt geïnspireerd door zijn beleving van de islam.

De waarden die hij onder deze identiteit plaatst vallen onder het progressieve en zelfverrijkende spectrum van de cirkel van Schwartz. Dat is raar, want je zou verwachten dat vrijwilligerswerk per definitie een activiteit is die onder welwillendheid past. Hoe kan dit?

De kaartjes die hij koos, zijn bijvoorbeeld rijkdom waarvan hij het volgende zegt:

'Rijkdom', kijk, rijkdom is natuurlijk hoe je het interpreteert. Geld, maar rijkdom zie ik natuurlijk op een andere manier. Het geloof zie ik als een rijkdom. Daardoor ben ik echt rijk geworden, daardoor ben ik echt miljonair geworden. Vrijwilliger zijn zie ik als rijkdom, dat vind ik ook heel erg belangrijk. Wereldburger, als je een wereldburger bent, als al die geloven, culturen bij elkaar komen, als iedereen respect voor elkaar heeft, dan is dat ook rijkdom. Dus die kan je ook overal plaatsen.

Waar de meeste mensen, en mijn informanten inclusief, bij rijkdom denken aan materiële rijkdom, bekijkt Sedat het hier vanuit zijn eigen islamitische bril, namelijk de rijkdom in zijn geloof. Het feit dat zijn interpretatie verschilt van de gemiddelde definitie vind ik niet erg. Vaak vroegen mijn informanten of ze de definitie van een bepaald kaartje juist hadden; ik was juist geïnteresseerd in hun interpretatie. Dit citaat geeft de grote rol van religie in Sedat's leven goed weer. Religie betekent voor hem rijkdom en is de bril waarmee hij de wereld bekijkt. Het is dus een andere definitie die hij hanteert. Hij vindt het streven naar rijkdom belangrijk in zijn leven, maar hij bedoelt hier eigenlijk spirituele rijkdom.

Bij het kaartje ambitie valt iets soortgelijks op. Hiervan zegt Sedat dat hij graag ambitieus is en dat hij dit voornamelijk gebruikt om een goede vrijwilliger te zijn. Als we deze twee kaartjes met bijbehorende uitleg samen bekijken, dan lijkt de paradox verklaard. Aan de ene kant kan het zo zijn dat een waarde, zoals rijkdom, op een andere manier geïnterpreteerd kan worden, waardoor deze onder een andere waarde thuishoort. Aan de andere kant is het, en we hebben dit al eerder gezien, mogelijk dat een waarde in dienst staat van een andere waarde. Wanneer iemand ambitieus is, heeft hij vaak geen tijd om anderen te helpen, maar dat geldt natuurlijk niet als iemand ambitieus is in zijn vrijwilligerswerk.

5.6.3 Sedat als wereldburger

Sedat als wereldburger is de laatste identiteit van Sadat. Hij gaf aan dat hij deze vanuit zijn opvoeding mee kreeg, en dan met name van zijn vader die hem aanspoorde om niet alleen naar de moskee te gaan, maar ook naar de kerk om daar je grenzen te verleggen.

Hij omschrijft deze identiteit als volgt:

Wereldburger zijn, iedereen respecteren, iedereen omarmen, liefde hebben voor je medemens, toegevoegde waarde zijn voor de samenleving, steentje bijdragen aan de samenleving. Dus eigenlijk hetgeen wat in de bron staat beschreven, dat is ook eigenlijk het beeld erachter, de visie erachter, de gedachte erachter. Dat komt overeen.

De manier waarop Sedat zijn visie op wereldburgerschap invult, komt overeen met hoe Schwartz universalisme omschrijft, namelijk respect voor en omzien naar iedereen op aarde. Het kaartje open minded is daar een goed voorbeeld van.

'Open minded' is natuurlijk heel logisch, dat past onder wereldburger. Hij kan ook onder moslim vallen. Als moslim zijnde moet je ook durven, initiatief nemen, open minded zijn. Eigenlijk kan hier eigenlijk alles onder passen, maar hier past hij ook onder. Open minded. Je moet elkaar leren kennen, elkaar begrijpen, elkaar leren kennen. Hij past daar wel heel mooi onder.

Het wereldburgerschap is erg belangrijk voor Sedat en dit citaat volgt de definitie van het citaat ervoor. Hij geeft aan dat dit citaat ook onder zijn moslimidentiteit zou kunnen, wat aangeeft dat deze twee identiteiten niet ver van elkaar vandaan liggen.

Een vreemde eend in de bijt is het kaartje respect voor traditie. Deze valt onder traditie en heeft op het eerste oog niets te maken met de omschrijving die Sedat eerder aan mij gaf. Sedat's definitie van het woord verklaart ook in dit geval het verschil. Met respect voor traditie bedoelt Sedat het respecteren van andere tradities, en niet per se die van hemzelf.

In onderstaand citaat legt hij uit hoe het zit:

Klopt. Het gaat voornamelijk om je eigen tradities. Daar begin je bij. En daarna ga je naar buiten toe. Dat wil dus zeggen dat je ook respect hebt voor andere tradities. En als ik dit zo lees, dan is het eerste wat mij te binnen schiet.. je kan het verschillend interpreteren.. in het algemeen: respect voor alle tradities. Met alles erop en eraan. Dat schoot mij te binnen. -Sedat

Ik vond het heel interessant om Sedat's eigen draai aan deze kaartjes te horen. Het respect hebben voor de tradities van anderen heeft daarmee weinig te maken met de tradities zelf – Sedat had kaartjes als respect voor andere culturen, respect voor anderen waarschijnlijk ook gekozen – en meer met het respect voor anderen. Hierdoor valt het kaartje eerder onder de waarde universalisme dan het meer conservatieve traditie.

5.6.4 Discussie Sedat

Voor Sedat is de islam erg belangrijk. De identiteit die hij koos, praktiserende moslim, gedreven vrijwilliger en wereldburger, hebben allemaal met zijn geloof te maken. De waarden die hij noemt, zijn veelal tegenstrijdig op het eerste gezicht. Hij kent waarden toe aan zijn leven die te maken hebben met zelfoverstijgendheid, maar ook met zelfverrijking.

Wat ook opvalt is dat Sedat de islam gebruikt als springplank om verbinding te leggen met andere culturen. Door zich als wereldburger op te stellen, en over een inclusief 'wij' te praten, gebruikt hij de islam niet om self othering, maar als middel om met andere groepen in contact te komen.

5.7 Conclusie

In dit hoofdstuk behandelde ik de waarden en de waarde-items die mijn informanten aan hun identiteiten koppelden. Ik zal hieronder de verschillende conclusies uiteenzetten.

- Welke identiteiten geven mijn informanten zichzelf en wat vertellen ze hierover?

Mijn informanten kiezen allemaal voor een islamitische identiteit. Deze speelt vaak een grote rol in het leven van mijn informanten en is hun bril om naar de wereld te kijken. De islamitische identiteit wordt door twee van mijn informanten letterlijk gekoppeld aan de hizmet, maar allemaal geven ze aan dat de gülenbeweging en Fetullah Gülen een grote invloed heeft op hun leven en identiteit. Veel informanten zeggen veel energie of motivatie te halen uit hun geloof.

Alle informanten geven aan dat ze een Turkse identiteit hebben, maar het belang van deze identiteit verschilt enigszins. Voor de meesten is het een hele belangrijke identiteit, die vooral op de voorgrond treedt in persoonlijke sferen. De meeste informanten voelen zich ook echt Turks, communiceren in het Turks en belijden hun geloof in het Turks.

Ook is er bij de meesten een Nederlandse identiteit te vinden. Deze staat vaak wat verder van de informanten af, maar ze staan wel uiterst positief tegenover deze waarden. Wel zijn ze voorzichtig met het naar zich toe trekken van deze identiteit.

- Welke waarde-items kennen mijn informanten zichzelf toe en onder welke identiteiten plaatsen ze deze?

Om te beginnen met de Nederlandse identiteit. Onder deze identiteit plaatsen mijn informanten vaak progressieve waarden met kaartjes als vrijheid en ambitie. Vaak geven ze aan dat deze waarden tot hun zijn gekomen via school of via de media.

De islamitische identiteit kent verschillende waarden, maar wat overeenkomt is dat het vaak progressievere waarden zijn dan bij hun Turkse identiteit. Hier zijn voornamelijk waarde-items als behulpzaam en ondergeschiktheid te vinden.

Hun Turkse identiteit kent veel waarde-items die te maken hebben met conformiteit en traditie.

Elke informant geeft aan dat zijn islamitische identiteit belangrijk is, zo niet de belangrijkste identiteit. Voor de meesten is de islamitische identiteit de bril waardoor zij de wereld benaderen en de meeste informanten geven aan dat de waarden die vanuit deze identiteit komen een bepalende factor hebben, ook voor andere waarden onder andere identiteiten. De Nederlandse identiteit staat verder van de informanten af dan de overige twee identiteiten. Deze identiteit kent veel invloeden vanuit school en de media en niet van de opvoeding en komt veelal op de voorgrond op het werk en school. Hierdoor is het mogelijk dat de waarden uit deze identiteit, die soms botsen met waarden uit hun Turkse identiteit, zich kunnen manifesteren in dezelfde persoon. Daarnaast zijn er veel waarde-items die belangrijk zijn, maar in dienst staan van een andere waarden. Zo is het voorbeeld van Sedat sprekend: hij heeft veel ambitie, een zelfverrijkende waarde, om vrijwilligerswerk te doen, een zelfoverstijgende waarde.

6. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

De doelen die ik had met deze scriptie waren als volgt. Ik heb gekeken naar hoe mijn informanten hun opvoeding hebben ervaren en, daarnaast, welke waarden zij centraal stelden in hun opvoeding en in hun leven nu. Ik heb de volgende hoofdvragen in mijn onderzoek centraal gesteld:

- Welke vormen van raciaal-etnische socialisatie herinneren de informanten zich?
- Hoe kijken de informanten terug op deze opvoeding?
- Welke waarden stellen de informanten centraal in hun opvoeding? Maken zij onderscheid tussen de familie, de ruimere Turkse gemeenschap en de rest van de samenleving?
- Welke identiteiten geven mijn informanten zichzelf en wat vertellen ze hierover? Welke waarde-items kennen mijn informanten zichzelf toe en onder welke identiteiten plaatsen ze deze? Hoe verhouden deze identiteiten zich tot elkaar?

Na een oriënterende literatuurstudie had ik een aantal vermoedens over hoe de hoofdvragen beantwoord zouden worden. De eerste hoofdvraag ging over de vormen van etnische socialisatie. Een belangrijke bron was hier het onderzoek van Nijsten uit 1998 en het recente SCP-rapport dat mij het beeld gaven dat de opvoeding zich in grote mate richtte op Turkije (Huijnk et al., 2015). Voor zover ik weet is er geen onderzoek geweest naar Turks-Nederlandse jongvolwassenen die terugkijken op hun opvoeding, dus hier ging ik open in. Als we willen kijken naar de waarden, hiervoor gebruikte ik de theorie van Schwartz. Wat ik hier vooral van verwachtte is dat mijn informanten collectieve waarden zouden noemen om hun eigen opvoeding te beschrijven, omdat de Turkse cultuur collectiever is dan de Nederlandse. Ik verwachtte hetzelfde van de ruimere Turkse gemeenschap, omdat mijn assumptie was dat mijn informanten zouden aangeven dat ze een Turkse opvoeding hebben genoten. Ter derde dacht ik

dat mijn informanten zouden aangeven dat de opvoeding in een Nederlands gezin progressiever is dan de andere twee. Wat betreft de identiteiten die mijn informanten kiezen, denk ik dat ze de Turkse, Nederlandse en islamitische identiteit zouden kiezen. Ik verwachtte dat ze vooral collectieve waarden bij de Turkse identiteit zullen plaatsen, zelfoverstijgende waarden onder de islam doen, en onder hun Nederlandse identiteit veel kaartjes die te maken hebben met individualistische waarden.

Het interview begon met een terugblik naar de opvoeding van mijn informanten. Verrassend genoeg waren er veel overeenkomsten tussen de gezinnen. In elk gezin speelde de Turkse cultuur een grote rol doordat Turks de voertaal was, er voornamelijk Turkse feestdagen gevierd werden en, niet onbelangrijk, omdat de ouders ervoor kozen de islam een plek in de opvoeding te geven. Van raciaal-etnische socialisatie was dus zeker sprake en ook op een hoog niveau. Familie was in de opvoeding erg belangrijk en speelde in meerdere socialisatiepraktijken een belangrijke rol, bijvoorbeeld bij de feestdagen die voornamelijk met familieleden werd gevierd. Het belang van goede familierelaties werd daarbij versterkt door datgene mijn informanten bij de moskee leerden waar traditionele omgangsvormen een veelbesproken onderwerp was. Wat betreft het omgaan met discriminatie en de omgang met andere groepen leken de ouders daar ongeveer hetzelfde tegenover te staan en waren beschermend tegenover hun kinderen. Ze lieten vaak bepaalde dingen doe, maar grepen wel in als het ging om contact met andere groepen. De verwachtingen die ik voor dit hoofdstuk had, zijn dus grotendeels bevestigd en de resultaten van dit hoofdstuk komen ook overeen met de meest recente literatuur.

Er is niet een eenduidige verklaring waarom de opvoeding zo op Turkije gericht was. Ik vermoed dat een aantal factoren een grote rol speelden. Ten eerste waren de ouders nauwelijks bekend met de Nederlandse samenleving. Vaak kwamen ze naar Nederland voor, wat ze dachten,

tijdelijk werk. Hierdoor waren ze vaak niet goed geïntegreerd en spraken ze beperkt Nederlands. Het was dan ook geen verrassing dat de opvoeding zich voornamelijk richtte op Turkse normen en waarden. Dit was immers bekend terrein. Toch is dit niet de enige factor, want dit geldt ook voor Marokkaanse Nederlanders. Deze bevolkingsgroep heeft wat dit betreft dezelfde achtergrond, maar staat als groep minder van de samenleving af dan Turkse Nederlanders. Een tweede mogelijke oorzaak is het Turkse nationalisme, wat in deze groep erg hoog is. In de interviews bleek bijvoorbeeld dat Turks nieuws vaak dagelijks werd gevolgd en dat in de gezinnen vaak werd gediscussieerd over de Turkse actualiteit. Men was dus ook echt verbonden met het land van herkomst en er ook vaak trots op. Een derde mogelijke verklaring is de rol van het geloof in de opvoeding. Veel van mijn informanten gaven aan dat de lessen in de moskee overeen kwamen met de lessen thuis. Deze moskee was dan ook vaak een Diyanet-moskee, gefinancierd door de Turkse staat, wat eventueel een rol speelt in het nationalisme, maar sowieso een versteviging van de lessen over (Turkse en islamitische) normen en waarden thuis.

In het algemeen praten mijn informanten met een positief gevoel over hun opvoeding. De traditionele beschermende opvoeding heeft een warme opvoedingsstijl waar de informanten in het algemeen met liefde op terugkijken. Toch zijn er ook een aantal punten van kritiek die later in hun jeugdperiode aan de oppervlakte komen. Wanneer de informanten aan het eind van hun jeugdperiode komen blijkt de beschermende opvoeding ze maar ten dele te hebben voorbereid op 'de maatschappij'. De vaak onvoldoende beheersing van het Nederlands zorgt er ook voor dat de taal vaak niet goed beheerst wordt en Nederlandse feiten en kennis blijken vaak minder aanwezig. Dit is dan ook de meest genoemde kritiek: de opvoeding is weliswaar met liefde omgeven, maar heeft ze grotendeels niet kunnen voorbereiden op de maatschappij. Toch nemen ze dit hun ouders niet zozeer kwalijk. Ze vinden het jammer, maar verwijten hun ouders dit niet.

Naast de geringe kennis wat betreft Nederland is er ook nog een ander punt wat ze als nadeel ervaren in het dagelijks leven. Het betreft hier een botsing tussen de van huis uit aangeleerde hiërarchie en de meer egalitaire verstandshoudingen op de Nederlandse werkvloer. De meeste informanten hebben enorm moeten wennen aan het tutoyeren en omgang met vooral oudere collega's, die ze van huis uit met meer respect behandelen. Ik had vooraf geen verwachtingen van de resultaten van dit interviewgedeelte, maar wat hier wel opviel is de positieve verstandhouding met de moeder gecombineerd met de vaak onvoldoende voorbereiding op de samenleving.

Dat de informanten vooral hun moeder als waardevol aspect van de opvoeding aanwijzen, is mogelijk te verklaren doordat in traditionelere opvoedingsstijlen de vrouw vaak de hoofdopvoeder is. Helaas heeft de focus op Turkije in de opvoeding ook een nadelig effect: de Nederlandse samenleving staat voor de informanten vaak verder weg dan hun Turkse omgeving.

De opvoeding zou aan de hand van deze waarden omschreven kunnen worden als een op behoud gerichte opvoeding waarin het dienstbaar zijn als belangrijk geacht wordt. De waarden die overeen kwamen waren conformiteit en traditie die mijn informanten koppelden aan hun opvoeding alswel aan de gemiddelde opvoeding in de Turkse gemeenschap. Waar mijn informanten vaak aangaven dat in hun opvoeding het dienstbaar opstellen belangrijk gevonden werd, zeiden ze dit niet van het gemiddelde Turkse gezin. In plaats van deze waarde, waarin dienstbaarheid een rol speelt, kenden ze vaak waarden toe waar zelfverrijking een grote rol speelt. Hieronder vallen macht, succes en hedonisme. Mijn informanten hadden veel moeite met het bedenken welke waarden er in Nederlandse gezinnen belangrijk waren. Er was wat dat betreft geen overlap hun eigen opvoeding, maar kozen mijn informanten juist tegenstellende waarden. Waar ze conformiteit aan hun eigen opvoeding toeschreven, koppelden ze zelfsturing

aan Nederlandse gezinnen. Verder werd universalisme genoemd welke tegenover macht staat, een waarde die ook aan Turkse gezinnen gekoppeld werd.

Waarden die mijn informanten koppelden aan hun eigen opvoeding waren dus voornamelijk waarden die te maken hadden met familierelaties. Het feit dat in een traditioneel gezin familierelaties vaak belangrijk zijn (om bijvoorbeeld verzorging van de ouders op leeftijd te garanderen), speelt waarschijnlijk een rol en is een mogelijke verklaring. Deze waarden contrasteerden met de waarden die mijn informanten aan het gemiddelde Nederlands-Turkse gezin koppelden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ze hun eigen opvoeding waarschijnlijk als bovengemiddeld ervoeren. Met andere woorden, het is mogelijk dat ze deze vragenronde als middel zagen om zich af te zetten tegen de Turks-Nederlandse bevolkingsgroep en deze groep kaartjes gaven die zichzelf als negatief zien. Waarden die mijn informanten aan een Nederlandse opvoeding koppelden, volgden een andere trend. Hier leek het alsof dit waarden zijn die zij misten aan hun eigen opvoeding, namelijk waarden die succes voor succes in de samenleving zorgen, bijvoorbeeld ambitie. Ook dit was een contrast met de waarden uit hun eigen opvoeding, maar een contrast op een andere, positievere, manier. Ik had vooraf de verwachting dat de informanten collectieve waarden zouden noemen om hun eigen opvoeding te omschrijven en ik kreeg daar achteraf gelijk in, ook al had ik vooraf niet verwacht dat deze zo belangrijk voor ze waren. De verwachtingen die ik had bij het gemiddelde Turkse gezin waren hetzelfde, namelijk collectieve waarden, maar dit bleek in de praktijk toch anders. De informanten kozen lang niet altijd voor dezelfde waarden en er bleek met name een verschuiving van zelfoverstijgende waarden naar zelfverrijkende. Ik had de verwachting dat mijn informanten progressievere waarden zouden toekennen aan een gemiddeld Nederlands gezin en dit bleek ook zo te zijn.

In het laatste hoofdstuk keek ik samen met mijn informanten naar identiteiten en waarden die voor hun ten tijde van het interview belangrijk waren. Mijn informanten kozen allemaal voor een islamitische identiteit als belangrijkste identiteit. Deze speelde, ten tijde van het interview, bij alle informanten een grote rol in het leven en was hun bril om naar de wereld te kijken. De islamitische identiteit werd door twee van mijn informanten letterlijk gekoppeld aan de hizmet, maar allemaal geven ze aan dat de Gülenbeweging en Fetullah Gülen een grote invloed had op hun leven en identiteit. Veel informanten zeiden veel energie of motivatie te halen uit hun geloof. Alle informanten gaven aan dat ze een Turkse identiteit hebben, maar het belang van deze identiteit verschilde enigszins. Voor de meesten is het een hele belangrijke identiteit, die vooral op de voorgrond treedt in persoonlijke sferen. De meeste informanten voelden zich ook echt Turks, communiceerden in het Turks en beleden hun geloof in het Turks. Ook was er bij de meesten een Nederlandse identiteit te vinden. Deze stond vaak wat verder van de informanten af, maar ze staan wel uiterst positief tegenover deze waarden. Wel waren ze voorzichtig met het naar zich toe trekken van deze identiteit.

De informanten kozen een aantal kaartjes voor hun identiteiten. Onder de Nederlandse identiteit plaatsten mijn informanten vaak progressieve waarden. Vaak gaven ze aan dat deze waarden tot hun zijn gekomen via school of via de media. De islamitische identiteit kende een boel verschillende waarden, maar wat overeenkwam, was dat het vaak progressievere waarden waren dan bij hun Turkse identiteit. Hun Turkse identiteit kende veel waarde-items die te maken hadden met conformiteit en traditie.

Elke informant geeft aan dat zijn islamitische identiteit belangrijk is, zo niet de belangrijkste identiteit. Voor de meesten was de islamitische identiteit de bril waardoor zij de wereld benaderden en de meeste informanten geven aan dat de waarden die vanuit deze identiteit

komen een bepalende factor hebben, ook voor andere waarden onder andere identiteiten. De Nederlandse identiteit stond verder van de informanten af dan de overige twee identiteiten. Deze identiteit kende veel invloeden vanuit school en de media en niet van de opvoeding en komt veelal op de voorgrond op het werk en school. Hierdoor was het mogelijk dat de waarden uit deze identiteit, die soms botsten met waarden uit hun Turkse identiteit, zich kunnen manifesteren in dezelfde persoon. Daarnaast zijn er veel waarde-items die belangrijk waren, maar in dienst stonden van een andere waarden.

Wat betreft de identiteiten had ik vooraf de verwachting dat mijn informanten de Nederlandse, Turkse en islamitische identiteit zouden kiezen. Dit deden ze inderdaad in de meeste gevallen, maar ik had niet verwacht dat de islamitische identiteit voor hun zó belangrijk zou zijn. Wat betreft waarden kwamen de verwachtingen en resultaten grotendeels overeen, zowel de Turkse, Nederlandse als de islamitische.

De islam speelde een enorm belangrijke rol in het leven van mijn informanten. Allen gaven aan dat hun opvoeding op bepaalde gebieden tekortschoot en dan met name in de voorbereiding op het werklevens of de samenleving in het algemeen. Hun geloof leek een cruciale rol te spelen in het opvullen van deze gaten. Hun vorm van islam, geïnspireerd door Fethullah Gülen, spoorde dialoog en verkenning aan en drukte hun met de neus op de feiten: wil je ergens bij horen dan dien je daarvoor je best te doen. Met andere woorden, het zou zo maar kunnen zijn dat deze vorm van islam een brug vormde tussen hun opvoeding en de samenleving en als een blauwdruk de informanten leidde naar een succesvolle carrière.

Dit onderzoek heeft veel vragen beantwoord, maar tegelijkertijd ook een nieuwe blootgelegd. In mijn eerste hoofdvraag ging het over opvoedingspraktijken. Hier kwam vrij sterk uit dat de opvoeding vrijwel uitsluitend Turks te noemen valt en bevestigen en verklaren mijn

bevindingen deels de publicaties van het CBS waarin staat dat Turkse Nederlanders relatief ver van de mainstream maatschappij afstaan. Een kleiner deel van dit eerst hoofdstuk ging over discriminatie en voorbereiding op bias. Hier leek het bij sommigen geen rol te spelen en bij anderen wel. Dit maakt het lastig om wat dit betreft een eenduidige conclusie te trekken. De tweede hoofdvraag ging over hoe mijn informanten terugkeken op hun opvoeding. Hier bleek dat de warme opvoedingsstijl van de moeder een rode draad was voor veel van mijn informanten, maar ook dat ondanks de positief ervaren opvoeding het voor de informanten moeilijk was om hun plek in de samenleving te creëren. Dat het vooral onkunde (of ‘onkennis’) was en geen onwil, is wel iets dat mij misschien niet verbaasde, maar wat wel iets is om te benadrukken en ook iets is wat beleidstechnisch niet moet worden vergeten. Wat betreft de waarden en identiteiten, sprong voor mij de belangrijke plek van islam in de levens van de informanten eruit. Niet alleen omdat ze dit zelf aangaven, maar ook omdat het geloof, mijns inziens, een grote rol speelde in de totstandkoming van het ‘succes’ van mijn informanten.

Aan de andere kant heeft deze scriptie een hoop vragen gebracht, die zich uitstekend lenen voor vervolgonderzoek. Zo heb ik een klein deel gewijd van dit onderzoek gewijd aan anti-discriminatiepraktijken tijdens de opvoeding, maar helaas heeft dit niet tot een eenduidig antwoord kunnen leiden. Verder is elke vraag die voortborduurde op dit onderzoek van harte aanbevolen. In de puberteit van veel van mijn informanten zat een periode waarin het slechter met ze ging en de relatie met hun ouders verslechterde. Hoe zag deze periode er precies uit en hoe kwamen ze hier weer uit? Later in hun jeugd kwamen ze met de Gülenbeweging in aanraking. Hoe zorgde dit voor een verandering en wat leerden ze hier precies? Hoe gebruiken mijn informanten hun geloof op een positieve manier? Hoe verhoudt de opvoeding van mijn

informanten zich met de opvoeding van een gezin waarvan de informant niet 'succesvol' is. De rol van de moeder is vaak besproken, maar wat was de rol van de vader in de opvoeding?

BIBLIOGRAFIE

- Camilleri, C., & Malewska-Peyre, H. (1997). Socialization And Identity Strategies. In J. W. Berry, P. R. Dasen, & T. S. Saraswathi (Red.), *Handbook Of Cross-Cultural Psychology - Basic Processes And Human Development* (Vol. II, pp. 41-68). Needham Heights: Allyn & Bacon.
- Coenen, L. (2001). *Word niet zoals wij! De veranderende betekenis van onderwijs bij Turkse gezinnen in Nederland*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Hughes, D., Rodriguez, J., Smith, P. E., Stevenson, H. C., Johnson, D. J., & Spicer, P. (2006). Parents' Ethnic–Racial Socialization Practices: A Review of Research and Directions for Future Study. *Developmental Psychology*, 747-770.
- Jurgens, F. (2007). *Het Marokkanendrama*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Kagitçibasi, Ç. (1970). Social Norms And Authoritarianism: A Turkish-American Comparison. *Journal of Personality and Social Psychology*, 444-451.
- Kagitçibasi, G. (2005). Autonomy And Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 403-422.
- Kleijwegt, M. (2005). *Onzichtbare ouders, de buurt van Mohammed B*. Amsterdam: Olympus.
- Nijsten, C. (1998). *Opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum & Comp.
- Pels, T. (2010). Opvoeden in de Multi-Etnische Stad. *Oratierede*. Amsterdam: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Distelbrink, M., & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext: Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Verwey-Jonker Instituut.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1).
- Smit, F., Driessen, G., & Doesborgh, J. (2005). *Opvattingen van allochtone ouders over onderwijs: tussen wens en realiteit*. Nijmegen: ITS.
- Huijnk, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., Andriessen, I. (2015). *Werelden van Verschil*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Bruinessen, M. (2010). *De Fethullah Gülenbeweging in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Van der Leij, A., Rögels, R., Koomen, H., & Bekkers, J. (1991). *Turkse kinderen in onderwijs en opvoeding. Een interdisciplinaire dieptestudie naar meningen en ervaringen van Turkse basisschoolkinderen, hun ouders en leerkrachten in een kleine stad*. Amsterdam: VU Uitgeverij.
- Van Opzeeland, J. (30 januari 2014). *Minimaal 100 studiehuisen Gülen-beweging in Nederland*. Opgehaald van EenVandaag: www.eenvandaag.avrotros.nl/binnenland/item/minimaal-100-studiehuisen-guelen-beweging-in-nederland/

